

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

**İZMİT KÖRFEZİ BİZANS DÖNEMİ SAVUNMA YAPILARI
BAĞLAMINDA GEBZE, ESKİHİSAR KALESİ**

Bilge Bahar

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

İZMİT KÖRFEZİ BİZANS DÖNEMİ SAVUNMA YAPILARI BAĞLAMINDA
GEBZE, ESKİHİSAR KALESİ

Bilge Bahar

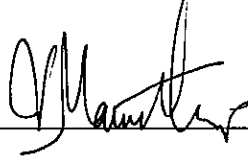
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

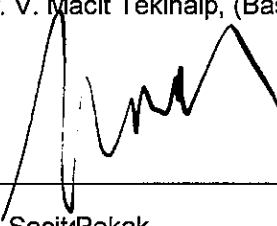
Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Bilge Bahar tarafından hazırlanan "İzmit Körfezi Bizans Dönemi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskihisar Kalesi" başlıklı bu çalışma, 21 Ocak 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

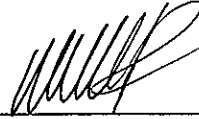
Doç. Dr. V. Macit Tekinalp, (Başkan, Danışman)

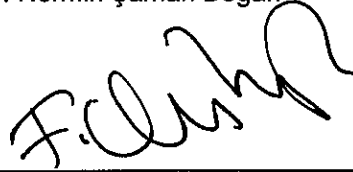
Prof. Dr. Sacit Pekak

Prof. Dr. Mustafa S. Akpolat

Doç. Dr. Nermin Şaman Doğan

Yrd. Doç. Dr. Fatih Müderrisoğlu

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf Çelik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

21 Ocak 2013

Bilge Bahar

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında bir çok kişi deneyim ve birikimleri ile bana yol gösterdi ve yardım etti. Burada, hepsine katkıları için teşekkür ederim.

Öncelikle, danışmanlarım, Prof. Dr. Mustafa S. Akpolat ve Doç. Dr. V. Macit Tekinalp'e, bana ayırdıkları zaman ve önerileri için teşekkür ederim.

Kocaeli Koruma Kurulu Müdürü Arkeolog Taner Aksoy ve Sanat Tarihçisi Onur Kamiloğlu, Kocaeli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü İlksen Özbay kale hakkında verdikleri bilgi ve görsel malzeme ile tezime katkıda buldukları için teşekkür ederim.

Eskihisar'daki Osman Hamdi Bey Müzesi'nden Yusuf Umutlu'ya ve Kocaeli Belediyesi Müzeler Şube Müdürü Mustafa Çakır'a kaledeki çalışmalarımı kolaylaştırdıkları için teşekkür ederim.

Kocaeli Belediyesi Tarihi Mekanlar ve Kent Estetiği Şube Müdürü Volkan Şenel ve Seyfettin Karaosmanoğlu'na çalışmama katkılarından dolayı teşekkür ederim.

İstanbul Koruma Kurulunda görevli Uzman Sanat Tarihçisi Mehmet Ç. Özkurt'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Özellikle taş eserler ile ilgili katkılarından dolayı arkadaşım Eda Armağan'a teşekkür ederim.

Son olarak her şeyi mümkün kılan aileme, annem Feriha Çetinkoz ve abim Bilen Bahar'a çok teşekkür ederim.

ÖZET

BAHAR Bilge. *İzmit Körfezi Savunma Yapıları Bağlamında Gebze, Eskihisar Kalesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Tez konumuzu oluşturan Gebze, Eskihisar Kalesi, Bizans dönemindeki adı Niketiaton olduğu düşünülen Eskihisar Köyünde yer almaktadır. Tez kapsamında, Niketiaton'un yeri, kalenin tarihi ve mimari özellikleri tartışılmıştır. Bizans dönemi savunma yapıları arasında planı, konut ve bacalı ocak gibi mimari elemanları ile benzeri bulunmayan, iç kale, Bizans mimarisinde yaygın olarak kullanılan malzeme-teknik ve bezeme özelliklerine sahiptir. Kuzeybatı Anadolu'da yer alan diğer savunma yapıları ile yaptığımız karşılaştırmalar sonucunda iç kalenin 13. yüzyıla tarihlenebileceğini önermekteyiz. Sonraki bir tarihte eklenen dış kale, bölgenin tarihsel arka planı göz önüne alındığında, İstanbul'un yeniden Bizans hakimiyetine geçtiği 13. yüzyıl sonuna tarihlendirilebilir. Bizans savunma yapıları üzerine yapılan araştırmaların kısıtlı olması, araştırmamız için yeterli karşılaştırma verilerinin bulunmamasına neden olmuştur. Özellikle kuzeybatı Anadolu'da, Malazgirt Savaşı ile İstanbul'un fethi arasındaki dönemde inşa edilmiş, savunma yapılarının, detaylı olarak araştırılmasının, Bizans ve Osmanlı tarihi ve mimarlığı açısından önemli veriler sunacağı görüşündeyiz.

Anahtar Sözcükler

Bizans, Bithynia, İzmit Körfezi, Gebze, Eskihisar, Niketiaton, Kale ,Pelekanon Savaşı, İznik.

ABSTRACT

BAHAR Bilge. *Gebze Eskihisar Fortress in the Context of Byzantine Period Defence Structures of Gulf of İzmit*, Master Thesis, Ankara, 2013.

The subject of our Thesis is Gebze Eskihisar Fortress located in Eskihisar Village which the name in the Byzantine period has been accepted as Niketiaton. Scope of thesis is discussion of Niketiaton's location, history of fortress and architectural features. Inner fortress with it's plan, dwelling house and fire place is unique among Byzantine period defense structures, and it's material-technic and decoration is common in Byzantine architecture. As a result of comparisons with other defence structures located in northwestern Anatolia, we recommend the date of 13th century for inner fortress. The outer fortress which added at a later date with considering of region's historical background can be dated to the end of 13th century. The lack of researchs on byzantine defense structures has caused to the absence of sufficient comperable data to our research. A detailed investigation of the byzantine defense structures in the northwestern Anatolia especially built in the period between Battle of Manzikert and conquest of Istanbul can give significant data about history and architecture of byzantine and Ottoman period.

Key Words

Byzantine, Bithynia, Gulf of İzmit, Gebze, Eskihisar, Niketiaton, Fortress, Battle of Pelekanon, İznik .

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM : KOCAELİ KÖRFEZİ’NİN TARİHİ	2
1.1. Kocaeli Körfezi’nin Tarihi	2
2. BÖLÜM : GEBZE ESKİHİSAR KALESİ	14
2.1. Gebze İlçesi ve Eskihisar Köyü’nün Tarihi	14
2.2. Eskihisar Kalesi’nin Mimarisi	22
3. BÖLÜM : DEĞERLENDİRME	38
3.1. Eskihisar Kalesi Mimari Değerlendirme.....	38
3.2. Eskihisar Kalesi Malzeme ve Teknik Kullanımı Açısından Değerlendirme	46
3.3. Eskihisar Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Buluntuların Değerlendirmesi	51
3.4. Eskihisar Kalesi Topografi ve Savunma Teknikleri Açısından Değerlendirme.....	54
3.5. Eskihisar Kalesi’nin Yakın Çevresindeki Bizans Dönemi Yapılarının Değerlendirmesi.....	60
4. BÖLÜM :SONUÇ	69

KAYNAKÇA.....	72
EKLER.....	85
EK 1. ESKİHİSAR KALESİ TAŞ ESERLER KATALOĞU	85
EK 2. TABLO.....	94
EK 3. PLANLAR.....	95
EK 4. ŞEKİLLER.....	100
EK 5. SÖZLÜK.....	189

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Kuzeybatı ve Batı Anadolu'da 11.-14. Yüzyıllara Tarihlendirilen Savunma Yapılarının Mimari Özellikleri.....	94
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Kocaeli Körfezinin uydu fotoğrafı.....	100
Şekil 2 : M.Ö. 5. yüzyıla tarihlendirilen Astakos sikkesi.....	100
Şekil 3 :Paşasuyu su kaynağından, kente doğru inşa edilmiş olan su kemerlerinin, Malta Mahallesi'ndeki, Bizans döneminde inşa edilen bölümü.....	100
Şekil 4 :Hırvatistan'da ortaya çıkarılan kabartma levha.....	101
Şekil 5 : Eskihisar Kalesi, hava fotoğrafı.....	101
Şekil 6 : Eskihisar Kalesi, doğudan genel görünüm.....	102
Şekil 7 : Eskihisar Kalesi, güneydoğudan genel görünüm.....	102
Şekil 8 : Eskihisar Kalesi, hava fotoğrafı.....	103
Şekil 9 : Eskihisar Kalesi'nin, Peyssonnel tarafından 1745 yılında çizilen krokisi.....	103
Şekil 10 : Eskihisar Kalesi'nin F. Dirimtekin tarafından çizilen krokisi.....	104
Şekil 11 : Eskihisar Kalesi, plan.....	104
Şekil 12 : Eskihisar Kalesi konum.....	105
Şekil 13 : Eskihisar Kalesi, iç kale, güney doğudan görünüm.....	105
Şekil 14 : Eskihisar Kalesi, kule 1, güneydoğudan genel görünüm.....	106
Şekil 15 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in giriş koridoru güneybatıdan görünüm	106
Şekil 16 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in doğu duvarında, eksenin kuzeyindeki mazgal pencere ve güneyindeki giriş açıklığı.....	107
Şekil 17 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in kuzey duvarındaki bacalı ocak.....	107
Şekil 18 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in kuzey duvarındaki bacalı ocak nişindeki bezeme.....	108
Şekil 19 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in batıdan genel görünümü.....	108
Şekil 20 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in güney cephesinden, malzeme ve teknik detay.....	109
Şekil 21 : Eskihisar Kalesi, duvar1/2'nin güneyden genel görünümü.....	109

Şekil 22 : Eskihisar Kalesi, duvar1/2'nin kuzeyden genel görünümü.....	110
Şekil 23 : Eskihisar Kalesi, duvar1/2'nin batıdan genel görünümü.....	110
Şekil 24 : Eskihisar Kalesi, kule 2'nin güneyden genel görünümü.....	111
Şekil 25 : Eskihisar Kalesi, kule 2'nin güneyindeki iki açıklık.....	111
Şekil 26 : Eskihisar Kalesi, duvar 2 / Konut'un batıdan genel görünümü.....	112
Şekil 27 : Eskihisar Kalesi, duvar 2 / Konut'un batı ucundaki giriş açıklığı.....	112
Şekil 28 : Eskihisar Kalesi,arkosolyum, güneybatı üst görünüm.....	113
Şekil 29 : Eskihisar Kalesi,arkosolyumun kazı sonrasında durumu.....	113
Şekil 30 : Eskihisar Kalesi, arkosolyumun güneydoğudan görünümü.....	114
Şekil 31 : Eskihisar Kalesi, arkosolyuma doğuda birleşen merdiven.....	114
Şekil 32 : Eskihisar Kalesi, arkosolyumun batı cephesinden malzeme-teknik detay.....	115
Şekil 33 : Eskihisar Kalesi, konutun kuzeydoğu cephesine bitişik duvar payesinden malzeme-teknik detay.....	115
Şekil 34 : Eskihisar Kalesi, konutun güney cephesi, genel görünüm.....	116
Şekil 35 : Eskihisar Kalesi, konutun doğu cephesi genel görünüm.....	116
Şekil 36 : Eskihisar Kalesi, konutun kuzey cephesi genel görünüm.....	117
Şekil 37 : Eskihisar Kalesi, konutun batı cephesi genel görünüm.....	117
Şekil 38 : Eskihisar Kalesi, konutun batı cephesindeki pencereler.....	118
Şekil 39 : Eskihisar Kalesi, konutun batı duvarındaki pencereler, iç görünüm.....	118
Şekil 40 : Eskihisar Kalesi, konutun güneybatı köşesindeki tonoz kalıntısı.....	119
Şekil 41 : Eskihisar Kalesi, konutun kuzeydoğu köşesindeki giriş açıklığı.....	119
Şekil 42 : Eskihisar Kalesi, konutun doğusunda ikinci kata ulaşan merdiven.	120
Şekil 43 : Eskihisar Kalesi, merdivenin girişindeki tonoz kalıntısı.....	120
Şekil 44 : Eskihisar Kalesi, merdivenin kuzeyden genel görünümü.....	121

Şekil 45 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki konsol sırları.....	121
Şekil 46 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki 2. konsol sırası.....	122
Şekil 47 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki 1.konsol sırası.....	122
Şekil 48 : Eskihişar Kalesi, konutun güney duvarı genel görünüm.....	123
Şekil 49 : Eskihişar Kalesi, sarnıç, kurtarma kazısı.....	123
Şekil 50 : Eskihişar Kalesi, sarnıcın konut içinden görünümü.....	124
Şekil 51 : Eskihişar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütun.....	124
Şekil 52 : Eskihişar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütun.....	125
Şekil 53 : Eskihişar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütundan detay.....	125
Şekil 54 : Eskihişar Kalesi, sarnıcın batı duvarındaki açıklık ve basamaklar...	126
Şekil 55 : Eskihişar Kalesi, sarnıcın kuzeybatı köşesindeki kanal.....	126
Şekil 56 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzeybatı cephesinde sarnıca açılan açıklık ve kare planlı yapı.....	127
Şekil 57 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzey batı cephesindeki mermer tekne ve ek yapı.....	127
Şekil 58 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzeyindeki su kanalı.....	128
Şekil 59 : Eskihişar Kalesi, konutun batı cephesindeki tuğla bezemeler.....	128
Şekil 60 : Eskihişar Kalesi, konutun batı cephesinde, kuzeydeki tuğla bezeme, detay.....	129
Şekil 61 : Eskihişar Kalesi, konutun batı cephesinde, güneydeki tuğla bezeme, detay.....	129
Şekil 62 : Eskihişar Kalesi, konutun güney cephesindeki tuğla bezemeler.....	130
Şekil 63 : Eskihişar Kalesi, konutun batı cephesindeki tuğla bezemeler, detay.....	130
Şekil 64 : Eskihişar Kalesi, konutun güney cephesinde sıvalı duvar yüzeyi...	131
Şekil 65 : Eskihişar Kalesi, duvar 3 / konut, doğudan genel görünüm.....	131

Şekil 66 : Eskihisar Kalesi, duvar 3 / konut, güneydoğudan genel görünüm.....	132
Şekil 67 : Eskihisar Kalesi, duvar 3 / konut, batıdan genel görünüm.....	132
Şekil 68 : Eskihisar Kalesi, kule 3, batıdan genel görünüm.....	133
Şekil 69 : Eskihisar Kalesi, kule 3, birinci kataki giriş açıklığı.....	133
Şekil 70 : Eskihisar Kalesi, kule 3, birinci kat kuzeyden genel görünüm.....	134
Şekil 71 : Eskihisar Kalesi, kule 3, ikinci kat, batıdaki mazgal pencere.....	134
Şekil 72 : Eskihisar Kalesi, kule 3, ikinci kat, doğudaki giriş açıklığı.....	135
Şekil 73 : Eskihisar Kalesi, duvar 3 / 4 doğudan genel görünüm.....	135
Şekil 74 : Eskihisar Kalesi, duvar 3 / 4, güneybatıdaki açıklık.....	136
Şekil 75 : Eskihisar Kalesi, duvar 3 / 4 güneybatıdan genel görünüm.....	136
Şekil 76 : Eskihisar Kalesi, kule 4 güneydoğudan genel görünüm.....	137
Şekil 77 : Eskihisar Kalesi, kule 4 kuzeyden genel görünüm.....	137
Şekil 78 : Eskihisar Kalesi, dış kalenin kuzeydoğudan genel görünümü.....	138
Şekil 79 : Eskihisar Kalesi, duvar 4 / 5 kuzeybatıdan genel görünüm.....	138
Şekil 80 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in kuzey cephesi ve duvar 4/5'in doğu cephesinin onarım öncesi durumu.....	139
Şekil 81 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in güneyden genel görünümü.....	139
Şekil 82 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in kuzeyden genel görünümü.....	140
Şekil 83 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in güney cephesindeki tuğla bezeme.....	140
Şekil 84 : Eskihisar Kalesi, duvar 5 / 6'nın kuzeydoğudan genel görünümü...	141
Şekil 85: Eskihisar Kalesi, kule 5 ve duvar 5 / 6'nın güneydoğudan genel görünümü.....	141
Şekil 86: Eskihisar Kalesi, kule 6'nın güney cephesi.....	142
Şekil 87 : Eskihisar Kalesi, kule 6'nın onarım öncesi durumu (İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1999).....	142
Şekil 88 : Eskihisar Kalesi, duvar 6 /7. güneyden genel görünüm.....	143

Şekil 89 : Eskihişar Kalesi, kule 7, güneyden genel görünüm.....	143
Şekil 90 : Eskihişar Kalesi, kule 8'in kuzey cephesi.....	144
Şekil 91 : Eskihişar Kalesi, kule 8, güneyden görünümü.....	144
Şekil 92 : Eskihişar Kalesi, kule 8'in güneybatıdan görünümü.....	145
Şekil 93 : Eskihişar Kalesi, duvar 8 / 9 üzerindeki iki açıklığın kuzeyden görünümü.....	145
Şekil 94 : Eskihişar Kalesi, kule 9 ve duvar 9 / 10'un kuzeyden görünümü....	146
Şekil 95 : Eskihişar Kalesi, dış kalenin kuzeybatısı, genel görünüm.....	146
Şekil 96 : Eskihişar Kalesi, duvar 9 / 10, güneyden genel görünüm.....	147
Şekil 97 : Eskihişar Kalesi, ana giriş, güneydoğudan genel görünüm.....	147
Şekil 98 : Eskihişar Kalesi, ana giriş, kuzeyden genel görünüm.....	148
Şekil 99 : Eskihişar Kalesi, kule 10, kuzeyden genel görünüm.....	148
Şekil 100 : Eskihişar Kalesi, kule 10, merdiven.....	149
Şekil 101 : Eskihişar Kalesi, kule 10, onarılmış olan tonozu.....	149
Şekil 102 : Eskihişar Kalesi, kule 10'nun dikdörtgen planlı mekanını örten eliptik tonoz.....	149
Şekil 103 : Eskihişar Kalesi, kule 10'un, dışkalenin batı duvarına açılan girişi.....	150
Şekil 104 : Eskihişar Kalesi, duvar 10 / 11 ve ana girişin kuzeyden genel görünümü.....	150
Şekil 105 : Eskihişar Kalesi, kule 11, güneydoğudan genel görünüm.....	151
Şekil 106 : Eskihişar Kalesi, kule 11, duvar 11 /konut üzerine açılan kapı.....	151
Şekil 107 : Eskihişar Kalesi, kule 11'in mekanını örten tonoz.....	152
Şekil 108 : Eskihişar Kalesi, duvar 11 / konut, batıdan genel görünüm.....	152
Şekil 109 : Eskihişar Kalesi, duvar 11 / konut, kuzeyden genel görünüm.....	153
Şekil 110 : Eskihişar Kalesi, duvar 11 / konut, üzerindeki giriş açıklığı.....	153
Şekil 111 : Eskihişar Kalesi, dış surun güneydoğudan görünümü.....	154

Şekil 112 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeydoğusu, güneyden görünüm.....	154
Şekil 113 : Eskihisar Kalesi dış surun kuzey doğusundaki duvar kalıntıları....	155
Şekil 114 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzey bölümü.....	155
Şekil 115 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatı bölümü.....	156
Şekil 116 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatıdan görünümü.....	156
Şekil 117 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatı ucunda, kule 10 önündeki kalıntısı.....	157
Şekil 118 : İznik, dış surları, Lefke kapısı batı kulesi.....	157
Şekil 119 : Nymphaeum Kalesi, İç Kaleyi ayıran duvardaki kule.....	158
Şekil 120 : Çanakkale, Atikhisar Kalesi, kule detay.....	158
Şekil 121 : İstanbul, Anadolu Hisarı, kuzey batı kule bezeme detay.....	159
Şekil 122 : Konutun kuzey duvarındaki, onarım sırasında kapatılan giriş yuvaları.....	159
Şekil 123 : İzmir, Kemalpaşa, Nymphaion sarayı genel görünüm	160
Şekil 124 : İzmir, Kemalpaşa, Nymphaion sarayı, plan.....	160
Şekil 125 : İstanbul, Tekfur Sarayı, plan.....	161
Şekil 126 : İstanbul, Tekfur Sarayı, enine kesit.....	161
Şekil 127 : İstanbul, Tekfur Sarayı, boyuna kesit.....	162
Şekil 128 : Mistra, Despotlar Sarayı konum planı ve kuzeybatı kanadı kat planları.....	162
Şekil 129 : Mistra, Laskarisler Evi, kat planları ve kesit.....	163
Şekil 130 : İzmir, Foça, İmbat Ovası (Kartderesi Köyü) Kule Ev, kesit ve cephe.	163
Şekil 131 : Mersin, Silifke, Tece Kalesi, plan.....	164
Şekil 132 : Mersin, Belen Keşlik Kalesi, kat planları.....	164
Şekil 133 : a : Eskihisar Kalesindeki yapıda bulunan tuğla bezeme.....	165
b : İstanbul, Philantrophos Kilisesi doğu duvarında bulunan tuğla bezeme	

c : İstanbul, Pantepoptes Kilisesi güney duvarında bulunan bezeme.	
Şekil 134 : a : Eskihişar Kalesindeki yapıda bulunan tuğla bezeme.....	165
b : İstanbul,Philantrophos Kilisesi doğu duvarında bulunan tuğla bezeme.	
c : İstanbul, Pantepoptes Kilisesi güney duvarında bulunan bezeme.	
Şekil 135 : Bursa,Ulubat / Lopadion surları krokisi.....	166
Şekil 136 : İstanbul, Yoros Kalesi, giriş kuleleri.....	166
Şekil 137 :İstanbul, Yoros Kalesi, dörtgen planlı kulenin kuzey cephesindeki üçgen motifi.....	167
Şekil 138 :Eskihişar Kalesi, dış kaleye 1998 yılında eklenen oturma sıraları.....	167
Şekil 139 : Eskihişar Kalesi, Duvar 9 / 10, doğu cephe.....	168
Şekil 140 : Eskihişar Kalesi, Kule 11, güneyden görünüm.....	168
Şekil 141 : Çanakkale, Karabiga/Pegae Kalesi batı arkad.....	169
Şekil 142 : Eskihişar Kalesi, Kule 1, doğu cephe.....	169
Şekil 143 : Eskihişar Kalesi, Kule 1, güney cephe, genel görünüm.....	169
Şekil 144 : Eskihişar Kalesi, Kule 1, güney cephe, detay.....	169
Şekil 145 : Eskihişar Kalesi, Duvar 2 / Konut, batı bölüm,güney cephe.....	170
Şekil 146 : Eskihişar Kalesi, Konutun dışında kuzeydoğu köşedeki duvar payesi, genel görünüm.....	170
Şekil 147 : Eskihişar Kalesi, Konutun dışında kuzeydoğu köşedeki duvar payesi, detay.....	170
Şekil 148 : Eskihişar Kalesi, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum, genel görünüm.....	171
Şekil 149 : Eskihişar Kalesi, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum, malzeme-teknik detay.....	171
Şekil 150 : Eskihişar Kalesi, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum, malzeme-teknik detay.....	171
Şekil 151 : Eskihişar Kalesi, Duvar 11 / Konut, kuzey cephe, doğu ve batı uçtan malzeme-teknik detay.....	172

Şekil 152 : Eskihişar Kalesi, Duvar 11 / Konut, kuzey cephe, doğu ve batı uçtan malzeme-teknik detay.....	172
Şekil 153 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzeybatı cephesine bitişi kare planlı yapıdan malzeme-teknik detay.....	172
Şekil 154 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzeybatı cephesine bitişi kare planlı yapıdan malzeme-teknik detay.....	172
Şekil 155 : Eskihişar Kalesi, İç Kale, kuzey kapı, çerçeveli teknik detayları.....	173
Şekil 156 : Eskihişar Kalesi, İç Kale, Kule 1'in batı cephesinden çerçeveli teknik detayları.....	173
Şekil 157: Eskihişar Kalesi, Konut, güney cephe, tuğla bezeme detayı.....	173
Şekil 158 : Eskihişar Kalesi, Konut, güney cephe, tuğla bezeme detayı.....	173
Şekil 159 : Eskihişar Kalesi, Kule 1, bacalı ocak nişinde tuğla bezeme detayı.....	174
Şekil 160 : Nymphaeum Kalesi, iç kaleyi ayıran duvardaki kule.....	174
Şekil 161 : İzmir, Kadifekale, iç surlarda tuğla bezemeli kule.....	175
Şekil 162 :Manisa, Magnesia surları alt duvarlar, malzeme-teknik detay.....	175
Şekil 163 : İstanbul, Kara Surları, Edirne Kapı Manuel Komnenos surlarından kule.....	176
Şekil 164 : İzmit Surları, Kule 9, kuzeybatıdan genel görünüm.....	176
Şekil 165 : İzmit Surları, Kule 9, kuzeybatıdan detay.....	176
Şekil 166 : İstanbul, Yoros Kalesi, bölme suru, kule genel görünüm.....	177
Şekil 167 : İstanbul, Yoros Kalesi, bölme suru, kule, malzeme-teknik detay...177	
Şekil 168 : Denizli, Tripolis Kalesi, kule.....	177
Şekil 169: Denizli, Tripolis Kalesi, kule.....	177
Şekil 170 : İstanbul Ahırkapı, Deniz Surlarındaki haçlı levha.....	178
Şekil 171 : Manisa, Tabala Kalesi'ndeki, haç kabartmalı levha.....	178
Şekil 172 : Antalya, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, kuzey avlusunda orataya çıkarılan, kemer alınlığı.....	178

Şekil 173 : Antalya, Karabel, Asarcık batı kilisesi mezar odasında ortaya çıkarılan lahitten detay.....	178
Şekil 174 : Bithynia Bölgesi yol ağı haritası.....	179
Şekil 175 : Helenopolis – İznik ve İzmit arasındaki yol güzergahı.....	179
Şekil 176 :Kule 3'ün batısındaki, kuzey-güney doğrultusundaki duvar kalıntısı.....	180
Şekil 177 : Sakarya, Harmantepe Kalesi planı.....	180
Şekil 178 : Kocael Körfezi, kalelerin konumu.....	181
Şekil 179 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi planı.....	181
Şekil 180 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi, doğudan genel görünüm.....	182
Şekil 181 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi, doğudan genel görünüm.....	182
Şekil 182 :Darıca / Ritzion Kalesi, plan ve kesit.....	183
Şekil 183 : Darıca / Ritzion Kalesi, kuzeybatıdan görünüm.....	183
Şekil 184 : Darıca / Ritzion Kalesi, güney batı kulesi ve duvarın kuzeyden görünümü.....	184
Şekil 185 : Diliskelesi / Libyssa Kalesi planı.....	184
Şekil 186 : Hereke / Kharax Kalesi,planı.....	185
Şekil 187 : Matrakçı Nasuh'un Hereke Kalesi minyatürü.....	185
Şekil 188 : Hereke / Charax Kalesi, doğudan genel görünüm.....	186
Şekil 189 : Hereke Kalesi, güneydoğudan genel görünüm.....	186
Şekil 190 : Çoban Kalesi planı.....	187
Şekil 191 :Aydos Kalesi güneydoğu kulesi.....	187
Şekil 192 : İznik dış surları, Lefke Kapısı kulelerinden detay.....	187
Şekil 193 : Küçükyalı'daki kalıntıların planı.....	188
Şekil 194 : Samandıra'da ortaya çıkarılan yapı kompleksinin planı.....	188

GİRİŞ

Tezimizin amacı, Kocaeli İli, Gebze İlçesi, Eskihisar Köyü'nde yer alan Eskihisar Kalesi'nin tarihini ve mimari özelliklerini incelemek ve Körfez'deki diğer Bizans dönemi savunma yapıları ile birlikte değerlendirerek, savunma özelliklerini ve Bizans savunma ağındaki yerini belirlemektir.

Araştırmacılar, kalenin yer aldığı Eskihisar Köyü'nün, 9. yüzyılda Sergios Niketas tarafından kurulan, Niketiaton Manastırı nedeniyle Niketiaton olarak anıldığını düşünmektedir. Tezimiz kapsamında, dönem kaynaklarındaki Niketiaton ve yakın çevresindeki yerleşimler hakkındaki kayıtları inceleyerek Eskihisar Köyü ile bağlantısını belirlemeye çalıştık.

Araştırmamız kapsamında, İzmit Körfezinde bugün kalıntıları görülebilen, Bayramoğlu Kalesi, Darıca Kalesi, Hereke Kalesi ve İzmit şehir surları ile İznik ve İstanbul şehir surlarında incelemeler gerçekleştirdik.

Tezimiz, kalenin mimarisinin ve malzeme-teknik özelliklerinin, kazılarda ortaya çıkarılan buluntuların, topografisinin, savunma özelliklerinin ve yakın çevresinde bulunduğu bilinen Bizans dönemi yapılarının tanıtılmasını ve değerlendirmesini kapsamaktadır.

Araştırmamız kapsamında, kuzeybatı ve batı Anadolu'da yer alan, savunma yapıları üzerine yapılan araştırmalar taranarak, bu yapıların mimari özellikleri, boyutları, malzeme-teknik özellikleri ve tarihlendirmeleri değerlendirilmiş ve Eskihisar Kalesi ile karşılaştırılmıştır.

1.BÖLÜM : KOCAELİ KÖRFEZİ'NİN TARİHİ

1.1. KOCAELİ KÖRFEZİ'NİN TARİHİ

Anadolu'nun kuzeybatısındaki İzmit Körfezi, Marmara Denizinin, Kocaeli Yarımadası ve Samanlı Dağları arasında kalan bölümüdür (Şekil : 1). Körfezin çevresindeki ilk yerleşimler, Anadolu'da Hitit hakimiyetinin zayıflamasının ardından, Trakya'dan, birbiri ardına, göçler ile gelen halklar tarafından kurulmuştur. Körfez çevresinde bilinen en eski halklar, Trakya'dan gelen Mysia'lılar ve Bebryk'lerdir (Strabon,XII,542; Scylacis Periplus,18,34H,75). Bölgeye daha sonra Bithyn'ler ve Thyn'ler gelmiştir ve buradaki halk ile kaynaşmışlardır. Herodot, Bithynia'lıların, Anadolu'ya geçmeden önce, kendilerine Strymonian dediklerini ve komutanlarının, Artabanus'un oğlu, Bassaces, olduğunu söyler (Herodot,VII,75). Strabon, Bythinia'nın doğuda, Paphlagonia'lılar ve Mariandyn'ler ve bir kısmı Epiketon'lar; kuzeyde, Sangarios Irmağı'nın (Sakarya Nehri) döküldüğü yerlerden, Byzantion ve Khalkedon Denizi'nin ağzına kadar Pontos Denizi (Karadeniz) tarafından; batıda, Propontis (Marmara Denizi); güneye doğru, Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı da denen Phrygia Epiktetos'la sınırlanmış olduğunu belirtir (Strabon, XII, 563).

Memnon, M.Ö. 1. yüzyılda yazdığı Herakleia kenti tarihinde, Astakos kentini, M.Ö. 712 yılında Megara'dan gelen kavimlerin kurduklarını anlatmaktadır (Texier, 1839, 60; Memnon 12; Jacoby, 1954, 536). Arkeolojik bulgular, Astakos kentinin, körfezin güneydoğu ucunda, bugünkü Başiskele mevkinde kurulduğunu göstermektedir. Karyalı Scylax, kentten ve körfezden Olbia adıyla bahsetmekte, Astakos ismini kullanmamaktadır (Scylax, 75). Strabon, kentten, Astakos adıyla bahsetmekte ve körfezi, Astakenos ismiyle anmaktadır (Strabon, XII, 563).

Kent, M.Ö. 454/3 yılında Attika-Delos Deniz Birliğine katılmıştır. Kentin birliğe yıllık 9000 drahmi verdiği, M.Ö. 450/49 yılında bu miktarın 1000 drahmiye indiği bilinmektedir Astakos 441 yılından sonra birlik listelerinde görülmemektedir (Inscriptiones Graecae III, 226; Waddington ve Reinach, 1908, 265). M.Ö. 5.

yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Astakos sikkeleri ön yüzünde ıstakoz motifi, arka yüzünde Olbia olduğu düşünülen, bir kadın büstü görülür (Waddington ve Reinach, 1908, 266) (Şekil: 2). Efsaneye göre Astakos, Nymph Olbia ve Posedion'un oğludur (Stephanos Byzantinos, 137, Αστακος). Yunanca Astakos kelimesi, ıstakoz anlamına gelmektedir.

Kent, M.Ö. 430 yıllarında tahta geçen, Doedalsus döneminde güçlenmiştir. Doedalsus'un hakimiyetini, oğlu Boteiras (yaklaşık M.Ö. 390 yılları) ve torunu Bas'ın hakimiyet dönemleri (yaklaşık olarak M.Ö. 377-27 yılları) takip etmiştir. Büyük İskender'in komutanlarından Calas'ı yenen ve bölgede elli yıl hakim olan Bas'ın ardından, oğlu Zipoetes, kırk sekiz yıl hüküm sürmüştü ve Lysimachus'u yenerek Bithynia'nın bağımsızlığını korumuştur. Zipoetes'in ölümünden sonra, en büyük oğlu I. Nikomedes Bithynia kralı olmuştur (Memnon 12; Jacoby, 1954, 536). I. Nikomedes, M.Ö. 264 yılında, Lysimachus'un saldırılarıyla yıkılan kentin halkını, körfezin karşı kıyısına, bugünkü şehir merkezinin bulunduğu yere, taşır ve kendi adıyla anılan, Nicomedia kentini, kurar (Strabon, XII, 563). I. Nikomedes, M.Ö.254 yılında ölünce, yerine oğlu Ziaelas geçer (Memnon,14). Galatia'lılarla savaş sırasında ölen Ziaelas'ın yerine, M.Ö. 228 yılında oğlu I. Prusias tahta geçer ve bu dönemde Bithynia Krallığı sınırları, Heraklea ve Kalkedon dışında, Phrygia Epictetus, Galatia'nın bir bölümü ve Paphlagonia'yı kapsayacak şekilde genişler (Waddington ve Reinach, 1908, 212; Texier, 1839, s.53-54). Roma ordusunun peşinde olduğu Kartacalı Hannibal, Kral I. Prusias'a sığınmıştır. Hannibal, M.Ö. 183 yılında, Nikomedia yakınlarındaki Lybissa'da ölmüştür (Mansel, 1968, 527-551). Bithynia kralı I. Prusias'ın M.Ö. 183 yılında ölümünden sonra yerine, II. Prusias, geçmiş ve onu M.Ö.149 yılında tahta geçen, II. Nikomedes, M.Ö.120 yılında III. Nikomedes ve M.Ö.94 yılında IV. Nikomedes, takip etmiştir. IV. Nikomedes, M.Ö. 74 yılında ölümünde, krallığın yönetimini Roma'ya bırakmıştır (Clinton, 1834, 410).

Roma yönetimine geçen Bithynia krallığı, Pompeus tarafından, Pontos'taki on bir bölgeyle birleştirilerek, büyük bir eyalet durumuna getirilmiştir (Strabon, XII, 541). Traian döneminde (M.S. 98-117), Pontos eyaleti ile birleştirilerek,

Bithynia-Pontos olarak anılan eyaletin yönetiminde, M.S.111 yılında, Genç Plinius görevlendirilmiştir. Plinius'un İmparator Traian'a yazdığı mektuplardan, Nikomedia'da çıkan büyük bir yangında, Gerusia'nın ve İsis Tapınağının yandığını ve Plinius'un, bu yangın sonucunda bir itfaiye teşkilatı kurulmasını önerdiğini öğreniyoruz (Plinius, 10, 33). Plinius, diğer bir mektubunda, Nicomedia'da, mühendis bulunmaması nedeniyle, bitirilmeden bırakılmış, bir su kemerinden, bahsetmektedir. Bu mektupta, yeni bir su kaynağı bulunduğunu ve burada inşa edilecek su kemeri için yarım kalan kemerin taşları ve tuğlalarla yeni bir su kemeri inşa etmeyi planladığını anlatır (Plinius, 10, 37). Plinius'un, inşasını planladığı, su kemerlerinin, bugün Kocaeli'nin kuzeydoğusundaki, Paşasuyu su kaynağından, kente doğru inşa edilmiş olan kemerler, olduğu düşünülmektedir (Şekil 3) (Aksoy, 2000, 8)¹. Plinius'un İmparator Traian'a mektuplarında bildirdiği diğer bir konu, Nikomedia doğusundaki Sapanca Gölü ve Körfez arasında bir kanal açılması ile ilgili projesidir (Plinius, 10, 41, 42). Göl ve körfez mermer, tarım ürünleri ve kereste ticaretine ulaşım sağlamaktadır. Proje, İmparator tarafından olumlu karşlanır ve uzman gönderileceği belirtilir. Plinius'un mektuplarından öğrendiğimiz bir diğer konu, Bithynia'da, Hıristiyan topluluğun varlığıdır. Plinius, doksan altı numaralı mektubunda, Hıristiyanlara verilecek cezalarla ilgili olarak imparatora danışır (Plinius, 10, 96).

Karadeniz'den gelen büyük bir Got ordusu, M.S.258 yılında, İstanbul Boğaz'ını geçip, Kalkedon'u ele geçirmiştir. Buradan Nikomedia'ya geçen Got'lar, şehri yağmaladıktan sonra Rhyndakos'a kadar ilerlemiş, nehri geçemeyince geri dönmüşler ve Nikomedia'yı yakmışlardır (Zosimus, I, 35; Foss, 1996, 1). On yıl sonra şehir deprem sonucu hasar görmüştür (Malalas, 198; Foss, 1996, 1).

Diokletianus, M.S. 284 yılında, Roma ordusunun Ctesiphon Savaşından dönüşünde, İmparator Carsus'un ölümünün ardından, Nikomedia'da, imparator ilan edilmiştir (Historia Augusta, Carus, 12-24; Lactantius, De Mortibus Persecutorum, 19; Foss, 1996, 2). Diokletianus döneminde, Nikomedia, imparatorluğun başkenti ilan edilmiştir. Nikomedia'da Maksimianus, 286 yılında,

¹ Paşasuyu su yolu, Kocaeli arasındaki mesafe 40 km. dir ve 17 su kemeri bulunmaktadır.

eş imparator olarak, Augustus; 293 yılında, Konstantinos ve Galerius, Sezar, ilan edilmişlerdir ve Diokletianus, 304 yılında, tahttan burada ayrılmıştır (Lactantius, De Mortibus Persecutorum, 19).

Lactantius, Diokletianus tarafından Nikomedia'ya Latin Edebiyatı öğretmesi için davet edilmiştir ve bir Hıristiyan olarak, Diokletianus'a karşıt görüşte olan Lactantius, Diokletianus dönemi için önemli bir kaynak olan, De Mortibus Persecutorum'u 314 yılında yazmıştır. Lactantius, eserinde, Diokletianus'un Nikomedia'da inşa ettirdiği, saray, imparatorluk ailesi için konutlar, *circus*, darphane ve silah fabrikası gibi yapıları saymakta ve bu yapıların finanse edilebilmesi için eyaletin diğer yerleşimlerinin yıkıma uğratıldığını yazmaktadır (Lactantius, De Mortibus Persecutorum, 7. 8-10; Foss, 1995, 182). Bu yapılara ek olarak, Diokletianus'un, Nikomedia'da, şehir surları inşa ettiği, bilinmektedir (Aurelius Victor, Caesaribus, 39, 45).

Diokletianus, M.S. 303 yılında, Nikomedia'da, Hıristiyanlığın yayılışını önlemek amacıyla, Büyük Kıyım'ı başlatmış ve sarayı yakınlarındaki katedrali yıktırılmış, kiliseleri yağmalatmış, Hıristiyan topluluğa eziyet ettirmiştir (Lactantius, De Mortibus Persecutorum, 12-13). Diokletianus'un, 305 yılında ölümünün ardından, imparator ilan edilen Galeirus, 311 yılında Kıyımı sona erdirmiş ve Hıristiyanlığa serbestlik tanımıştır (Lactantius, De Mortibus Persecutorum, 35; Foss, 1996, 3). Galerius'un ölümünden sonra, Maksiminus Daia, önce Galerius'un ilan ettiği serbestiyi tanımış ancak Nikomedia'da kalırken, şehirde hiç bir Hıristiyan'ın yaşamasına izin verilmeyeceğini belirten, halktan bir delegeler grubu kabul etmiştir ve bundan sonra Kıyım'ı devam ettirmiştir (Eusebius, Historia Ecclesiastica, IX, 9, 17).

I. Konstantinos, Licinius ile Milan'da, 313 yılında, ilan ettiği inanç serbestliğini, 324 yılında Licinius'u yenerek, Nikomedia'da tahta çıktıktan sonra sürdürmüştür ve 332 yılında Nikomedia'nın büyük bazilikasını yeniden inşa ettirmiştir (Eusebius, Vita Constantini, 3.50). I. Konstantinos, Konstantinopolis'i imparatorluğun başkenti ilan ettikten sonra, şehir, eski önemini kaybetmiştir ancak Nikomedia, bugünkü Hırvatistan'da ortaya çıkarılan ve 351 yılına

tarihlendirilen bir kabartma levhada, Roma kentinin sembolünün yanında, Konstantinopolis ile eş konumda gösterilmiştir (Toynbee, 1947, 142; Foss, 1995, 184) (Şekil 4). I. Konstantinos, 337 yılında, İran seferinden dönerken hastalanınca, Nikomedia'nın taşrasında bir villaya yerleşmiş ve burada ölmüştür (Eusebius, Vita Constantini, 4, 62; Foss, 1996, 5).

I. Konstantinos'un ölümünden sonra yerine geçen Konstantios (337-361), kuzeni ve gelecekteki imparator Iulianos'u eğitimi için Nikomedia'ya göndermiştir. Iulianos, 344-345 yılları arasında, Hıristiyan Sophist Hecebolius ile çalışması için Nikomedia'ya gönderilmiştir ancak burada tanıştığı, dönemin en önemli retoriklerinden Libanius'un etkisi altında kalmıştır. Libanius'un bu dönemdeki şehir yaşamının canlılığı hakkındaki kayıtları, Nikomedia'nın tarihi için önemlidir (Libanius, Oration, 1, 51, 53, 55; Foss, 1996, 5). Bu yıllardan bir kaynak olan Exposito Totius Orbis, Nikomedia'dan bolluk içinde ve seçkin bir şehir olarak bahsetmektedir (Exposito Totius Orbis, 49; Foss, 1996, 7). Şehir, İmparator Iulianos döneminde, 24 Ağustos 358 yılında gerçekleşen deprem ve ardından çıkan, 5 gün devam eden yangın sonucunda, büyük ölçüde yıkılmıştır (Sozomen, Historia Ecclesiastica, IV, 16; Ammianus Marcellinus, XVII, 7; Foss, 1995, 186).

İmparator Iovianos'un (363-364) ölümünden sonra, 365 yılında, Nikomedia'da toplanan ordu Valentinian'ın (364-375) hakimiyetini ilan etmiştir ve Nikomedia, şehir olarak önemini kaybetse dahi konumu nedeniyle askeri önem kazanmaya başlamıştır. İmparator Valens (364-378), iç karışıklıklar sırasında Nikomedia'yı üs olarak kullanmıştır (Ammianus Marcellinus, XXVI, 8, 2; Foss, 1995, 186)

5. yüzyılda, II. Theodosios (408-450) ve Zenon (474-475) dönemlerinde yaşanan depremler sonucunda, kent, tekrar inşa edilemeyecek ölçüde, yıkıma uğramıştır (Malalas, 363, 385). Iustinianos döneminde (527-565), Anadoluya ulaşan yolun, Kalkedon ve Dakibyza arasındaki bölümü, yıktırılıp, körfezden geçiş, Helenopolis'ten yapılarak, buradan Nikaia'ya devam etmesi sağlanmıştır (Prokopius, Historia Arcana, 30. 8-11). Yolun, Nikomedia'dan geçmemesi, mesafeyi kısaltmıştır ancak kentin, ekonomik olarak zayıflamasına neden

olmuştur. Iustinianos'un, şehirden doğuya giden yolu, onardığı ve Sakarya Nehri (Sangarios) üzerinde, bugün de ayakta olan köprüyü, inşa ettirdiği bilinmektedir (Prokopius, de Aedificiis, 5, 3, 8-15; Foss, 1996, 12). Şehirden geçen yolun tamamen terk edilmemesi, şehrin askeri önemini koruduğunu göstermektedir (Foss, 1996, 11). Nikomedia, 554 yılında tekrar deprem ile yıkılmış ve Iustinianos, depremde hasar gören, Antoninus Hamamını, onartmıştır (Malalas, Chronographia, L, XVII, 487; Prokopius, de Aedificiis, 5, 3, 7; Foss, 1996, 12).

Sykeon'lu Aziz Theodore'un, 612 yılında şehri ziyaret etmesi, bu dönemde şehrin durumu hakkında bilgiler vermektedir. Aziz'in vitasında, körfezin güney kıyısı boyunca, taşra yerleşimlerinden bahsedilmektedir. Aziz, bu yerleşimlerden şehrin banliyösü Optatiana'e kalmış; körfezin güney kıyısında, şehirden batı yönünde, yaklaşık 25 km. uzaklıktaki, Aziz Autonomus Kilisesini, ziyaret etmiş; Autonomus Kilisesi yakınlarındaki, Calleon Limanına gitmiştir. Bunların dışında, şehirde, Geragathis denilen bir yoksullarevi, Havariler Kilisesi ve Aziz Anthimus Kilisesi bulunduğunu öğreniyoruz (Vie de Theodore Sykeon, 156-60; Foss, 1996, 12).

İmparator Herakleios döneminde (610-641), 615 ve 626 yıllarında, Sasani ordusu, Kalkedon'a kadar gelerek Konstantinopolis'i kuşatmıştır. Bu kuşatmalarda Nikomedia'nın ne kadar zarar gördüğü bilinmemekte, Diokletianus döneminden itibaren aktif olan darphanenin 630 yılından sonra para basmadığı bilinmektedir (Hendy, 1985, 417; Foss, 1996, 16).

III. Leon, 716 yılında imparator ilan edildikten sonra Nikomedia'ya gelerek, burada, sarayın ileri gelenlerinden birini, saray maiyetini ve tahtın varisini tutsak almıştır. Saray halkının Nikomedia'da bulunması, şehrin, olası bir Arap saldırısına karşı, üs olarak kullanıldığını, göstermektedir (Foss, 1996, 17). Şehir, 740 yılında yaşanan depremle büyük hasar görmüştür (Theophanes Omologetes, 412). Nikomedia, 743 yılında, iç savaş sırasında, V. Konstantinos'a karşı ayaklanan, Artavasdus'un ordusu tarafından, üs olarak, kullanılmış; V. Konstantinos'un generallerinden Niketas, şehri ele geçirmiş ve V.

Konstantinos, buradan, Konstantinopolis'i, yeniden ele geçirmiştir (Theophanes Omologetes, 420; Foss, 1996, 17).

Herakleios döneminde, Bizans ordu ve idare sisteminde değişiklik yapılarak, thema sistemi kurulmuştur. Düzenlemenin ilk uygulamalarında, eyaletlerin yöneticileri korunmuş fakat askeri yönetici, yetki olarak üst konuma getirilmiştir. Nikomedia, olasılıkla 8. yüzyılda, Optimaton Thema'sının merkezi olmuştur (Konstantin Porphyrogennetos, de Thematibus, 69; Foss, 1996, 18). Optimaton Thema'sı, 8. yüzyılda, Thema'lardaki birliklerden farklı olarak, başkentteki Tagma birliklerinin işlevini görmekte, bu uzmanlaşmış ve garnizonu olan birliklerin, malzemelerinin taşınmasıyla görevlidir. Thema'ların yöneticileri, *Strategos* olarak adlandırılırken; Optimaton Thema'sı yöneticisi, Tagma'larda olduğu gibi *Domestikos* sınıfındadır (Ostrogorsky, 1999, 233)².

Nikomedia'nın, 9. yüzyıldaki, askeri önemi dışında, şehir yaşamından bahseden kaynaklar azdır. Dönemin sivil hayatı hakkındaki bilgilerimiz, 800-815 yıllarında görev yapan, Piskopos Theophylact'ın, Nikomedia'da inşa ettirdiği, Aziz Kosmas ve Damian Kilisesi, Aziz'in yaşamının yazıldığı, geç 9. yüzyılda işler durumda olan hastane, yoksullarevi ve manastır hakkındaki kayıtlardan oluşmaktadır (Vita Theophylacti, 8, 9, 18; Foss, 1996, 17).

Arap coğrafyacı İbn Hurdazbih, yaklaşık 845 yılında yazdığı, Kitab al-masalik va'l mamalik (Yollar ve Krallıklar Kitabı) adlı eserinde, Nikomedia'dan, üç kalesi bulunan yıkıntı halindeki şehir ve Konstantinopolis'e ulaşan yol üzerinde, bir durak, olarak bahsetmektedir (Bibliotheca Geographorum Arabicorum VI, 106, 113; Foss, 1996, 18).

Şehir, 944 yılında, Konstantinopolis'i kuşatan Rus istilacıların, Bithynia sahillerine yaptıkları akınlar sırasında, tahrip edilmiştir (Foss, 1996, 18; Theophanes Sunekhistai, 423-5). Bu saldırı sonrasında, Nikomedia, Bizans İmparatorluğunun, 9. yüzyıl sonlarında, doğuya doğru genişlemesi ve barışın

² Tagma ve Thema birlikleri arasındaki farklar için bkz. Glykatzi-Ahrweiler, 1960b, 1-111. Optimaton Theması Domestikōn'u için bkz. Bury, 1911, 66.

sağlanması sonucunda, yaklaşık iki yüzyıllık bir refah dönemi yaşamıştır. Bu dönemde şehrin ticaret ve sanat hayatı gelişmiştir. Bekirdere semtinde 1947 yılında ortaya çıkarılan ve olasılıkla 11. yüzyılda inşa edildiği düşünülen kilisenin kalıntıları, mermer kaplama ve opus sectile bezemeli döşemesi, mimari plastik elamanları ile dönemin refah ortamının izlerini taşımaktadır (Duyuran, 1951, 213-216; Foss, 1996, 19).

Aleksios Komnenos (1081-1118), Malazgirt Savaşı'ndan sonra, Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyen Türkler tarafından, 1073 yılında, Nikomedia yakınlarında, saldırıya uğramış, ertesi yıl, isyancı Norman Roussel, kendi krallığını kurmak amacıyla, Sangarius (Sakarya) Nehri boyunca şehirlere saldırmış ve karargahını Malagina'da kurmuştur. Roussel, burada imparatorluk ailesinden iki çocuğu esir almış, tutsaklar kaçmayı başararak, imparatorluğun elindeki Nikomedia'ya sığınmışlardır. Kısa süre sonra Konstantinopolis'e kadar ilerleyen Roussel, Aleksios ile anlaşılan Selçuklu Türk'leri tarafından tutuklanmıştır (Attaliates, 189; Foss, 1996, 20).

Nikephoros Botaneiates, 1078 yılında ayaklandığında, Nikomedia ve çevresindeki şehirler destek olmuş, Botaneiates Nikomedia'ya geldiğinde, şehirde görevli olan general, kendisini surların dışında karşılamıştır. Çoğunluğu Türklerden oluşan birliğiyle Nikomedia'ya giren Botaniates, iki yıl sonra ayaklanan Nikephoros Melissenos'u yenmek için Selçuklu Türklerine, destek karşılığında, şehirlerin kapılarını açmış, bunun sonucunda, Süleyman Şah, Nikaia'da, Anadolu Selçuklu devletini kurmuştur (Nikephoros Bryennios, II, 16, 173; Foss, 1996, 20). Bu durum Nikomedia'nın, bölgedeki tek Bizans kalesi olarak kalmasına, neden olmuştur. Aleksios Komnenos, 1081 yılında, tahta çıktığında, Bithynia bölgesi, Konstantinopolis'e kadar, Türkler tarafından yağmalanmaktadır. Aleksios Komnenos, düzenlediği sık ve hızlı saldırılarla Türkleri geri çekilmeye zorlamış ve Süleyman Şah'la yaptığı anlaşma sonucunda, Drakon (Yalakdere) Deresi, iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir (Anna Komnena, III, 11; Foss, 1996, 20).

Bizans ordusu, 1086 yılında, Nikaia'yı geri almayı denemiş ancak başarısız olarak, Nikomedia'ya çekilmiştir. Nikaia, 1087 yılında, Selçuklu Türkleri tarafından ele geçirilmiş, Aleksios, körfez'in güney kıyısındaki, Kibotos'da, yeni bir kale inşa ettirerek, körfezin girişini, korumaya almıştır (Anna Komnena, VI, x). Nikomedia, 1090 yılında, Bizans tarafından geri alınmış, yeniden saldırıya uğrayınca, imparator, Kont Robert tarafından gönderilen 500 şövalye ile şehri savunmuştur (Anna Komnena, VII, vii, VIII, iii). Aleksios, diğer bir Türk saldırısına karşı, Nikomedia'nın doğusundaki, Baanes Gölü kıyısında, başka bir kale inşa ettirmiş ve şehrin güvenliğini sağlamıştır (Anna Komnena, X, v; Foss, 1996, 20).

Birinci Haçlı Ordusu'nun öncü birliği, 1096 yılında, Nikomedia'ya varmış, burada Franklar, German ve Lombardlardan ayrılarak doğuya doğru farklı yollardan ilerlemiştir (Gesta Francorum, I, 2). Asıl Haçlı Ordusu, 1097 yılında şehre gelmiş, üç gün kaldıktan sonra, Nikaia'ya ulaşan yolun dar olması nedeniyle, 3000 askeri önden göndererek yolun ağaçlardan temizlenmesini sağlamışlardır (Foss, 1995, 188). Haçlı Ordusu, 1101 yılında, Paphlagonia üzerine seferi sırasında yine Nikomedia'da konaklamıştır. Şehir, toplanma noktası ve erzak sağlama açısından uygundur. Aleksios, 1116 yılında Nikaia yakınlarındaki Türk güçleri ile savaşmış ancak Nikomedia'ya geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu seferde, yollar boyunca muhafızlar gönderilmiş, birlikler köylere yerleştirilmiş ve uzun bir konaklama planlanmıştır. Aleksios, bu sırada askerlere yeni taktikler öğretmiş ve sonraki seferlerde daha başarılı olacak bir ordu oluşturulmuştur (Anna Komnena, XV, ii, iii; Foss, 1996, 21). Komnenoslar döneminde (1080-1185), Nikomedia, İmparatorluğun sürekli kullandığı bir üs konumundadır ve Başkent'in savunmasında önemlidir ancak Haçlı tarihçisi Deuil'li Odo tarafından yıkıntı durumunda tasvir edilmektedir (Odo of Deuil, 88).

II. Ioannes Komnenos (1118-1143), 1123 yılında, Sırp'larla savaş sırasında aldığı esirleri, Nikomedia'ya yerleştirmiş ve bir kısmı vergi yükümlüsü yapılırken, bir kısmı asker olarak görevlendirilmiştir (Khoniates, 16). Manuel Komnenos, 1179 yılında, Nikomedia'dan bir süvari birliği ile Türkler tarafından tehdit edilen Klaudiapolis'e gitmiştir (Khoniates, 197). Manuel Komnenos'un, 1180 yılında,

ölümünün ardından, Türklerin ilerlemesi sürerken, imparatorluk iç savaşa girmiştir. Sonunda, 1182 yılında, Nikomedia ve özellikle doğuya ulaşan yolun yakınında yaşayanlar, Andronikos Komnenos'u destekleyerek, tahta çıkmasını sağlamışlardır (Khonaites, 245). Bu dönemin sonunda, Nikomedia, Optimati Theması'nın merkezi değildir, ayrı bir eyaletin merkezi konumundadır ve eyalet, 1198 yılında, bir belgede, batısındaki yarımada bölgesi, Mesothynia'nın yanında, anılmaktadır (Tafel and Thomas, 1856, I, 270; Foss, 1996, 21;).

Myriokephalon Savaşı'nın ardından, Bizans İmparatorluğunun içinde bulunduğu karışıklıklar dönemi, 1204 yılındaki Dördüncü Haçlı Ordusunun Konstantinopolis'i ele geçirmesi ve İmparatorluk topraklarının bölünmesi ile sonuçlanmıştır. Nikaia merkezli kurulan Laskarisler Hanedanı, Haçlı Ordusunun elinde bulunan Nikomedia'nın Konstantinopolis'e ulaşan yol üzerindeki konumu nedeniyle geri alınmasına çalışmıştır. Laskarislerin 1204 yılının sonlarında Nikomedia'yı geri alma girişimi başarısız olmuş, Latinler yüz şovalyeyi kente yerleştirerek, yıkıntı durumundaki kaleleri onarmışlardır (Villehardouin, 312; Foss, 1996, 23;).

I. Theodoros Laskaris (1205-1222), Pontos bölgesinde hakim olan David ve Aleksios Komnenos üzerine yürüyerek Heraklea kentini almak istemiş ancak Latinlerin Nikomedia'ya saldırımları nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. Laskarisler, Latinleri, şehrin yakınlarındaki dağlık alanda, yenerek, şehri korumuşlardır (Khoniates, 626; Foss, 1996, 23). Latinler, 1206 yılında, Mysia üzerine yaptıkları bir sefer sırasında, Nikomedia'ya da saldırmış, Loos'lu Thiery, kalelerin yıkılmış olması nedeniyle, Hagia Sophia Kilisesi'ni kaleye çevirerek, savaşı buradan yürütmeyi planlamıştır . Sonraki yıl, Latinler, konumlarını korumuşlar ve Kharaks ve Kibotos/Civetot'da kale inşa ederek körfezi savunmuşlardır (Villehardouin, 455; Foss, 1996, 23).

Laskarisler, 1207 yılında, şehre saldırmış ancak Latin İmparatoru, bizzat yönettiği bir birlikle Başkent'ten gelmiş ve Laskarisler, Nikaia'ya geri çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı ay içinde, Loos'lu Thiery, süpriz bir saldırı yapmış ancak adamları erzaklarının yeterli olmaması nedeniyle, Hagia Sophia'ya geri çekilmiş

ve Latin imparatorunu, yeniden yardıma çağırılmışlardır. Henry, Laskarisleri, Nikaia tepelerine geri çekilmeye, zorlamış ve Nikomedia yakınlarında, kamp kurmuştur. Bu sırada, bir Laskaris elçisi kabul eden Henry, iki yıl saldırmamaları karşılığında, Nikomedia'yı boşaltarak, Laskarislere bırakmayı kabul eden bir anlaşma, imzalamıştır. Anlaşma sonrasında Latinler Hagia Sophia kalesini yıkarak geri çekilmişlerdir (Villehardouin, 481-89; Foss, 1996, 23). Bu anlaşmanın bozulması uzun sürmemiş, Henry, 1211 yılında, Laskarisleri, Mysia'daki Rhyndakos (Orhaneli) Çayı yakınlarında, yenerek, güneye ilerlemiş, olasılıkla bu sırada Nikomedia'yı yeniden ele geçirmiştir (Akropolites, 38; Foss, 1996, 23).

Ioannes Batatzes, 1224 yılında, büyük bir sefer düzenleyerek Latinleri kuzeyde ve Nikomedia çevresinde kontrol altında tutmayı başarmıştır. Ioannes Vatatzes, 1241 yılında, Nikomedia'dan üç dizi kürekli kadırgalarla çıkarak, körfezin kuzey kıyısındaki Dakibyza, Kharaks ve Niketiaton Kalelerini almıştır (Akropolites, 37). Bu durum, Nikomedia'nın daha önce Laskarislerin hakimiyetine geçtiğini göstermektedir (Foss, 1996, 23).

Paleologoslar döneminin ilk yıllarında Nikomedia, Sangarius çevresindeki kalelerle korunmaktadır ve kısa süre için bir barış dönemi yaşamıştır. Bithynia bölgesi, 1302 yılında, körfezin güney kıyısında, Çobankale yakınlarında gerçekleşen, Bapheus Savaşı sonucunda, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna tanık olmuştur (Pakhymeres, II, 327, 333; İnalçık, 1997, 78-101).

III. Andronikos, 1329 yılında, Orhan Bey'in, İznik (Nikaia) üzerine sefer yapacağını öğrendiğinde, karşı koymak üzere sefer düzenlemiş, ancak körfezin kuzey kıyısında, Pelekanon'da konuşlanan Orhan Bey'in ordusu tarafından, yenilgiye uğratılarak geri çekilmiştir (Kantakuzen, I, 341-363). Orhan Bey, 1330 yılında, Nikomedia'yı kuşatmış ancak III. Andronikos, Nikomedia'ya ulaşmadan, barış teklifinde bulunmuştur (Kantakuzen, I, 446; Foss, 1996, 25). Orhan Bey, 1331 yılında, bir kez daha Nikomedia'yı alma girişiminde bulunmuş ancak savaşmadan geri çekilmiştir (Kantakuzen, I, 459). Nikomedia, son olarak 1337

yılında, uzun bir kuşatma sonucunda, Orhan Bey'in yönetimine geçmiştir (Foss, 1996, 25).

Orhan Bey, Nikomedia'da, bir cami ve medrese inşa ettirmiş ve şehrin yönetimini oğlu Süleyman'a bırakmıştır. Bu dönemde şehirde bir metropolit olduğuna dair kayıt bulunmamaktadır (Ayverdi, 1966, 153-159; Foss, 1996, 26).

Yıldırım Beyazıd döneminin saldırıları kaşısında, Bizans, 1399 yılında, Fransa kralı VI. Charles'ın, Boucicault yönetiminde gönderdiği bin ikiyüz asker ile körfez kıyılarında ve şehrin yakınlarında savaşmış ancak toprak kazanamamıştır (Le Livre de Fais, 141; Foss, 1996, 27). Yıldırım Beyazıd'ın, 1402 yılında, Ankara Savaşında, Timur'a yenilmesinin ardından, Timur'un torunu, Muhammed Sultan, Nikaia ve Nikomedia'da yağmalar gerçekleştirmiştir (Dukas, 103; Foss, 1996, 27). Yıldırım Beyazıd'ın oğulları arasında çıkan iktidar mücadelesi, 1404 yılında, Süleyman'ın Batı Anadolu ve Balkanlarda egemen olmasıyla sonuçlanmıştır. Süleyman, Bizans ile antlaşma yaparak, körfezin büyük bir bölümünü bırakmıştır. Şehir, 1509 yılında büyük bir deprem sonucu hasar görmüştür (Öztüre, 1981, s.94-98; Foss, 1996, 27).

Kocaeli Körfezi'nin kuzey ve güney sahillerinde, 15. yüzyıl başlarında bir çok Hıristiyan köyü olduğu bilinmektedir. Osmanlı tarihçisi Mehmet Neşri, Çelebi Sultan Mehmet'in (1413-21) bu köyleri almak için asker gönderdiğini, Hereke'dekilerin buradaki kaleyi bırakıp, İstanbul'a kaçtıklarını; Eskihisar'dakilerin kaçmayıp, karşı koyduklarını, sonunda burasının yağma ile alındığını, evlerin Müslümanlara verildiğini; Darıca'dakilerin itaat ettiklerini; Kartal ve Pendik'tekilerin İstanbul'a kaçtığını bildirmektedir (Neşri, II, 549).

2. BÖLÜM : GEBZE, ESKİHİSAR KALESİ

2.1. GEBZE İLÇESİ VE ESKİHİSAR KÖYÜ'NÜN TARİHİ

Eskihisar Köyü, Kocaeli Körfezi'nin kuzeyinde, Kocaeli'nden 49 km., İstanbul'dan 45 km. uzaklıktaki, Gebze İlçesi'nin merkezinden güneyde, 6 km uzaklıkta, sahilde yer almaktadır.

Gebze İlçesi ve Eskihisar Köyü'nün Bizans dönemindeki adı ve buna bağlı olarak tarihi bilinmemektedir. Gebze için araştırmacılar, genel olarak Roma dönemi Libyssa adının, Bizans dönemi Dakibyza'sına dönüştürülerek kullanıldığını kabul etmektedir. Dirimtekin, farklı olarak Libyssa'yı Gebze, Dakibyza'yı Eskihisar olarak belirlemiştir. Eskihisar için genel kabul gören, Niketiaton olarak belirlenebileceğidir.

Roma dönem kaynaklarında Lybissa'nın adı, Kartacalı Kral Hannibal'in Bithynia'ya sığınması ve burada ölmesi hakkındaki kayıtlarda geçmektedir³. Hannibal'in mezarı üzerine yapılması planlanan anıtın yerini belirlemek için yapılan araştırmalar sonucu, A. M. Mansel, Lybissa'nın Diliskelesi olarak belirlenebileceğini kabul etmektedir (Mansel, 1968, 550). Tabula Peutingeriana'da, *Calcedonia* ve *Nicomedia* arasındaki tek konaklama noktası, bir ambar sembolü ile deniz kenarında, XXXVII Roma mili mesafe ile *Liuisa* olarak gösterilmiştir. Antonin Itinerarium'unda *Constantinopolis* ile *Nicomedia* arasındaki durak yerleri ve mesafeler belirtilirken *Libissa*, *Panticio* ile *Nicomedia* arasında XXIII Roma mili ile gösterilmiştir (Mansel, 1968, 537-538)⁴.

Stephanos Byzantinos, Libyssa'nın Bithynia'nın sahilinde bir kale olduğunu söyler.

³ Roma dönemi kaynaklarında Hannibal'in, Libyssa'da ölümü ile ilgili kayıtların değerlendirmesi için bkz. Mansel,A.M. (1968). 527-551.

⁴ Mansel, bir Roma milinin 1478,50 m olduğunu belirtir ve Tabula Peutingeriana'ya göre, Calcedonia ve Liuisa arasının yaklaşık 54 km., Nicomedia ile arasının yaklaşık 34 km. olarak; Antonini Itinerarium'una göre, Calcedonia ve Libyssa arasındaki mesafenin yaklaşık 56 km., Libyssa ve Nicomedia arasındaki mesafenin yaklaşık 32,5 km. olarak hesaplanabileceğini söylemektedir. Bu hesaplamalara göre Libyssa Diliskelesi yakınlarında bir yerde bulunuyor olmalıdır.

Λίβυσσα, φρούριον Βιθυνίας ἐπιταλλάσσιον, ὡς πολυίστωρ Ἀλέξανδρος. τὸ ἔθνικόν Λιβυσσαῖος (Stephanos Byzantinos, 416).

Libyssa, Bithynia'da deniz kıyısında kale, Alexandros'un kurduğu kent. Kelimenin kökeni Libyssaïos'tur.

Dakibyza, Bizans dönemi kaynaklarında, körfezin kuzey sahilinde bir kale olarak, ilk defa Cladius Gothicus dönemindeki (268-70) depremde anılmaktadır. Malalas, Kronographia adlı eserinde, Nikomedia'nın, dördüncü defa yaşadığı depremde, Dakibyza'ya kadar hasar gördüğünü belirtir.

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔπαθε Νικομήδεια, μητρόπολις τῆς Βιθυνίας τὸ τέταρτον αὐτῆς πάθος ἀπὸ θεομηνίας ἕως ποταμῶν καὶ Δακιβίζης. καὶ ἐφίλοτιμήσατο τοῖς ζήσασι πολλὴ καὶ τῆ πόλει (Malalas,LXII,299).

Onun hakimiyeti sırasında Bithynia'nın metropolisi Nikomedia, Dakibyza ve nehirlere kadar, dördüncü kez Tanrının gazabı olan afetten çekmekteydi. O geride kalanlara ve şehre cömertçe bağışta bulundu (Malalas, Jeffreys vd., 1986, 163).

Yüzyıl kadar sonra Sokrates, İmparator Valens döneminde, seksen kadar Ortodoks rahibin, gemiye bindirilip, Astakos limanının ortasında ateşe verilen gemide terk edilmesini ve rüzgarın gemiyi Dakibyza'nın limanına sürklenişini, rahiplerin katledilişini aktarır.

Ταῦτα ἐγίνοντο καὶ ἀναχθέντες, κατὰ μέσον τε τοῦ Ἀστακηνοῦ πελάγους γενόμενοι, ποιῶσι τὸ προσταχθέν· εἰς ἕτερόν τε παρεπόμενον ἀκάτιον μεταβάντες ἀπεχώρησαν, τὸ πλοῖον ὑφάψαντες. Συμβάν δὲ ἄνεμον πνεῖν ἀφελιώτην σφοδρὸν, ἐξωθεῖται ἐπὶ πολὺ καιομένη ἢ ναῦς· ὥστε τάχιον μὲν τὴν ὀρμὴν ποιείσται· διαρκέσαι δὲ ἄχρι τοῦ ἐπινείου, ὧ προσωνυμία Δακιδίζος, κάκεῖ τελέως σὺν τοῖς ἀνδράσιν ἀναλωθῆναι (Sokrates,4,16).

Astakos Körfezinin ortasına geldiklerinde, tayfa gemiyi ateşe verdi ve onları takip eden küçük yelkenli gemilere sığındılar ve sonra da kaçtılar. Bu sırada doğu rüzgarları güçlü bir şekilde esmeye başladı ve zorlukla giden yanan gemi daha hızlı hareket etti ve hızını Dakidizus denen limana ulaşınca kadar korudu, burada içinde hapsedilmiş adamlarla birlikte tamamen tükendi (Schaff, 1886, 265).

Iustinianos döneminde, Anadolu'ya ulaşan yolun, Dakibyza'dan geçtiği Prokopius'un, yolun yıktırılıp, körfezden geçişin, Helenopolis'ten sağlandığını anlatan kaydından anlaşılmaktadır

ὁ δὲ αὐτοκράτωρ οὗτος πρῶτα μὲν ἐκ Καλχηδόνας ἄχρι ἐς Δακίβιζαν καθελῶν δρόμον ἠνάγκασε πάντας ἐκ Βυζαντίου εὐθὺς ἄχρι ἐς τὴν Ἐλενούπολιν οὐτι ἐθελουσίους ναυτίλλεσθαι. πλέοντες οὖν ἐν ἀκάτοις βραχεῖαις τισίν, οἷαις διαπορτμεύεσθαι τῆδε εἰώτασι, χειμῶνος, ἄν οὕτω, τύχοι, ἐπιπεσόντος, ἐπὶ μέγα κινδύνου χωροῦσι (Prokopius, Historia Arcana, 30.8-11).

Eskiden durum böyleydi. Ama bugünkü majeste hazretleri, işe Khalkedon'dan Dacibyza'ya kadar giden posta örgütünü dağıtmakla başladı. Karşı koymalarına bakmadan, postacıları Bizans'tan Helenopolis'e kadar deniz yolundan gitmeye zorladı. Postacılar boğaz'ı geçmekte kullanılan küçük teknelerle yapıyorlardı bu işi (Duru, 2008, 145).

Niketiaton, Bizans kaynaklarında, ilk kez, 9. yüzyılda *Magister* Sergios tarafından kurulan manastır ile anılmaya başlar. Paplagonia'daki, Amastris yakınlarındaki Niketia doğumlu, *Magister* Sergios, İmparatorluk ordusunda görevlidir. İmparatoriçe Theodora'nın akrabası olan Sergios, 9. yüzyılda ikonaklastik tartışmalar sırasında önemli bir rol oynamış, tasvirler kültürünü yeniden canlandıran İmparatoriçe Theodora'nın yanında yer almıştır (Ostrogorsky, 1999, 205). Kalos Argos *emporiası* ve Dorkon arasında, Theotokos'a adanmış bir manastır inşa ettirmiştir. Manastır ve çevresi kurucusunun kökeni nedeniyle Niketiaton olarak anılmaya başlamıştır⁵.

Μνήμη τοῦ ἁγίου καὶ δικαίου καὶ μακαρίου Σεργίου Μαγίστρου, τοῦ συστησαμένου, τὴν μονὴν τῆς ὑπεμαγίας Θεοτόκου, τὴν αὐτως ἐπονομασαμένην τὴν Νικητιάτου, τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νικομηδεῖας, μεταξύ, τῶν δύο ἐμπορίων Καλουαγοῦ καὶ Δόρκωνως, κειμένην.

Οὗτος ἦν ἐκ τῆς Παφλαγόνων χώρας, ἀπὸ χωρίου λεγομένου Νηκέτια, ἔγγιστα πόλεως Ἀμαστρίδος, διὸ καὶ τὴν ἐπονομίαν ἢ αὐτοῦ μονὴ ἔλαχε, Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀνὴρ ἀγαθὸς ὢν, καὶ ἀγαθῶν γεννητόρων νιὸς, ἔσχε καὶ συγγενεῖς τὴν Θεοδώραν τὴν ἀοίδημον Βασίλισσαν, καὶ τὸν ταύτης υἱὸν Μικαὴλ τὸν Βασιλέα. Ὅς καὶ ζελωτῆς διαπυρες τῆς ὀρθοδόξης πίστεως γέγονε, καὶ πολλὰ ἠγονίσσατο εἰς τὸ τὴν ὀρθοδοξίαν γενέσθαι τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων. Τοῦ δὲ Ρωμαϊκοῦ στόλου κατελθόντος τῷ τότε χρόνῳ τῆ Κρήτη, αὐτὸς ἀπεστάλη παρὰ Μιχαὴλ τοῦ Βασιλέως καὶ πάσης τῆς Κυγκλήτου, μόλις εἰς τοῦτο αὐτὸν πεισάντων ἐξάρχειν καὶ κυριεῦειν παντός τοῦ στρατοπέδου, δι' εὐφύιας, καὶ τὸ ἱκανὸν εἶναι τῶν Ρωμαϊκῶν πραγμάτων προίστασθαι. Ἐκεῖδε αὐτοῦ ἀπελθόντος καὶ κοιμηθέντος, τότε μὲν κατετεθη τὸ ἱερόν αὐτοῦ λείψανον ἐν τῇ κατὰ τὴν Κρήτην μονῇ, τῇ μέχρι τὸ νῦν ἐπονομαζομένη τοῦ Μαγίστρου· ὕστερον δὲ διανεκομίσθη καὶ ἐτέθη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ ἱκοδομισθείῃ μονῇ, κατὰ τὸν κόλπον τῆς Νικομηδεῖας (Acta Sanctorum 27, Jun.VII,s.349).

⁵ Kalos Argos ve Dorkon'un yerleri bilinmemektedir Janin, 1976, 94, dn. 1.

Laskaris'ler dönemi tarihçilerinden Akropolites, 1241 yılında, Nikomedia'dan gemilerle çıkan Ioannes Batatzes'in, sırasıyla, Kharax, Dakibyza ve Niketiaton kalelerini aldığını kaydetmiştir.

Τοῦ δὲ ἄστεος τῆς Τζουρουλοῦ πολιορκουμένου παρὰ τῶν Ἰταλῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τριήρεις ἱκανὰς συσκευασάμενος καὶ στράτευμα οὐκ ὀλίγον μεθ' ἑαυτοῦ προσλαβὼν κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἐπεχείρει. ἀπὸ μὲν οὖν τῆς Νικομηδείας ἀπάρας καὶ παραμείψας τὸν Χάραχα ἐπόρθησε τὴν Λακίβυζαν πρὸ καιροῦ καὶ κατέσχε ταύτην, προσέτι δὲ καὶ τὸ τοῦ Νικητιάτου φρούριον, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν καὶ τοῦτο πεποίηκεν (Akropolites,37).

İtalyanlar Çorlu kentini kuşatmakta iken İmparator Ioannes, bazı üç dizi kürekli kadırgaları silahlandırdı ve pek çok askerle İtalyanlara karşı sefere çıktı. Nikomedia/İzmit'ten hareket etti, Kharakas/Hereke'yi geçtikten sonra Lakybiza'yı zaptedip işgal etti, keza Niketiatos kalesini de zaptetti ve sahiplendi (Umar, 2008,.65).

İmparator VIII. Mikhail, 1261 yılında, İstanbul'u yeniden ele geçirdikten sonra, tahtın varisi, IV. Ioannes Laskaris'i, gözlerini kör ettirerek, Dakibyza sahilindeki Niketiaton Kalesine hapsettirmiştir.

μεθὸ δὲ ταῦτ' ἐτολήθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ σωτῆρος, καθ' ἣν ἄρα καὶ ἐγεννήθη, χειρὶ μὲν παρανόμῳ; προστάξει δὲ παρανομωτέρῳ, φέροντες φόρτον ἐλεεινὸν καὶ οἷον ἄψυχον τῷ πρὸς θάλασσαν τῶν Νικητιάτων τῆς Δακιβύζης φρουρίῳ ἐν ἀσφαλεῖ κατακλείουσι, (Pakhymeres, Mikhail, III, 10).

Bu suç işlendikten sonra, kurtarıcının bayram gününde ya da onun doğduğu günde, kanunsuz bir el tarafından, hatta daha da kanunsuz bir emirle, bu acınacak durumda ve cansız yükü, yanında korumalarla ve gıda için yeterli gelir ayarlandıktan sonra, Dakibyza yakınlarındaki, deniz kıyısındaki Niketiaton⁶ kalesine kapattılar (Failer, 1984,c.I,256).

Birkaç ay sonra patrik Arsenios, İmparator VIII. Mikhail'i afroz etmiş; 1267 yılı Şubat ayında, Patriğin değişmesinden sonra bu karar bozulmuş ve İmparator iyi niyetinin bir göstergesi olarak hapisteki IV. Ioannes'e erzak ve giyecekler göndermiştir.

ἐπέταξε δὲ καὶ τῷ ἐγκεκλεισμένῳ κατὰ τὸ τῶν Νικητιάτων τῆς Δακιβύζης φρούριον Ἰωάννη εἰς τροφῆς οἰκονομίαν καὶ ἐνδυμάτων τὰ ἱκανά, πολυωρῶν ἐκείνον συχνάκις καὶ τοῖς ἀναγκαίοις καθ' ἑκάστην σχεδὸν φιλοφρονούμενος (Pakhymeres,Mikhail, IV, 25).

⁶ Failer, elyazmalarından sadece ikisinde Niketiaton'un geçtiğini not etmiştir.

Aynı zamanda Dakibyza'daki Niketiaton kalesini mahkum Ioannes'e ayırdı ve ona yeterli gıda ve giysi sağladı. Ona gereken ilgiyi sürekli göstererek, neredeyse hergün hayırseverliği ile onurlandırdı (Failer, 1984, c.II, s.398).

İmparator VIII. Mikhail'in oğlu, II. Andronikos, 1289 yılında, IV. Ioannes'i hapsedildiği kalede ziyaret etmiştir.

βασιλεὺς τῆς πόλεως ἐξεληλακῶς προσβάλλει τῇ τῶν Νικητιάτων τῆς Δακιβύζης φρουρίῳ, καὶ τῷ τυφλῷ Ἰωάννῃ συμμίξας φιλοφρονεῖται τε τὰ εἰκότα, καὶ τὸ εἰς ἐκείνον παρὰ τοῦ πατρὸς γεγονὸς αὐτὸς ἐπειρᾶτο μαλάττειν ταῖς ὑποπτώσεσιν, ὥστε καὶ συγχωρηθῆναι παρ' ἐκείνου καὶ οἷον κραταιωθῆναι πρὸς τὸ βασιλεύειν ἐξ ὑγαθοῦ σκοποῦ καὶ χρηστῆς διαθέσεως (Pakhymeres, Andronikos, I, s.103).

Şehirden ayrılan İmparator, Dakibyza'daki Niketiaton Kalesi'ne gitti ve kör Ioannes ile konuştu ona olması gerektiği gibi bir yardımseverlik gösterdi onun gönlünü yumşatmaya çalıştı, babasının yarattığı acı için onun affını istedi ve en soylu ve dürüst amaçlarla hükmedeceğine söz verdi (Failer, 1999, c.III, 118)

Kantakuzenos, Dakibyza'dan, 1329 yılında, Pelekanon Savaşı sırasında birliklerin çekildiği kalelerden biri olarak bahseder. Birlikler dört bölüme ayrılmış, ilk grup Philokrene'ye, bir diğer grup Niketiaton'a, üçüncü grup Dakibyza'ya, dördüncü grup Ritzion'a çekilmiştir.

ἀναστρέψας δὲ ἐχώρει καὶ αὐτὸς εἰς Φιλοκρήνην. εἰς τέτταρα δὲ ἡ στρατιὰ διαιρεθεῖσα, τὸ μὲν αὐτῆς ἐχώρησεν εἰς Φιλοκρήνην, εἰς Νικητιάτου δὲ τὸ λοιπὸν, εἰς Δακίβιζαν δὲ τὸ τρίτον, καὶ τὸ τέταρτον εἰς τὸ Ῥιτζίου (Kantakuzenos, I, s.360).

Geri çekilmeli ve Philokrene'ye gitmeliydi, ordu dört gruba bölündü, ilk grup Philokrene'de, diğerleri Niketiaton'da, üçüncü Dakibiza'da ve dördüncüsü Ritzion'da ayrıldı.

Niketiaton, Patrik Paisios'un 1730 yılına tarihlenen, Akritas yakınlarındaki Theotokos ya da Panagia Manastırı'nın, Kadıköy metropolitinden alınarak, tamir ettilmesini uygun gören bir fermanında, Aziz Andreas Adası karşısında olarak tarif edilmektedir (Janin, 1975, 93). Akritas, araştırmacılar tarafından Tuzla olarak belirlenmekte, Aziz Andreas Adası'nın ise Ekrem Bey Adası ya da İncirli Adası (Eşek Adası) olarak bilinen ada, olabileceği düşünülmektedir (Eyice, 1973, 51).

ὅτι τὰ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Χαλκηδόνης εὕρισκομενα δύο ἀρὰ μοναστήρια, τοῦτε ἁγίου ἐγδόξου Ἀνδρέου ἀποστολοῦ καὶ πρωτοκλήτου, τοῦ κοιμένου ἐν τῇ νήσῳ ἄντικρὺ τοῦ Νικητάτου, καὶ τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τοῦ ἐν τῷ Ἀκρίτα, (Papadopoulos –Kerameus,1892,s.111).

Charles de Peyssonnel, 1745 yılında yaptığı seyahat sırasında Eskihisar'ı denizden görmüş ve bir krokisini çizmiştir (Şekil 9). Peyssonnel, Eskihisar'ı, İzmit'e Gebze'den daha yakın mesafede yer alması nedeniyle Libyssa olarak belirlemektedir (Peyssonnel,1745, Çev.Ulugün. 2005, 26)⁷.

Charles Texier, Gebze'nin Libyssa olduğunu düşünmektedir ve Petrus Gyllius'u kaynak göstererek, deniz kıyısındaki yeni köye Dakibyza dendiğini söyler. (Texier, 1862 , 71).

Wilhelm Tomaschek, Gebze'nin, deniz kıyısından uzakta yer aldığını belirtir. Kantakuzenos ve Pakhymeres'in bahsettiği Dakibyza'nın Eskihisar olduğunu ve Magister Sergius tarafından yaptırılan Niketiaton Manastırı'nın bu hisarda olduğunu söylemektedir (Tomaschek, 1891, 5-6).

Theodor Wiegand, Diliskelesi yakınlarındaki, Yılandabayır'da yaptığı araştırmalar sonucunda bulduğu kalıntılar nedeniyle Septimus Severus'un Hannibal için yaptırdığı anıt mezarın burada olabileceğini ve konumu nedeniyle Libyssa'nın, Yılandabayır olabileceğini düşünmektedir (Wiegand, 1902, 326).

Raymond Janin, Dakibyza'yı Gebze olarak kabul etmektedir. Niketiaton hakkındaki kaynaklardan bahsettikten sonra, Patrik Paisios'un geç tarihli kaydına güvenilmeyeceğini söyleyerek Eskihisar'da bir kalıntı bulunduğunu not etmekle yetinmiştir (Janin, 1976, 94).

⁷ Peyssonnel, Libyssa'nın yerini, kervanların Üsküdar'dan İzmit'e gidiş sürelerini ve durakları, kaynaklarda verilen uzaklıklarla karşılaştırarak hesaplamaktadır. Bu hesaplama göre, Üsküdar'dan İzmit'e yol yirmi saat sürmektedir ve dört günde tamamlanmaktadır. Kervanlar ilk gün Üsküdar'dan Pendik'e, ikinci gün Pendik'ten Gebze'ye, üçüncü gün Gebze'den Brunga'ya, dördüncü gün Brunga'dan İzmit'e varmaktadır. Kaynaklarda, ilk gün 15 Roma mili mesafeden sonra Pendik'e, ikinci gün 22 Roma mili mesafeden sonra Libyssa'ya, üçüncü gün 25 Roma mili mesafeden sonra İzmit'e varılacağı belirtilmektedir. İkinci gün gidilen mesafe sonucunda daha doğuda bir noktaya varılması gerekmektedir. Peyssonnel, ikinci gün Eskihisar'a, dolayısıyla burada gösterilen durak olan Libyssa'ya varılacağını düşünmektedir.

Viladimir Mirmiroğlu, Pelekanon Savaşı üzerine çalışmasında, Gebze'yi konumu nedeniyle Dakibyza olarak kabul etmekte; Niketiaton'un, Bayramoğlu ve Tuzla arasındaki Çayırova mevkinde olduğunu belirtmektedir (Mirmiroğlu, 1949, 318).

Feridun Dirimtekin, Pelekanon Savaşı ve savaş sonrasında Bizans ordusunun çekildiği kaleler üzerine araştırmasında, Eskihisar'ı Dakibyza olarak kabul etmekte; Yelkenkaya'nın Dorkon, Kalos Argos'un Tuzla kabul edilebileceğini söylemektedir. Niketiaton'un ise Yelkenkaya ve Bayramoğlu arasında, Üçburun Yarımadası yakınlarında, Miliopulos tarafından incelenen kilise kalıntılarının bulunduğu yerde aranması gerektiği görüşündedir (Miliopulos, 1906, 283-288; Dirimtekin, 1954, 56).

Semavi Eyice, Tuzla ve Koç Adasındaki Glykeria Kilisesi hakkında yaptığı araştırmalarında Niketiaton'un yeri üzerine iki farklı görüş sunmaktadır. Tuzla Değirmenaltı mevkindeki kilisenin tanımlanması üzerine çalışmasında Dirimtekin'i kaynak olarak göstererek Gebze'yi Dakibyza kabul etmiştir ve Niketiaton'un Tuzla Körfezinde, Darınca'nın batısında, olasılıkla Değirmenaltı'ndaki kalıntılar olabileceğini söylemiştir (Eyice, 1973, 52). Glykeria Kilisesi hakkındaki, 2001 yılında yayımlanan araştırmasında, Eskihisar Kalesinin VIII. Mikhail Paleologos'un IV. Ioannes Laskaris'i hapsettirdiği kale olduğunu söylemektedir (Eyice, 2011, 71).

Clive Foss, Kocaeli Körfezindeki kaleler üzerine yaptığı araştırmasında, Gebze'yi Dakibyza olarak kabul etmekte; Antik dönemde yerleşim ve limanı için aynı ismin kullanıldığını belirtmektedir. Kaynaklarda, Niketiaton'un, Dakibyza'ya bağlı, deniz kıyısında bir kale olarak kaydedilmiş olması nedeniyle bugün Gebze'nin limanı durumunda olan Eskihisar'ı Niketiaton olarak kabul etmektedir (Foss, 1996, 50-51).

Körfezin kuzey kıyısındaki, Bizans dönemi yerleşimlerinin nitelikleri ve tarihleri hakkında yeterli kayıt bulunmaması, bu yerleşimlerin konumlarının belirlenmesini engellemektedir. Kaynaklarda, Libyssa'nın adı 5. yüzyıldan sonra geçmemekte, Dakibyza'nın adı ilk kez 3. yüzyılda geçmekte; Niketiaton, 9.

yüzyılda, Theotokos'a adanan manastırın inşasından sonra ortaya çıkmaktadır. Libyssa ve Dakibyza'nın aynı tarih aralığında var olan iki farklı yerleşim olduğu düşünülebilir. Dakibyza'nın Libyssa ile bağlantısı ya da İstanbul ve Kocaeli'ne uzaklığı bilinmemekte; İstanbul ve Kocaeli arasında bir durak olabileceği, deniz kıyısında ya da denize kıyısı olan bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır. Kantakuzenos'un savaş hakkındaki kayıtlarından, Dakibyza ve Niketiaton'un, Pelekanon savaşı sırasında, Bizans ordusunun çekildiği kalelerden olmaları, Pelekanon'a ve karşı kıyıya geçiş yerine yakın konumda oldukları anlaşılmaktadır. Pelekanon, bağları ile ünlü Mesamplai yakınlarındadır ve İmparator VII. Konstantin ve Anna Komnena'nın kayıtlarına göre, Hagios Georgios'a adanmış bir kilisenin bulunduğu, savaş sırasında Orhan'ın ordusunun yerleşebileceği dağlık bir bölgede ve Kantakuzenos'un kayıtlarına göre, Bizans ordusunun Üsküdar'dan iki günde ulaşabileceği bir mesafededir (Konstantin Porphyrogennetos, I, 801; Anna Komnena, Sewter, 287; Kantakuzenos, 1, 342). Mirmiroğlu, Bizans ordusunun iki günde 50 kilometre yürümüş olabileceğini, bu nedenle Pelekanon'un Darıca ile Eskihisar arasında bir noktada bulunması gerektiğini söylemektedir (Mirmiroğlu, 1949, 321). Miliopulos, Darıca ve Eskihisar arasında 1921 yılında Aya Yorgi adıyla anılan bir manastır harabesi olduğunu söylemekte, Pelekanon'un burada bulunduğunu düşünmektedir (Miliopulos, 1921, 347). Dirimtekin, Mirmiroğlu ve Miliopulos'un görüşlerine katılmaktadır ve ek olarak Eskihisar'ın Anna Komnena'nın bahsettiği Mesamplai olabileceğini söylemekte; Eskihisar'daki kaleyi Dakibyza kalesi olarak tanıtmaktadır (Dirimtekin, 1954, 52).

Körfezin kuzey kıyısındaki üç kilisenin, Theotokos'a adanmış olduğu bilinmektedir (Janin,1976, 94-95). Bunlardan biri Tuzla yakınlarındadır, diğeri Pelekanon'daki, olasılıkla Hagios Georgios Kilisesi'nin yerinde bulunan eski yapıdır ve sonuncusu Niketiaton'da, Magister Sergios tarafından inşa ettirilen kilisedir. Miliopulos, Üçburun Yarımadası yakınlarında, zemin seviyesine kadar yıkılmış bir sur ve kilise kalıntıları ile kitabeli bir taş bulmuştur (Miliopulos, 1923, 317). Dirimtekin, Miliopulos tarafından okunan yazıt ve kilise kalıntılarının

fotoğrafını, Pelekanon üzerine araştırmasında, yayımlamıştır (Şekil 10) (Dirimtekin, 1954, 56, resim7).

(Μ)οναχός καὶ οἰκονόμο(ς) τῆς Μον(ῆ)σ

Μηνί Ἰουνίω νη ἰν(δικτιῶνοσ) Θ)ἔτ(ουζ) =χπυ

Dirimtekin, başka bir taş üzerindeki yazıtta, Theotokos kelimesinin okunduğunu söylemekte ve bu kalıntıların Niketiaton manastırına ait olabileceğini söylemektedir.

Θ(εοτό)κε ἡ ἐλπὶς

Πάντων τῶν

Χριστιανῶν.

Araştırmacılar, Bizans döneminde, Körfezin kuzeyinde bulunduğu kaynaklar yardımıyla bilinen yerleşimlerin bir çoğunun konumu konusunda, bir uzlaşmaya varamamışlardır. Eskihisar ve Gebze yakınlarındaki, Tuzla'nın Akritas, Yelkenkaya'nın Leukate, Bayramoğlu'nun Philokrene, Darıca'nın Ritzion ve Hereke'nin Kharax olarak belirlenebileceği konusunda bir uzlaşma vardır (Mirmiroğlu, 1949, 318-319; Dirimtekin, 1954, 45-64; Foss, 1996, 46-61). Eskihisar Köyü'nün yakınlarında Pelakanon, Dakibyza, Mesamplai ve Libyssa'nın bulunduğu düşünülmektedir ancak bu yerleşimlerin konumları bilinmemektedir.

2.2. ESKİHİSAR KALESİ'NİN MİMARİSİ

Eskihisar Kalesi, İzmit Körfezinde, Gebze ilçesinin Eskihisar köyünde, deniz seviyesinden 35 m. yükseklikteki bir tepe üzerinde yer almaktadır (Şekil 5-8). Dikdörtgen planlı iç kale, tepenin yamacına göre biçimlenmiş dış kale, hisarpeçe ve hendekten oluşan kale, 120x80 m. boyutlarındaki alanı kapsamaktadır. Onbir kule ve beş kapıya sahip olan kalede, iç kalenin kuzeybatı köşesinde dikdörtgen planlı, üç katlı bir yapı bulunmaktadır (Şekil 11).

İç Kale:

İç kale, tepenin zirvesinde yer almaktadır ve doğu-batı doğrultusunda, 62m. kuzey-güney doğrultusunda, 35 m. boyutlarında, dikdörtgen planlıdır. Ana girişi batı duvarının ekseninde yer alır. Kuzeybatı dışındaki köşelere ve kuzey duvara bitişik, yaklaşık kare planlı, dört kulesi bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede, dikdörtgen planlı, üç katlı yapı yer almaktadır. İç kale avlusunda toprak seviyesinin yükselmiş olması ve bitki örtüsü nedeniyle sınırlı bir inceleme yapılabilmektedir. Avlunun güneybatı köşesinde, güney ve doğu kenarları boyunca blok olarak yıkılmış duvar kalıntıları görülmektedir (Şekil 13).

Kule 1 :

İç kalenin kuzeydoğu köşesine, güney ve batı duvarları ile birleşen kule, dışta 10 m. uzunluğunda kenarlara sahip kare planlıdır (Şekil 14). Kulenin duvarlarının kalınlığı 2.85 m. dir. Örtüsü, güney, batı ve doğu duvarlarının bir kısmı yıkılmış olan kuleye giriş, güneybatı köşede, duvar kalınlığı içine açılmış olan ve kalenin avlusunun kuzeydoğu köşesine birleşen, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki koridorla sağlanır (Şekil 15). Tuğla beşik tonoz örtülü ve 1 m. genişliğindeki koridorun kuleye açılan ucu yıkıntılar ile kapanmıştır. Kulenin iki katlı olduğu duvarlarının bugünkü zeminden 2.60 m. yüksekliğinde yer alan yaklaşık 0.10 m. derinliğindeki girintiden anlaşılmaktadır.

Birinci katta, batı duvarda eksenin kuzeyinde, kemer başlangıcına kadar yıkıntı ile örtülü olan bir mazgal pencere bulunmaktadır (Şekil 16). Mazgal pencere, kulenin içinde 2.50 m. genişliğinde ve 2 m. derinliğinde dikdörtgen kesitlidir. Cephedeki açıklığı 0.10 m. dir. Güney duvar, kulenin içinde, zemin seviyesinde ayakta kalabilmiştir; dışta görülen yüzeyinde ve duvar kalınlığında bir açıklık izi bulunmamaktadır. Doğu duvarın güneyi, kulenin içinde yaklaşık 0.50 m. yüksekliğe kadar yıkılmıştır ve kuzey ucu, kuzey duvar ile aynı yükseklikte ayakta kalmıştır. Doğu duvarda bir açıklık izi görülmemektedir. Kuzey duvarda, yuvarlak kemerinin bir kısmı yıkılmış olan, 1.65 m. genişliğinde ve 0.65 m. derinliğe sahip, bacalı ocak bulunur (Şekil 17). Ocağın kemeri, kat ayrımının

hemen altındadır ve duvar kalınlığı içindeki bacasının, ikinci kat boyunca tuğla ile kaplı olduğu, kalıntılardan anlaşılmaktadır. Ocağın içinde, bugünkü zeminin başladığı seviyede, kuzey duvarda tuğla ile yapılmış üç sıra bezeme görülmektedir (Şekil 18). Yatay yerleştirilmiş tuğlalar ile ayrılmış üç şeritten oluşan bezeme kısmen bozulmuştur. İlk şeritte, doğuya eğimli yerleştirilmiş dokuz tuğla, ikinci şeritte, batıya eğimli yerleştirilmiş altı tuğla görülür; eksiksiz olan üçüncü şeritte, iki yöne eğimli yerleştirilmiş tuğlalar, merkezde dik tuğlalar ile birleşmektedir.

Kulenin ikinci katına çıkışa dair mimari bir veri bulunmamaktadır. İkinci katın doğu, batı ve güney duvarları yıkılmış olduğu için, batı duvarda kalenin kuzey duvarına ulaşan bir kapı ya da doğu duvarda bir açıklık olup olmadığı kesin değildir (Şekil 19).

Modern onarım izi bulunmayan Kule, bir sıra taş, bir sıra tuğladan oluşan almaşık teknik ile inşa edilmiştir. Bazı yerlerde taş ve tuğla sıralarının arttığı görülmektedir. Malzeme olarak küçük boyutlu, moloz taşlar ve kırık tuğlalar kullanılmıştır. Harç gri renkli ve iri tanelidir. Kulenin içinde ve dışında, bazı yerlerde, beyaz sıva tabakası görülür. Taş sıraları arasında, dikey yerleştirilmiş tuğla parçaları vardır (Şekil 20).

Duvar 1/2 :

Kule 1 ve 2 arasında, doğu-batı yönünde, 12.50 m. uzunluğunda, yaklaşık 2.90 m. kalınlığındaki sur üzerinde açıklık bulunmamaktadır. Kuleler ile birleşme noktalarının yıkılmış olması nedeniyle, duvarın orijinal yüksekliği belirlenememektedir. Malzeme ve teknik olarak Kule 1 ile benzerdir. Aynı beyaz sıva surun bazı yerlerinde görülmektedir (Şekil 21-22). Doğuda Kule 1 ile birleştiği noktada, Kule 1'in giriş açıklığının üstünde, kuzey-güney doğrultusunda bir kör kemer kalıntısı görülmektedir. Kemerin başlangıcı, Duvar 1/2'nin kalınlığının artırılması ile duvar kalınlığı içinde kalmıştır (Şekil 23).

Kule 2 :

Kule 2, iç kalenin kuzey duvarına yaklaşık olarak eksende birleşir. Kenarları 10 m. uzunluğunda kare planlı kulenin duvarları, içeriye doğru kütle halinde yıkıldığı için inceleme yapmak mümkün olmamıştır (Şekil 24). Kulenin iç kale ile bağlantısı, güney duvarının doğu ucunda, tuğla ile inşa edilmiş, yuvarlak kemerinin izleri görülebilen 1.20 m. genişliğindeki bir giriş açıklığı ve eksenin doğusunda, yuvarlak kemerinin doğu bölümünün izleri görülen açıklık ile sağlanmaktadır. Doğudaki açıklık, batıdaki kemer başlangıcından itibaren 1.93 m. yüksekliğe ve 1.85 m. genişliğe sahiptir. Malzeme ve teknik olarak Kule 1 ile benzerdir (Şekil 25).

Duvar 2/ Konut :

Kule 2 ve konut arasındaki duvar, doğu batı yönünde 9 m. uzunluğunda, yaklaşık 2.90 m. kalınlığındadır (Şekil 26). Duvarın konut ile birleştiği yerde, iç kale ile dış duvarlar arasındaki alana açılan, 1.57 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir giriş bulunur (Şekil 27). Duvarın inşasında kullanılan malzeme ve inşa tekniği Kule 1 ile benzerdir.

Duvarın güney cephesinde, konuttan 3.50 m. uzaklıkta, 1.75 m. çıkıntı yaparak duvara birleşen ve 1994 yılında yapılan kazı sırasında ortaya çıkarılan bir arkosolyum bulunur (Şekil 28-30). Arkosolyumun üst kısmı yıkılmıştır ve kalıntılardan yuvarlak kemerli ve tonoz örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Nişi, 2 m. eninde ve 1 m. derinliğinde, dikdörtgen kesitlidir. Arkosolyumun doğusuna birleşen, on basamaklı merdiven kalıntısı bulunur (Şekil 31).

Arkosolyum ve merdiven bir sıra küçük kaba yonu arazi taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikte inşa edilmişlerdir. Arkosolyumda taş sıraları arasına dikey tuğlalar yerleştirilerek düzenli çerçeveli görünüm sağlanmıştır (Şekil 32).

Duvarın konut ile birleştiği kuzeybatı köşede, dikdörtgen kesitli bir duvar payesi bulunmaktadır. Yaklaşık 1.50 m. yüksekliğinde günümüze ulaşan duvar payesi,

iki sıra küçük boyutta, kaba yonu arazi taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir (Şekil 33).

Konut :

İç kalenin kuzey ve doğu duvarlarına bitişik inşa edilmiş olan yapı, dışta 22 x 17 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen planlıdır (Plan1-4). Örtüsü yıkılmış olan yapının güney duvarının doğusu ve batısı 4.38 m. yüksekliğe kadar ve doğu duvarının kuzeyi 1.50 m. yüksekliğe kadar yıkılmıştır. Güney duvarın içte en yüksek noktası 8 m., doğu duvarın 4.38 m., kuzey ve batı duvarın 11 m. yüksekliğindedir (Şekil 34-37). Yapının duvarlarının kalınlığı 2.80 m.dir.

Yapının girişi, doğu duvarın güney ucundadır ve kalıntılardan yuvarlak kemerli olduğu anlaşılmaktadır. Giriş, kale zemininden 1.50 m. yüksekliktedir ve önünde güney yönünde yedi basamaklı merdivenin kalıntıları görülür (Şekil 35). Giriş, 2.18 m. genişliğinde, 2.80 m. derinliğinde, 4.40 m. boyundadır ve cephede genişliği iki yanda, 0.30 m. genişliğinde, 0.45 m. derinliğinde daraltılmıştır.

Yapının batı ve güney duvarında pencere açıklıkları bulunmaktadır. Batı duvarda, eksenin kuzey ve güneyinde iki sıra olmak üzere iki, güney duvarda bir sıra halinde iki pencere görülür (Şekil 38). Güney duvarda, pencere sırasının üstünde duvar yüzeyinin devam etmesinden, burada, ikinci bir sıra pencere bulunmadığı anlaşılmaktadır. Pencerelerin yapı zemininden yüksekliği 1.90 m., iç yükseklikleri 2.44 m. ve genişlikleri 1.35 m.dir (Şekil 39). Batı duvardaki ikinci pencere sırası 5 m. yüksekliğinde başlar. Güney duvarın batı ucunda, 8.60 m. yükseklikte başlayan, içte ve dışta kemer kalıntıları ve duvar kalınlığında tonoz izi görülmektedir (Şekil 40). Batı duvarın kuzey ucunda, yapının kale duvarıyla birleştiği yerde, 4.50 m. yükseklikte başlayan bir açıklığın izi görülür. Kalıntılardan kemerli olduğu anlaşılan açıklığın boyutları, giriş işlevli olduğunu gösterir (Şekil 41).

Yapının batı duvar kalınlığı içinde oniki basamaklı bir merdiven ikinci kata ulaşır (Şekil 42). Yapının kuzey batı köşesinde, merdivene açılan bir kapı bulunduğu, kuzey duvardaki iki giriş yuvasından anlaşılmaktadır. Kapı, orijinalde 1.57 m. eninde, 1.75 m. boyunda dikdörgen planlı bir alana açılıyordu. Bu alanın tuğla örgü, çapraz tonozunun kalıntıları görülmektedir (Şekil 43). Merdiven, 2.40 m. uzunluğunda devam eder ve yapının girişi üzerindeki bölümü yıkılmıştır. Basamaklar, 1.35 m. genişliğinde 0.20 m. derinliğindedir. Merdivenin doğusunda, duvar kalınlığı 0.90 m., batısında 0.40 m.dir (Şekil 44).

Yapının kuzey duvarında, 3 sıra, güney duvarında 2 sıra halinde yerleştirilmiş, devşirme malzemedan konsollar görülmektedir (Şekil 45). İlk konsol sırası kuzey ve güney duvarda 2.30 m. yüksekliğinde, ikinci konsol sırası 4.38 m. yüksekliğinde başlar ve 1.30 m. aralıklı yerleştirilmişlerdir. Kuzey duvardaki üçüncü konsol sırası 10 m. yüksekliktedir. Her iki duvarda ikinci konsol sırası daha büyük boyutlu taşlar kullanılarak oluşturulmuştur ve birinci ve üçüncü konsol sırasında dekoratif özellikte ve benzer devşirme malzeme kullanılmıştır (Şekil 46-47). Güney duvarda ikinci konsol sırası pencereler arasında kesintiye uğrar (Şekil 48).

Yapının bodrum katında, 2000 yılında, Kocaeli Arkeoloji Müzesi tarafından kazı çalışması yapılmış ve dörtlü iki sıra halinde yerleştirilmiş, sekiz sütun ile taşınan tonozlarla örtülü bir sarnıç ortaya çıkarılmıştır (Aksoy, 2001, 1-2) (Şekil 49)⁸. Sarnıcın üstü, 2001 yılındaki onarım sırasında beton ile kapatılmıştır (Şekil 50). Sarnıcın derinliği, yaklaşık 6 m.dir ve zemini harç ile kaplıdır. Zemin ve duvarların birleştiği köşeler, su basıncını azaltmak için yuvarlatılmıştır (Aksoy, 2001, 2). Sütunlar, kadesiz olarak zemine gömülmüşlerdir ve ortalama 2.20 m. uzunluktadırlar. Sütun başlıkları, kompozittir ve üzerlerinde, tonoz kemerlerinin oturduğu, 0.75 m. yüksekliğinde yastıklar bulunur.

⁸Onarım sırasında üstü kapatılmış olan sarnıcın betimlemesi, kazıyı gerçekleştiren Arkeolog Taner Aksoy'a danışarak ve 2001 yılında Mim Yapı Mimarlık LTD. ŞTİ. tarafından hazırlanan çizimlerden alınan bilgiler ile yapılmıştır.

Kazı sırasında, sarnıcın duvarlarında 3 m. yüksekliğinde kireç izi görülmüştür ve suyun bu seviyeye kadar yükseldiği anlaşılmıştır. Sarnıcın batı duvarında, eksende ve kuzey duvarında eksenin batısında, yuvarlak kemerli birer açıklık bulunur. Açıklıklarda su künklerine ait izler bulunur. Batı duvardaki açıklıktan sarnıç içine inen, duvara yerleştirilmiş, devşirme taşlarla oluşturulmuş beş basamaklı bir merdiven bulunur (Şekil 54). Kazı sırasında, kuzeybatı köşede zemin seviyesinde bir su kanalının ağzı ortaya çıkarılmıştır (Şekil 55). Kanal, sarnıcın kuzey cephesine bitişik inşa edilmiş, kenarları 2 m. uzunluğunda kare planlı bir yapıya açılmaktadır (Şekil 56). Yapı, dışta toprak üstünde 1 m. yüksekliğe sahiptir ve toprak altındaki durumu bilinmemektedir. Kare planlı yapının güneyinde, yuvarlak kemerli bir açıklık görülür. Sarnıcın batı duvarındaki açıklığın önünde mermerden yuvarlak bir tekne vardır ve teknenin gövdesinde, üç tane, yuvarlak delik bulunur (Şekil 57). Dışta, sarnıcın kuzey duvarındaki açıklığın önünde, su kanalının yerleştirildiği, dikdörtgen kesitli duvar bulunur. 1994 yılındaki kazı çalışmaları sırasında, buradan, batı duvara bitişik kare planlı yapıya doğru yerleştirilmiş, su kanalı, ortaya çıkarılmıştır (Avcı; Özbay, 1996, 417) (Şekil 58).

Yapının batı cephesinde, birinci kat pencerelerinin kuzeyinde, daire içinde düzensiz biçimde, radyal yerleştirilmiş, tuğlalarla oluşturulmuş, bir motif bulunur (Şekil 59-60). İkinci kat pencerelerinin güneyinde, tuğlalarla oluşturulmuş, gamalı haç benzeri bir motif, vardır (Şekil 61). Güney cephede, doğuda, pencere sırasının orta seviyesinde ve iki pencere arasında üst seviyede, dört tuğla ile balıksırtı motifi oluşturulmuştur (Şekil 62-63).

Yapının kuzeyinde, biri eksende, diğeri eksenin doğusunda, iki, dikdörtgen kesitli payanda bulunmaktadır. Doğudaki payanda 0.85 m., batıdaki payanda 0.90 m. enindedir ve alt seviyede, duvardan 1.20 m. çıkıntı yapar. Payandalar üst seviyelerinde gittikçe daralan derinliğe sahiptirler.

2001 yılında, yapının kuzey ve batı duvarları büyük ölçüde, doğu ve güney duvarları kısmen onarılmıştır. Onarım, düzgün kesilmiş kireçtaşı, tuğla ve deniz kabuğu katkılı, pembe harç ile yapılmıştır. Yapı, bir sıra, küçük boyutlu, arazi

taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir. Bazı yerlerde taş sıraları arasında dikey yerleştirilmiş tuğlalar ile düzensiz çerçevesiz teknik uygulanmıştır. 1994 yılında yapılan kazı sonucunda, yapının güney cephesinin alt bölümünde Kule 1 ve iç kale surunda görülen beyaz sıva tabakası ortaya çıkarılmıştır (Şekil 64).

Duvar 3 / Konut :

Kuzey güney yönünde, 15 m. uzunluğunda, yaklaşık 3.75 m. kalınlığındaki duvarın kuzey ucunda, iç kale girişi yer alır (Şekil 65). Giriş açıklığı, 2.50 m. genişliğindedir ve tonoz örtülü olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Girişin derinliği, yaklaşık 6.25 m.dir ve kuzey uçta, duvarda oluşturulan köşe, doğu batı doğrultusunda girişin derinliği boyunca devam ediyor olmalıdır. Duvarın kuzeyde girişi sınırlayan çıkıntısı burada bir mekan olduğunu düşündürmektedir. Kuzeydoğuda, görülen yıkılmış duvar kalıntıları bu düşüncüyü desteklemektedir ancak bir kazı çalışması yapılmadan kesin bir sonuca ulaşılamaz (Şekil 66-67).

Duvar, bir sıra, küçük boyutlu, moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir.

Kule 3 :

İç kalenin kuzey batı köşesindeki kule, kenarları 10 m. uzunluğunda kare planlı ve iki katlıdır (Şekil 68). Birinci katın kuzeydoğudaki, yuvarlak kemerli girişi kazı sırasında ortaya çıkarılmıştır (Şekil 69). Birinci katta, kapı dışında açıklık bulunmamaktadır (Şekil 70). İkinci katın zemini, duvar yüzeyinin 0.10 m. girinti yapması ile oluşturulan çıkıntıya yerleştirilmiş olmalıdır. İkinci kat zemin seviyesinin altında kuzeybatı ve güneydoğu köşede duvardan yaklaşık 0.10 m. çıkıntı yapan sütunceler bulunur İkinci kat duvarları, yaklaşık 0.30 m. yüksekliğinde ayaktadır. Kuzey ve batı duvarının ekseninde, 1.80 m. genişliğinde bir kademe ile daralan mazgal pencereler yer alır. Doğu duvarında 1.90 m. genişliğinde bir giriş açıklığı bulunur (Şekil 71-72).

Kule 3, bir sıra küçük boyutlu arazi taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir. Kule duvarlarının üst seviyesi ve cepheleri, 2001 yılında onarılmıştır. Onarım, küçük boyutlu arazi taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç ile yapılmıştır.

Duvar 3 / 4:

Kule 3 ve 4 arasındaki duvar, doğu-batı yönünde 48 m. uzunluğunda ve yaklaşık 2.50 m. kalınlığındadır (Şekil 73). Kule 4 ile birleştiği doğu ucunda, 1.25 m. genişliğinde bir açıklık bulunmaktadır (Şekil 74). Kuzey cephede 4.50 m. aralıklarla, 0.90 m. eninde ve 0.120 m. kalınlığında sekiz adet payanda bulunmaktadır.

Duvar, bir sıra, küçük boyutlu, arazi taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir. Duvarın üst seviyesinde, düzgün kesilmiş, küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç kullanılarak yapılan onarım görülmektedir (Şekil 75).

Kule 4:

İç kalenin güney doğu köşesinde yer alan ve kenarları 10 m. uzunluğunda olan kare planlı kule, doğu ve güney duvarları 1.90 m., batı duvarı 2.70 m. kalınlığında bir mekan içermektedir. Mekânın kuzey duvar kalınlığı yıkıntılar nedeniyle belirlenememektedir (Şekil 76).

Kule 4, bir sıra, küçük boyutlu, kaba yonu taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir. Kulenin kuzeyinde, üst seviyede, iki sıra küçük boyutta, moloz arazi taşı ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiş, duvar yıkıntıları görülür (Şekil 77).

Dış Kale:

Dış kale, yamacın çizgisini takip eder ve iç kalenin kuzeybatı ve güneydoğu köşelerine birleşerek, 115 x 65 m. alanı 'L' biçiminde kuşatır (Şekil 78). Dış kalede, kuzeyde iki atnalı planlı kule arasındaki ana giriş, güneydoğu ve güneybatı köşede atnalı planlı birer kule, batıda eksende, güneyde eksenin batısında ve eksene yakın yer alan iki dikdörtgen planlı kule ve kule 5-6 ve 6-7 arasında üçer olmak üzere, dikdörtgen kesitli altı payanda bulunmaktadır. Kuzeydeki ana giriş dışında, beden duvarındaki açıklıklar; batıda ve güneyde birer giriş ve batı cephede, Kule 8 ve 9 arasında, eksende, Kule 9 ve 10 arasında eksenin kuzeyinde ve eksende yer alan üç mazgal penceredir.

Duvar 4 / 5:

Dış surların iç kale ile birleştiği yerde, duvar, yaklaşık 20 m. uzunluğunda kuzeybatı-güneydoğu yönünde, 2.50 m. kalınlığındadır. Duvar, 7.50 m de doğu yönüne açı yaparak güney yönüne döner (Şekil 79). Duvar, alt seviyede bir sıra küçük boyutta, kaba yonu arazi taşı ve bir sıra kırık tuğla kullanılarak, almaşık teknik ile inşa edilmiştir. Duvar, üst seviyelerinde, düzensiz sıralar halinde küçük kaba yonu taşlar ve az sayıda tuğla ile inşa edilmiştir. Duvarın yüzeyi 2001 yılında pembe harç kullanılarak onarılmıştır (Şekil 80).

Kule 5 :

Dış surların güneydoğu köşesinde yer alan kule, dışta yaklaşık 9 m. çapında, at nalı planlıdır (Şekil 81). Batı yönündeki yuvarlak kemerli giriş, kulenin duvar 5/6 ile bağlantısını sağlar. Kuzey yönünde, ikinci kata ulaşan merdiven, doğu yönünde, tonoz örtülü dikdörtgen planlı mekan yer alır. Kulenin alt katında pencere bulunmamaktadır. İkinci kat, açık bir platformdur (Şekil 82).

Bir sıra küçük boyutlu arazi taşı ve bir sıra tuğla ile almaşık teknikte inşa edilmiş kulede, bazı yerlerde iki sıra tuğla görülür. Kulenin üst seviyesi ve kuzeydoğu cephesi, 2001 yılında, küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve pembe harç kullanılarak onarılmıştır. Kulenin güney cephesinde, üst seviyede, tuğlalar ile oluşturulmuş, iç içe üç daire biçiminde bir motif bulunur (Şekil 83).

Duvar 5 / 6:

Doğu batı yönünde yaklaşık 57 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındaki duvar, eksenin doğusunda, güneye doğru köşe yaparak, kuzeybatı yönüne döner (Şekil 84). Duvarın, orijinalde Kule 5'in girişi yüksekliğinde olduğu, Kule 5'in batı cephesindeki izlerden anlaşılmaktadır.

Duvar üzerinde, Kule 5'ten yaklaşık 10 m. uzaklıkta, yuvarlak kemerli bir giriş ve yaklaşık 20 m. uzaklıkta, 7 m. aralıklı yerleştirilmiş, dikdörtgen kesitli iki payanda yer alır (Şekil 85). Bir sıra, küçük boyutlu, moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiş duvarda bazı yerlerde, taş sıraları arasında dikey yerleştirilmiş tuğlalar görülür. Duvarın üst kısımları, küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkılı, pembe harç kullanılarak onarılmıştır.

Kule 6:

Dış kalenin güneyinde yer alan, uzun kenarı yaklaşık 8 m. uzunluğundaki dikdörtgen planlı kulenin, güney cephesinin ekseninde bir mazgal pencere ve kuzey cephesinin ekseninde yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı bulunmaktadır (Şekil 86). Kule 6'nın güney cephesi, 1999 yılındaki depremde yıkılmış ve 2001 yılında büyük oranda onarım görmüştür (Şekil 87). Kule, bir sıra küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir.

Duvar 6 / 7 :

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde yaklaşık 34 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındaki duvar üzerinde, ekseninde 5 m. aralıklı yerleştirilmiş dikdörtgen kesitli iki payanda yer alır. Küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkılı, pembe harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmış olan duvar, bir sıra küçük boyutlu kaba yonu taş ve bir sıra tuğla ile almaşık teknikle inşa edilmiştir (Şekil 88).

Kule 7 :

Dış kalenin güneyinde yer alan, uzun kenarı yaklaşık 8 m. uzunluğundaki dikdörtgen planlı kule, mekan içermemektedir. Küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmış olan Kule, bir sıra, küçük boyutlu kaba yonu taş ve bir sıra, tuğla kullanılarak almalı teknikte inşa edilmiştir (Şekil 89).

Duvar 7 / 8 :

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde, yaklaşık 20 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındaki duvar üzerinde, açıklık bulunmamaktadır. Duvar, batı ucunda güney yönünde köşe yaparak kuzeybatı yönüne döner. Küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmış olan duvar, bir sıra, küçük boyutlu kaba yonu taş ve bir sıra, tuğla kullanılarak, almalı teknikte inşa edilmiştir.

Kule 8:

Dış kalenin kuzeybatı köşesinde yer alan, dışta yaklaşık 9 m. çapında, at nalı planlı kule, eksende yer alan, yuvarlak kemerli giriş ile ulaşılan, atnalı biçimli bir mekan içermektedir (Şekil 90). Kulenin bugünkü girişi ve ahşap zemini 2001 yılındaki onarım sırasında yapılmıştır. Girişin kemeri veya lentosu bulunmamaktadır. Tonoz örtülü mekanda pencere yoktur. Kulenin kuzey cephesinde, iki sıra tuğla ile oluşturulmuş üçgen biçiminde bir çerçeve bulunur.

Küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmış olan kulenin, alt seviyelerinde görülen orjinal cephesi ile bir sıra, küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra, tuğla kullanılarak, almalı teknikte inşa edilmiş olduğu anlaşılır (Şekil 91-92).

Duvar 8 / 9:

Duvar, kuzey-güney yönünde yaklaşık 15 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındadır. Duvar üzerinde, Kule 8'e bitişik, eşiği bugünkü zemin seviyesinin altında kalmış, yuvarlak kemerli bir giriş ve yaklaşık ekseninde yer alan, yuvarlak kemerli bir mazgal pencere bulunur (Şekil 92-93). Mazgal pencerenin batı cephesi yıkılmıştır ve onarım sırasında demir parmaklıkla kapatılmıştır.

Bir sıra, küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra, tuğla kullanılarak, almaşık teknikle inşa edilmiş duvar, küçük boyutlu, kaba yonu gri taşlar, tuğla ve tuğla katkı, kırmızı harç kullanılarak onarılmıştır.

Kule 9 :

Dış kalenin batı cephesinin ekseninde yer alan, uzun kenarı yaklaşık 8 m. uzunluğundaki dikdörtgen planlı kule, eksenindeki yuvarlak kemerli giriş ile ulaşılan dikdörtgen planlı bir mekan içermektedir. Kulenin kuzey, batı ve güney cephesinde birer mazgal pencere bulunur. Kuzey ve güney cephede pencereler, beden duvarlarına yakın yerleştirilmiştir. Kule, bir sıra küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir. Kulenin üst kısımları, küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve pembe harç kullanılarak onarılmıştır (Şekil 94).

Duvar 9 / 10:

Duvar, kuzey-güney yönünde yaklaşık 20 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındadır ve kuzey ucunda, yuvarlak bir köşe yaparak doğu yönüne döner. Duvar üzerinde, bugünkü zemin seviyesinde, 5 m. aralıkla yerleştirilmiş iki mazgal pencere bulunur. Duvarın kuzey ucunda, alt seviyede, bir sıra, küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiş orijinal yapı; küçük boyutlu kireç taşı, tuğla ve deniz kabuğu katkı, pembe harç ve küçük boyutlu, kaba yonu gri taşlar, tuğla ve tuğla katkı, kırmızı harç kullanılarak yapılmış iki farklı onarımın izleri görülmektedir (Şekil 95-96).

Kule 10 :

Dış kalenin kuzey cephesinde yer alan, dışta yaklaşık 10 m. çapında, at nalı planlı kule, doğudaki yuvarlak kemerli girişle ulaşılan merdiveni ve dikdörtgen planlı, tonoz örtülü bir mekanı içermektedir (Şekil 97-103). Kulenin girişi dış kale zemininden yaklaşık 0.50 m. yüksekliktedir ve tonoz örtülü küçük bir giriş mekanına açılır. Girişin batısındaki merdiven, yuvarlak kemerli bir girişle ilk kata ve batıda kalenin duvarına açılır (Şekil 100-101). Merdiven, güney yönüne, kulenin üstüne açılan açıklığa devam eder. Dikdörtgen planlı mekan, güney köşede yuvarlak kemerli bir açıklıkla girişin üzerindeki duvara açılır.

Küçük boyutlu, kaba yonu gri taşlar, tuğla ve tuğla katkı, kırmızı harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmış olan kule, orijinalde küçük boyutlu moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikte inşa edilmiştir. Kulenin doğu cephesinde, kapı tarafında, iki sıra tuğla ile oluşturulmuş üçgen biçimde çerçeve bulunmaktadır.

Duvar 10 / 11:

Doğu-batı yönünde, yaklaşık 10 m. uzunluğunda, 2.50 m. kalınlığındaki duvar, küçük boyutlu, kaba yonu gri taşlar, tuğla ve tuğla katkı, kırmızı harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmıştır. Duvarın orijinalde küçük boyutlu kaba yonu taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikte inşa edildiği, orijinal yüzeyin korunduğu bölümlerde belirlenebilmektedir.

Dış kalenin ana girişi, Duvar 10 /11 üzerinde, Kule 10'a bitişiktir. Modern onarım sırasında yeniden inşa edilmiş olan ana giriş, kademeli kemerlerle çerçeveselenmiş yuvarlak kemerlidir (Şekil 104).

Kule 11:

Dış kalenin kuzey cephesinde yer alan, dışta yaklaşık 11 m. çapında, at nalı planlı kulenin güney yönünde girişi bulunmamaktadır. Kuleye, Kule 10 aracılığıyla, Duvar 10/11 üzerinden ve duvar 11'e açılan doğu yönünde, birinci kattaki girişlerden ulaşılmaktadır (Şekil 97,105-106). Kule, dikdörtgen planlı,

tuğla örgü, eliptik tonoz örtülü bir mekan içermektedir (Şekil 107). Batı yönündeki küçük bir ön oda, duvar 10/11'e ve üst kattaki platforma ulaşan merdivene açılmaktadır.

Kule 10 ile benzer malzeme ve teknik ile inşa edilmiş olan Kule 11, küçük boyutlu, kaba yonu gri taşlar, tuğla ve tuğla katkılı, kırmızı harç kullanılarak büyük ölçüde onarılmıştır. Kulenin batı cephesinde, kapı tarafında, iki sıra tuğla ile oluşturulmuş üçgen biçimde çerçeve bulunmaktadır⁹.

Duvar 11 / Konut:

Girişin doğusundaki kule, kuzeydoğuya doğru uzanan bir duvarla iç kaledeki yapıyla birleşmektedir (Şekil 108). Bugün bir kısmı yıkılmış olan duvar, kule ile birleştiği yerdeki izlere göre orijinalde kulenin yüksekliğine eşit yükseklikteydi. Diğer uçta, orijinalde, iç kaledeki yapının kuzeydeki pencerelerinin, kuzey sınırı boyunca yükseliyor olmalıdır ancak burada onarım nedeniyle duvara ait bir iz görülmemektedir. Duvar, sarnıca bağlı kare yapı üzerinde inşa edilmiştir ve üzerinde eksenin doğusunda 1.40 m. genişliğinde, eşiği bugünkü zeminden 0.90 m. yüksekte bir kapı izi görülmektedir (Şekil 109-1110). Duvarın kule ile birleştiği bölümde, üst seviyede kulenin giriş açıklığı, duvar kalınlığı içinde yer alır. Orijinalde kulenin girişine, duvar üzerinden veya burada bulunan merdivenden ulaşıyor olmalıdır.

Dış Sur

Kalenin güneydoğusunda Kule 4'e birleşen ve kaleyi, kuzey ve doğuda çevreleyen dış sur, büyük oranda onarılmıştır. Dış sur, bugün, 2.50 m. kalınlığındadır ve yaklaşık 4 m. yüksekliğe sahiptir.

Dış surun batı bölümü, Kule 4 ile birleştiği güneydoğu ucunda, doğu ve kuzey kenarları 10 m., batı kenarı 5 m. uzunluğunda dikdörtgen planlı bir çıkıntı

⁹ Dirimtekin, bu çerçevenin yanında dikdörtgen biçimli, bir kitabe yeri olabilecek, boşluk bulunduğunu belirtmiştir. Araştırmacı, bu boşluğun boyutlarını vermemiştir ve çerçevelerin içinde harap olduğu için anlayamayan ancak çift başlı kartal motifini andıran bir şekil görmüştür (F. Dirimtekin, 1954,63).

yapmaktadır (Şekil 111). Kalenin kuzeydoğu köşesinde, kuzey doğu kenarı 10 m. kuzeybatı ve güneydoğu kenarı 2.50 m. uzunluğunda dikdörtgen planlı bir çıkıntı oluşturulmuştur (Şekil 112). Bu iki çıkıntı arasındaki kuzey güney yönündeki duvar yaklaşık 26 m. uzunluğundadır. F. Dirimtekin'in yayımladığı planda duvarın kuzey ucunda bir kapı işaretlenmiştir. Bu kapı bugün görülmemektedir (Şekil 113).

Dış surun kuzey bölümü, batıya doğru 4 bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm 50 m. uzunluğundadır ve batı ucunda 2.50 m. uzunluğunda güneye dik açıyla döner ve 20 m. doğuya devam ettikten sonra 5 m. uzunluğundaki üçüncü bölüm, güneybatı yönünde, dördüncü bölüm dik açıyla 10 m. uzunluğunda batı yönünde devam eder. Dış surun doğu ucu kule 1 ve 2'nin kuzeyinde 2.50 m. uzaklıktadır (Şekil 114-115). Kule 10'un 11 m. kuzeyinde yaklaşık 3 m. boyunda ve 2 m. enindeki duvar kalıntısı, hisarpeçenin, kalenin ana girişi önünde devam ettiğini göstermektedir (Şekil 116-117). F. Dirimtekin'in yayımladığı planda dış sur, Kule 10'un kuzeyinde yarım daire planlı bir çıkıntıya sahiptir ve bu çıkıntıdan 3 m. sonra güneye dik açıyla döner. Dirimtekin, dış surun kaleyle birleştiği noktada bir kapı göstermektedir.

Dış surun cephesi büyük oranda onarılmıştır. Onarılmamış olan kule 10 önündeki bölüm, aralarına kırık tuğla, kiremit ve taş parçaları yerleştirilmiş, moloz taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Harç gri renkli, kireç ve kum karışımı, taş katkıdır. Duvar yüzeyinde, küçük, yuvarlak, hatıl yuvaları görülmektedir (Şekil 117).

Hendek

Dış duvarın kuzeyindeki zemin seviyesi ile kaledeki zemin seviyesi arasında 10 m. fark vardır. Foss, bu alanın hendek olarak planlandığını belirtmektedir. Bu gün dış duvarın kuzeyi yoğun bitki örtüsü ile kaplıdır ve inceleme yapmak mümkün değildir.

3. BÖLÜM : DEĞERLENDİRME

3.1. ESKİHİSAR KALESİ MİMARİ DEĞERLENDİRME

Eskihisar Kalesi, deniz seviyesinden 35 m. yükseklikteki bir tepe üzerindeki dikdörtgen planlı iç kale, tepenin yamacına göre biçimlenmiş dış kale, dış sur ve hendekten oluşmaktadır. Kalenin tamamı 120 x 80 m., iç kale 62 x 35 m. alanı kapsamaktadır. İç kalenin tepenin zirvesini kapsamaması, dış kalenin yamacın alt seviyesinde inşa edilmesi, dış kaleye açılan ana girişin, iç kale hizasından geride inşa edilmiş olması, iç ve dış kalenin birleşme yerlerindeki izler ve duvar örgüsündeki teknik farklar, bu iki bölümün farklı dönemlerde inşa edildiğini göstermektedir.

İç Kale:

İç kalenin kuzeydoğu, güneybatı ve güneydoğu köşelerinde ve kuzey duvarının yaklaşık olarak ekseninde, kare planlı kuleler; kuzeybatı köşesinde dört katlı dikdörtgen planlı konut yer alır.

Kuzeydoğudaki Kule 1, doğu ve batı yönlerinde olasılıkla iki seviyede açıklıklar bulunan, kare planlı iki katlı bir mekan içermektedir. Bugün sadece birinci katta, batı yönünde, bir mazgal pencere görülmektedir. Kulenin üst seviyesinde, iç kalenin kuzey duvarıyla bağlantısı, yıkılan duvarlar nedeniyle bilinmemektedir. Kule 1'in güneyinde, iç kalenin doğu duvarı yıkılmıştır ve bitki örtüsü nedeniyle kalıntıları belirlenmemektedir.

Kule 1'in giriş koridoru üzerinde, kuzey-güney yönündeki kör kemer, orijinalde iç kalenin doğu duvarı üzerinde olmalıdır. Kemerin dış çizgisi, Duvar 1/2 ile kesilmiştir. Bu durum, Duvar 1/2'nin daha sonra eklendiğini düşündürmektedir ancak kulenin giriş koridorunun, duvar kalınlığı içinde olması, böyle bir açıklamayı engellemektedir. Kör kemerin işlevi, iç kalenin doğu ve güney duvarları önünde yer alan duvar kalıntıları ile ilişkili olmalıdır. Orijinalde doğu

duvar boyunca, kemerli bir düzenleme bulunduğu düşünülebilir ancak kuzey duvarda böyle bir düzenlemenin izi bulunmamaktadır.

Kule 1'deki mekanın boyutları göz önüne alındığında, içerdiği bacalı ocağın kaleler arasında işaretleşme için kullanılmış olabileceği düşünülebilir (Parman, 2002, 69) ancak kaleler arasında böyle bir sistemin olduğuna dair bir veri bulunmamaktadır. Anadolu'daki Bizans yapılarında başka bir bacalı ocak örneği yoktur. Bacalı ocakların Avupa'da 10. yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığı, Mistra'da 13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl ortalarına kadar saray yapılarında görüldüğü; Anadolu'da ilk örneklerin, 14. yüzyılın son çeyreğinde Peçin Ahmet Gazi Medresesi ile görülmeye başlandığı bilinmektedir (Tanyeli, 2000, 242-247).

Ocağın iç duvarında yer alan tuğla bezemenin benzerleri, genelde daire planlı kulelerin cephelerinde görülmektedir. Bezemenin benzerleri, Anadolu'da Bizans dönemine tarihlenen, Bursa Karacabey'deki Tophisar Kalesi'nde (11-12. yüzyıl) (Ötüken, 1988, 89-99), İznik surları Lefke Kapısı kulelerinde (13. yüzyıl) (Foss; Winfield, 1986, 103) (Şekil 118), Balıkesir'deki Akhyrous (1139-1140) ve Pegadia Kalesi'nde (1118-1143) (Mercangöz, 2003, 31-49), Manisa Kalesi'nde (1222-1254), İzmir Kemalpaşa'daki Nymphaion Kalesi'nde (13.yüzyıl; Foss, 1979, 297-330) (Şekil 119), Çanakkale Maltepe'deki Abydos (1143-1180) ve Atikhisar Kalesinde (13.yüzyıl; Türker, 2010, 312-323) (Şekil 120) ve taş ile duvar örgüsünde uygulanmış bir örneği Kırklareli Düzorman Kalesinde görülmektedir (Ertuğrul, 1997, 2). Erken Osmanlı dönemine tarihlendirilen İstanbul, Anadolu Hisarı'nda (Gabriel, 35-36, şek.10; Ayverdi, 1966, 501-506) (Şekil 121) ve Çanakkale Kilidü'l Bahr Kalesi'nde örnekleri bulunmaktadır (Ötüken, 1988, 97). Eskihisar Kalesi'ndeki örneğin cephede yer almaması, buradaki bezemenin anlamının farklı olduğunu göstermektedir. İngiltere'de 11. yüzyıla tarihlenen Colchester Kalesi'nin başkulesindeki ocak duvarında, benzer şekilde, tuğlalarla oluşturulmuş, zikzak motifi, bulunur (Toy, 1984, 107). Colchester Kalesindeki ocak, yarıdaire kesitlidir. Zikzak motifi, çoğu örnekte yuvarlak yüzeylerde görülmektedir.

İç kalenin kuzey duvarının eksenindeki Kule 2'nin iç kale avlusuyla bağlantısı iki seviyedeki açıklıklar ile sağlanmaktadır. Açıklıklardan batıdaki, zemin seviyesinde olması ve boyutları ile giriş olduğu anlaşılmaktadır. Doğudaki açıklık, giriş kemeri seviyesinde başlamaktadır ve ölçülebilen 1.85 m. genişliği ve 1.93 m. boyu ile pencere işlevi için anıtsal boyutlardadır. Kalelerde avlu yönünde pencere örneği, Körfezde, Darıca Kalesi'nde görülmektedir. Darıca Kale'sinin güneybatı kulesinde yarısı görülebilen pencerenin genişliği ölçülememekte; yüksekliği kemer başlangıcına kadar 1.15 m.dir.

Güneybatı köşedeki Kule 3'ün birinci katı, giriş dışında açıklık içermemektedir. Bu mekan, depo ya da tutkuların konulduğu bir hücre olarak kullanılmış olabilir. Mekanın girişi, bugünkü zemin seviyesinden aşağıdadır ve kale ile ilişkisinin aydınlatılabilmesi ancak burada bir kazı yapılması ile mümkün olabilir.

Kule 3'ün ikinci katında, güneydoğu köşede 1.90 m. genişliğinde bir giriş açıklığının izi görülmekte; bu girişin İç Kalenin güney duvarı üzerine açıldığı anlaşılmaktadır. İkinci katın diğer açıklıkları, batı ve kuzey yönlerindeki mazgal pencerelerdir.

Güneydoğu köşedeki kule 4'ün içi toprak ve yıkıntı ile doludur ve alt katı güney ve doğu cephelerinde görüldüğü kadarıyla açıklık içermemektedir. İkinci kat duvarlarında bir açıklığa dair iz bulunmamaktadır.

Kule 1'in ayakta kalmış olan kuzey duvarı kalıntılarından ikinci katının yüksekliğinin yaklaşık 2 m. olduğu anlaşılmaktadır; zemin katının yüksekliği bacalı ocak önündeki çukur referans alındığında, yaklaşık 4 m.dir. Kule 3'ün zemin katının iç yüksekliği bugünkü zemin seviyesinden 3.60 m.dir; ikinci katının, Kule 1 ile benzer şekilde, 2 m. yüksekliğe sahip olduğu düşünülebilir. Kule 2 ve 4'ün ikinci katlarının boyutlarına dair bir veri bulunmamaktadır.

İç kalenin güneyinde, Duvar 3/4'ün batı ucundaki açıklık, dış kalenin aynı eksenindeki kapısı ile bağlantılı olmalıdır. İki açıklık, tepenin eteğinde tespit ettiğimiz, kayaya oyulmuş basamaklar aracılığı ile sahile ulaşmaktadır.

Duvar 2'nin batı ucundaki giriş açıklığı, iç kale ve dış sur arasındaki alana açılmaktadır. Bu durum, bu yönde ikinci bir savunma hattı olduğunu olasılıkla dış surun, iç kale ile aynı dönemde var olduğunu göstermektedir.

Konut:

İç kalenin kuzeybatısında yer alan, dört katlı dikdörtgen planlı yapının işlevi, tartışmalıdır. Yapının bir sarnıç içermesi, yükseltilmiş girişi ve büyük boyutlardaki pencereleri, bir yaşam alanı olabileceğini göstermektedir. Mekanlar ocak ya da nişler içermemektedir. Orijinalde, kuzey duvarda da, güney duvarda olduğu gibi üç sıra konsol olmalıdır. Duvarın ortasındaki konsol sırası, ikinci kat zeminini taşıyan kirişleri destekliyor olmalıdır. Onarım öncesinde çekilen fotoğraflarda, konsolların üzerinde, kare kesitli kirişlerin yerleştirildiği yuvalar görülmektedir (Şekil 122). Diğer iki konsol sırasının işlevi belirsizdir. Kullanılan devşirme malzemenin birbiri ile uyumlu olmasına dikkat edilmiş olması, mekanın içinde, görülebilecek durumda kullanıldıklarını göstermektedir. Üçüncü katın varlığı üst konsol sırasının zemin taşıyacak boyutlarda olmaması nedeniyle tartışmalıdır¹⁰.

Yapının ikinci katında, kuzeydoğu köşede, bu yöndeki iç kale duvarına bitişik ve kat zemin seviyesinde başlayan, bir açıklık yer alır. Güneybatı köşede, kubbe ya da tonoz ile örtülü olduğu kalıntılardan anlaşılan bir başka açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın eşiğinin, ikinci kat zemini seviyesinde olması ve yapının güney cephesinde, bu seviyede başka pencere bulunmaması, üst kata ulaşan ve duvar kalınlığı içinde yer alan bir merdivene açıldığını ya da kuzeybatı yönündeki iç kale duvarına bağlantı sağladığını düşündürmektedir. Kuzeydoğu ve güneybatıdaki bu açıklıklar, kalenin duvarları üzerine doğrudan bağlanmamaktadır fakat orijinalde, duvarlar üzerinde, bu açıklıklara bağlanan, ahşap platformlar bulunduğu düşünülebilir. Açıklığın, dışa taşan, balkon benzeri bir düzenlemeye açıldığı önerilebilir ancak duvar yüzeyinde böyle bir düzenlemenin desteklerine ait iz görülmemektedir. Yapının batı duvarı ana giriş

¹⁰ Foss, yapıyı Sarnıç üzerinde üç katlı olarak tanımlar ve üçüncü katın savunma özelliği olan bir platform olabileceğini söylemektedir. Foss, 1996,54.

üzerinde güneye devam etmektedir ve olasılıkla güneydeki duvar kalıtısı ile birleşiyordu.

Eskihisar Kalesi'ndeki dikdörtgen planlı yapının mimari özellikleri açısından benzerleri, İzmir, Kemalpaşa / Nymphaion'daki Saray (Eyice, 1961, 1-15; Buchwald, 1979, 261-296; Mercangöz, 1987, 23-25)¹¹ (Şekil 123-124), İstanbul, Fatih/ Blakherna'daki Tekfur Sarayı (Schneider, 1951, 82-110; Dirimtekin, 1960, 3-16)(Şekil 125-127)¹², Yunanistan, Mistra'daki Despotlar Sarayı kuzeybatı kanadı (Bouras, 1997, 242-243) (Şekil 128)¹³, Mistra, Laskarisler Sarayı (Kalligas,H.A.Kalligas, 1997, 244-245) (Şekil 129)¹⁴, Mistra, Frangopoulos Evi (Mango,2006, 242-243); Antalya'daki Syllion kentinin piskoposluk sarayı (Ruggieri, Nethercott, 1986, 133-156; Foss, 1996, 58)¹⁵, İzmir, Foça Kartderesi'ndeki kule (Arel, 1989, 43-71) (Şekil 130)¹⁶, Mersin, Silifke'deki Tece Kalesi'ndeki yapı (Şekil 131), Mersin'deki Belen Keşlik Kalesidir (Şekil 132) (Edwards, 1987, 241-244, 91).

İstanbul'daki Tekfur Sarayı, 20 x 10 m. boyutlarında, üç katlıdır ve kat yükseklikleri sırasıyla yaklaşık olarak 3 m., 2.50 m. ve 2 m. dir. İzmir'deki Nymphaion Sarayı 26 x 11.5 m. boyutlarında, dört katlıdır. Eskihisar Kalesindeki konut, 15 x 10 m. boyutlarında, üç katlıdır ve kat yükseklikleri yaklaşık 4. 50 m. dir. Bu üç yapı, benzer boyutlarda ve bir savunma yapısıyla bağlantıları açısından benzer konumlardadır ancak Eskihisar Kalesi'ndeki konut anıtsal boyutlardaki mekanları ile ayrılmaktadır.

Foss, Eskihisar Kalesi'nin, Bizans tahtının varisi IV. Ioannes Laskaris'in hapsedildiği Niketiaton kalesi olduğunu ve yapının IV. Ioannes Laskaris'in

¹¹Nymphaion Sarayı, araştırmacılar tarafından I. Theodore Laskaris dönemine (1204-1222) tarihlendirilmektedir.

¹²Tekfur Sarayı, Schneider tarafından İmparator VIII. Michael'in (1261-1287) oğlu Konstantin Porphirogenitos dönemine atfedilmektedir.

¹³Yapı, araştırmacılar tarafından 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

¹⁴Yapı, Aleksios Laskaris Methochites Palaiologos dönemine 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

¹⁵Foss, yapının 9. yüzyılda yaşamış olan Aziz Echimos'un Vita'sında bahsedilen yerel yöneticiye ait olduğunu ve 9. yüzyıl tarihinin inşa tekniğiyle de uyumlu olduğunu belirtmektedir.

¹⁶Yapı,1714 tarihili benzer bir örnekle karşılatırılmaktadır.

ikametgahı olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı çalışmasında yapıyı saray olarak tanımlamaktadır ve Nymphaion ve Tekfur sarayları ile karşılaştırarak değerlendirmektedir (Foss, 1996, 50-58). Dirimtekin, yapının ikamete ayrılmış olduğunu belirtmiştir (Dirimtekin, 1954, 62).

Yapının bir yönetim merkezi olarak saray tanımı içinde değerlendirilmesi için yeterli veri bulunmamaktadır. Yapının, bir yaşam alanı olarak kullanım için yeterli olduğu, benzer mimari özelliklere sahip örnekler yardımıyla söylenebilir. Yapıyla ilişkili ek yapıların varlığı, ancak bir kazı çalışması ile aydınlatılabilir¹⁷. Kale içindeki konumu, anıtsal boyutları, bezemeleri, pencere düzenlemesi ve yüksek mekanları ile yapının kullanıcı profiline üst sınıfa ait olduğu düşünülebilir. Bizans aristokrat sınıfının şehirlerin dışında konutlara sahip oldukları bilinmektedir ancak bu yapıların örnekleri günümüze ulaşmamışlardır ve bir gelenek olarak savunma yapıları içerisinde olduklarına dair veri bulunmamaktadır (Whittow, 1995, 57-74)¹⁸. Kule evler olarak bilinen yapıların (pyrgoi) örnekleri Batı Anadolu'da ve Ege adalarında bulunmaktadır (Arel, 1989, 43-71). Araştırmacılar, kule evlerin, toprak sahiplerinin duvarlarla çevrili, gelişmiş örneklerle dönüştüğünü ve Bizans döneminde örnekleri bulunabileceğini belirtmektedir (Arel, 1989, 51)¹⁹. Batı Anadolu'daki kule evlerin Ceneviz kökenli olduğu tartışılmıştır (Arel, 1989, 51).

Kuzeydoğuda iç ve dış kalenin birleştiği köşede, sarnıca bağlı kare planlı yapı, önündeki taş tekne ve kanal bağlantılarıyla su dağıtımının yapılması işlevini görüyor olmalıdır (Aksoy, 2001, 2). Bu yapının benzeri İstanbul'da, Gülhane Askeri Hastanesinin altındaki sarnıçta bulunmaktadır fakat bu örnekte kare planlı yapı, sarnıca ulaşan merdivene açılmaktadır (Wulzinger, 1913, 371-374,

¹⁷ Yapının güneyinde, ana giriş ile bağlantılı kalıntılar, bir mekana ait olabilir. Benzer olarak, iç kaledeki diğer duvar kalıntılarının durumlarının da açıklanması gerekmektedir. Dirimtekin 1954,62.

¹⁸ Araştırmacı, Konstantin Doukas, İoannes Doukas, Leo Phokas, Nikephoros Botaneiates gibi aristokratlara ait evler (oikoi), hakkındaki kayıtları vermektedir. Bizans aristokrat sınıfı ve oikoi ve pronoia ile ilişkisi için bkz. Ostrogorsky, 1971, 1-32.

¹⁹ Araştırmacı, İtalya'da, 10. ve 11. yüzyılda, bir yerel hakim in kalesi etrafında gelişen, surlarla çevrili yerleşim biçimi örneklerinin, Bizans topraklarında var olabileceğini belirtmektedir.

lev.1;Tezcan, 1989, 219-220)²⁰. Yapının, konut ile yakın tarihte inşa edildiği, malzeme ve teknik benzerliklerinden anlaşılmaktadır.

Konutun batı cephesinde, daire içinde, radial yerleştirilmiş tuğlalarla oluşturulmuş bezeme, bozulmuştur ve bugün düzensiz bir kompozisyona sahiptir. Bezemenin tam bir benzeri bulunmamaktadır. Yakın benzerleri İstanbul Pantepotes Kilisesi güney cephesinde ve Soterios Kilisesi doğu cephesinde bulunmaktadır. Bu örneklerde, radial yerleştirilmiş tuğlalarla oluşturulmuş çerçeve içinde, yuvarlatılmış tuğlalarla daire içinde çiçek ve haç motifleri içiçe oluşturulmuştur (Şekil 133) (Pasadaios, 1973, 5-9, şek.1,3). Eskihisar Kalesi'ndeki örnekte, tuğlalar düzdür ve olasılıkla, haç biçiminde radial yerleştirilmiş tuğlalar arasına yatay yerleştirilmiş tuğlarla oluşturulmuş bir kompozisyona sahiptir.

Batı cephesindeki diğer bezeme, gamalı haç benzeri motiftir. Bu motifin benzerleri, İstanbul'da Pantepotes Kilisesi güney cephesinde, Soterios Kilisesi, doğu cephesinde (Şekil 134) (Pasadaios, 1973, 5-9, şek. 1,3), Edirne, Enez Fatih Cami/ Kilisesi, protesis apsisi cephesinde görülmektedir (Ousterhout, 1985, 260-281,şek.6; 2009,101-102) ²¹.

İç kale avlusunda, beden duvarlarına ulaşan merdivenler olduğuna dair bir iz görülmemektedir. Kuzey duvara bitişik inşa edilmiş olan arkosolyumun doğusundaki, beş basamaklı merdivenin üst seviyede devamı olduğuna dair bir iz bulunmamaktadır, merdiven, olasılıkla Kule 2'nin, bugünkü zemin seviyesinden aşağıda kalmış olan giriş açıklığı ile bağlantılıdır.

²⁰ Wulzinger, bu sarnıç üzerinde Arkadius'un kızı Marina'nın evinin olduğunu düşünmektedir.

²¹.R. Ousterhout, Eskihisar Kalesindeki gamalı haç benzeri motifin Palaiologoslar Hanedanının armasının bir türevi olduğu görüşündedir. Araştırmacı benzer örnek olarak Fenari İsa Cami / Konstantin Lips Kilisesinde bulunan mermer levha üzerinde görülen Pi (II) harfleri ile oluşturulmuş motifi vermektedir. Levhanın fotoğrafı için bkz. T. Macridy, 1964, The Monastery of Lips and the Burials of the Paleologi, *DOP. Vol. 18*,1964, 253-277, şek. 68B.

İç kaledeki arkosolyum, bir yazıt ya da bezeme içermemektedir. Arkosolyum örnekleri, kiliselerde, İstanbul'da geç Bizans dönemi eklerinde, yaygın olarak görülmektedir²².

Dış Kale :

Daha sonra eklenen dış kale, tepenin yamaçlarında, arazinin koşullarına uygun olarak inşa edilmiştir. İç kaleyi batı ve güney yönlerinde çevreleyen dış kale avlusunun kapsadığı alan, doğu yönünde eğimli; güney yönünde dik yamaçlara sahiptir. Avlunun doğu bölümü ile iç kale arasında, 5 m.lik bir kot farkı vardır.

Dış kalede, kulelerin boyutları ihtiyaca ve konumlarına göre değişmektedir ve köşelerde yuvarlak, kenarlarda dikdörtgen planlı inşa edilmiştir. Kuzeybatı ve batı Anadolu'da 11-14 yüzyıllar arasında inşa edilen savunma yapılarında daire ve atnalı planlı kuleler yaygın olarak görülmektedir (Tablo 1). Bursa Ulubat, Lopadion surları, düzenli olarak köşelerde yarım daire ve kenarlarda beşgen planlı kuleleriyle benzer bir örnektir (Şekil 135).

Dış Kalenin ana girişi, kuzey cephesinde, at nalı planlı iki kule arasında yer almaktadır. Kuzeybatı ve batı Anadolu'da, 11-14. yüzyıllarda inşa edilmiş kalelerde, benzer girişler, İstanbul, Yoros / Hieron Kalesi'nde (Şekil 136) (12.yüzyıl; Eyice, 1976, 82-99; Foss, Winfield, 1986, 148), İznik dış surlarında (13.yüzyıl; Foss, Winfield, 1986, 103) Balıkesir, Akhyrous Kalesi'nde (12.yüzyıl; Mercangöz, 2003, 31-49), Eskişehir, Karacahisar Kalesi'nde (11.-12.yüzyıl; Parman, 2002, 69-80) ve İzmir, Kiraz'daki, Asar Kalesi'nde görülmektedir (13.yüzyıl; Foss, 1979, 297-330).

Dış kalenin girişinin, iç kaleden geride inşa edilmiş olmasının nedeni, dış surun orijinalde dış kale önüne kadar devam etmesi olabilir. Bu durumda, dış kalenin dış surdan daha sonra inşa edilmiş olduğu düşünülebilir. C. Foss, dış surun, bugünkü malzeme ve teknik özelliklerinin, dış kale ile benzer olduğunu ancak

²² Eyice,1980.

daha erken tarihli bir duvarın yerine inşa edilmiş olabileceğini söyler (Foss, 1996, 57).

Dış kaledeki, üç kulenin, girişlere bakan cephelerinde, tuğlalarla oluşturulmuş üçgen biçimli çerçeveler bulunur. bu durum çerçevelerin girişlerle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Bu çerçevelerin benzeri, İstanbul Yoros/Hieron Kalesi'nde, dikdörtgen planlı kulenin kuzey cephesinde bulunmaktadır (Şekil 137). Yoros Kalesi'ndeki örneğin, bir girişten bağımsız olması, üçgen motifi olarak bir anlamı olabileceğini göstermektedir.

Dış kaledeki diğer bir bezeme, Kule 5'in üst bölümünde görülen iç içe dairelerle oluşturulmuş motiftir. Bu motifin benzerleri, İstanbul'da Pantepoptes Kilisesi güney cephesinde, Pammakaristos Kilisesi, ek yapısının güney cephesinde ve erken Osmanlı dönemi yapılarından İznik Nilüfer Hatun İmaretinin doğu cephesinde ve Bursa, Orhan Cami kuzey cephesinde görülmektedir (Kalfazade, 1987, 12-17).

Dış kalenin batı cephesinde, Duvar 9/10'un kuzey ucunda ve ekseninde birer, Kule 9'un kuzey, güney ve batısında birer mazgal pencere bulunmaktadır. Batı cephedeki diğer açıklıklar, kule 8 ve 9 arasında yer alan iki kapıdır. Güney uçtaki kapının kemeri bugünkü zemin seviyesindedir: Bu durum, zeminin zamanla yükselmesi ile açıklanabilir. Kule 8'in girişi, orjinalde bu kapı ile aynı seviyede olmalıdır.

3.2. ESKİHISAR KALESİ MALZEME VE TEKNİK KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Eskihisar Kalesi, 1969 yılında tescil edilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce onarımına başlanmıştır ancak bu onarım bitirilememiştir. Kalenin güney ve batı duvarlarında 1989 yılında ufak çapta onarımlar yapılmıştır. 1994 yılındaki kazı çalışmaları sonrasında 1998 yılında Bericap Kapak Sanayi'nin üstlendiği ve kuzeydeki ana girişin yeniden

inşa edilmesini ve dış kale avlusundaki tiyatronun inşasını kapsayan bir onarım gerçekleştirilmiştir (Şekil 138). Marmara depremi ile 1999 yılında hasar gören kalede, 2001 yılında Mim Yapı Mimarlık Şirketi tarafından onarım gerçekleştirilmiştir.

Kalenin 1989 yılındaki onarımında düzgün kesilmiş kireç taşı, ince tuğlalar ve kırmızı harç ile uygulanmış, güneydeki ana girişinin büyük oranda yeniden inşa edildiği, 1998 yılı onarımında, koyu kırmızı harç, gri taşlar ve tuğla, 2001 yılında uygulanan onarımda kesme taş, tuğla ve pembe harç kullanılmıştır (Şekil 139-140).

Kalede Bizans döneminde bazı ekler yapıldığı anlaşılmaktadır. Kule 1 onarılmış, konutun dışında kuzeydoğu köşeye bir duvar payesi eklenmiş, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum inşa edilmiş, bazı kapılar örülmüş, Duvar 11 / Konut yeniden inşa edilmiştir.

Kule 1'deki onarımda doğu ve batı cephelerinde bir sıra moloz taş ve ince tuğlalar ile almaşık teknik ve çerçeveli teknik uygulanmıştır (Şekil 141-142). Kule 1'de ölçülebilen tuğla boyutları 37-34 cm. kenar uzunluğu ve 4-5 cm. kalınlık vermektedir ve taş sıraları ortalama 20 cm yüksekliğe sahiptir (Şekil 143-144).

Konutun kuzeydoğu dış köşesindeki duvar payesinde, iki sıra moloz taş ve tuğla ile almaşık teknik uygulanmış; yüzey, beyaz, kireçli harç ile sıvanmıştır. Taş sıraları ortalama 35 cm yüksekliğindedir ve 5 cm. kalınlığında kırık tuğlalar kullanılmıştır (Şekil 145-147).

İç kalenin kuzey duvarına bitişik olan arkosolyum, tek sıra moloz taş ve kırık tuğlalar ile almaşık teknikle inşa edilmiştir ve batı cephesinde çerçeveli teknik görülmektedir. Taş sıraları, ortalama 24 cm. yüksekliğe sahiptir ve 3 cm. kalınlığında tuğlalar kullanılmıştır (Şekil 148-150).

Duvar 11 / Konut'ta üç yapı dönemi tespit edilmiştir. Kule 11'de görülen ve dış kale ile çağdaş olan duvar kalıntısında, bir sıra moloz taş ve kırık tuğlaların bir veya iki sıra kullanıldığı almaşık teknik belirlenmektedir ve taş sıraları ortalama 20 cm. yüksekliğe, tuğlalar 3 cm kalınlığa sahiptir (Şekil 152). Duvarın konuta bitişik olarak ayakta kalan kısmında moloz taş ve düzensiz yerleştirilmiş kırık tuğlalarla uygulanmış teknik görülmektedir. Bu kısımda ortalama 20 cm. yüksekliğinde taşlar kullanılmıştır (Şekil 151). Üçüncü yapı dönemi duvar üzerindeki kapının örüldüğü dönemdir.

Konutun batı cephesine bitişik kare planlı yapı, Duvar 11 / Konut altında kalmıştır ve iki sıra moloz taş ve bir sıra tuğla kullanılarak almaşık teknikle inşa edilmiştir (Şekil 108). Taş sıraları ortalama 20 cm.yüksekliğe sahiptir ve tuğlalar ortalama 3 cm. kalınlıktadır. Yapının güney cephesindeki kemerinde 35 cm. kenar uzunluğuna sahip, 4-5 cm. kalınlığında tuğlalar kullanılmıştır (Şekil 153-154).

Foss, Eskihisar Kalesi'nin üç yapı dönemine sahip olduğunu düşünmekte; bu üç yapı döneminin, İç Kalenin, İstanbul'daki Manuel Komnenos dönemine tarihlenen kuleleri ile benzerlik kurarak Komnenoslar döneminde, olasılıkla Manuel Komnenos tarafından 12. yüzyılda, inşa ettirildiğini, dış kalenin, İznik surlarındaki daha az taş sırası ve ince tuğlalarla birkaç sıra tuğla kullanılan İoannes Batatzes dönemi kuleleri ile benzerlik kurarak, Körfezde hakimiyetin yeniden sağlandığı 1241 yılı ile Batatzes'in 1254 yılında ölümü arasındaki dönemde inşa ettirildiğini, dış sur ve güneydoğu köşe kulesinin (Kule 5) yeniden inşa edildiği ve tuğla bezemelerin eklediği üçüncü yapı döneminin, yaklaşık 1300 yılında gerçekleştiğini düşünmektedir (Foss, 1996, 57-58).

Eskihisar Kalesi'nin, ilk yapı dönemi, konumu nedeniyle Aleksios Komnenos dönemine tarihlendirilebilir. Aleksios Komnenos dönemi savunma yapıları hakkında yeterli bilgimizin bulunmayışı bu öneriyi destekleyecek bir veri bulunmasını engellemektedir. Foss, Aleksios Komnenos dönemi, savunma yapılarına Didyma'daki küçük kaleyi, Nikaia'daki 106B no'lu kuleyi, Seleukia ve Korykos'taki kalıntıları örnek göstererek; bu yapıları, acele ile inşa edilmiş,

nadiren süsleme ya da özen görülen, genelde devşirme malzeme kullanılarak inşa edilmiş olarak tanımlamaktadır. Malzeme olarak, tuğla kullanılmadan, küçük moloz taşlarla oluşturulmuş, dar ve geniş sıraların alternatifli kullanımı ile almaşık görünümü verilmiş olduğunu belirtir (Foss, 1982, 157-159; 1986, 145) ve Körfez'deki Philokrene Kalesi'nde tuğla kullanılmaması nedeniyle Aleksios Komnenos dönemine tarihlendirilebileceğini söylemektedir ancak tuğla kullanımında bölgesel özelliklerin etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır (Foss, 1996, 49).

Eskihisar İç Kalesi'nin planının, Bizans savunma yapıları arasında benzeri yoktur. Yapı malzemesi ve tekniği açısından Bizans yapılarının özelliklerine sahip olan Eskihisar Kalesi'nin planının benzersizliği, Körfezde savunmanın kritik önem kazandığı dönemde ve eldeki hazır malzemenin kullanılarak, hızla inşa edilen yapılar arasında olamayacağını göstermektedir.

Ioannes Komnenos döneminde (1118-1143) inşa ettirildiği düşünülen, Balıkesir, Hoca Kale ve Sultançayırı kaleleri, tuğlalarla çerçevelenmiş, uzun kenarları dik olacak şekilde yerleştirilmiş, devşirme taş sıraları ve taşlar arasındaki boşluklarda tuğlalarla oluşturulmuş süslemeleri ile oldukça karakteristik bir yapıya sahiptir ve Eskihisar Kalesi'nde örneği görülmemektedir.

Manuel Komnenos döneminde İstanbul surlarına eklenen kulelerde görülen tuğla bantlar ve gizli hatıl tekniği Eskihisar Kalesinde görülmemektedir (Şekil 163). Foss, Körfezde Darıca Kalesi'nin ve Eskihisar Kalesi'nin ilk yapı dönemlerini Manuel Komnenos dönemine tarihlendirmektedir. Manuel Komnenos dönemindeki Neokastron teması ve inşa edilen kaleler hakkında, kısıtlı araştırmalar yapılmış olması nedeniyle bu yapıların ortak özellikleri netleşmemiştir ancak genel olarak taş ve tuğla ile almaşık teknik ve düzensiz çerçeveli tekniğin bir arada kullanıldığı anlaşılmaktadır (Tok, 2010, 303-311).

Foss, Lydia araştırmaları sonucunda, Laskarisler dönemi savunma yapılarında moloz taş ve tuğlanın almaşık teknikle uygulandığı, kapılara bitişik duvarlarda ve kulelerde çerçeveli tekniğin kısıtlı uygulamasının görüldüğü sonucuna

varmıştır (Şekil 160-162) (Foss, 1979, 316). Eskihisar Kalesi'nde kuleler ve kapıların iç yüzeylerinde görülen çerçeveli teknik uygulamaları ve tuğla bezemeler Laskarisler dönemi inşa tarzı ile benzerlik göstermektedir (Şekil 59-61; 157-159).

Kalenin ana yapı dönemleri malzeme ve teknik açıdan birbirine yakın iki aşama içermektedir. İç kalede bir sıra küçük moloz taş ve bir veya iki sıra kırık tuğla ile almaşık teknik ve yer yer uygulanan çerçeveli teknik kullanılmıştır (Şekil 155-156). Taş sıraları ortalama 20 cm. yüksekliğindedir. Tuğlaların ölçülebilen kenarları 34-37 cm arasında, kalınlıkları 4-5 cm. arasında değişmektedir. Dış kalede dönem farkı Foss tarafından tespit edilen küçük yuvarlak giriş yuvaları ile belirlenmektedir. Taş sıraları ortalama 20 cm. yüksekliğindedir ve tuğlalar ortalama 4 cm. kalınlığındadır.

Eskihisar Kalesi'nin bir sıra moloz taş ve bir veya iki sıra tuğla ile almaşık teknik ve bazı yerlerde taşlar arasında dikey tuğlalarla inşa edilmiş iç kalesinin benzerleri, İzmit surlarında kule 6-9'da (Şekil 164-165) (Foss, 1996, 38-42.)²³, İstanbul, Yoros / Hieron Kalesi'nde (Şekil 166-167) (Eyice, 1976, 82-99; Foss, Winfield, 1986, 148.)²⁴; Bursa, Karacabey'deki Tophisar / Lentiana Kalesi'nde (Ötüken, 1988, 89-99)²⁵; Aydın, Kuşadası'ndaki, Kadıkalesi / Anaia'da (Mercangöz, 2010, s.279-292. Foss, Winfield, 1986, 146-147)²⁶; Çanakkale'de Atikhisar (Şekil 120) (Türker, 2010, 314.)²⁷; ve Karabiga / Pegae

²³Araştırmacı kule 6, 7,8, ve 9'un tarihlendirmesinin sorunlu olduğunu belirtmekte Manuel Komnenos dönemine (1143-1180) tarihlendirmektedir.

²⁴Araştırmacılar, Yoros / Hieron Kalesi'ni Manuel Komnenos dönemine (1143-1180) tarihlendirmektedir. Eyice, tuğla bezemelerinin son devir Bizans mimarisindeki örnekleri ile karşılaştırarak 13. yüzyıl sonları ile 14. yüzyıl ilk yarısına tarihlendirmektedir.

²⁵Araştırmacı, malzeme ve teknik özellikleri ve bezemeleri nedeniyle 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirmektedir.

²⁶Malzeme ve teknik özellikleri nedeniyle Ioannes Komnenos dönemine (1118-1143) tarihlendirilmektedir.

²⁷Araştırmacı, kaleyi, malzeme ve teknik özellikleri ve bezemeleri nedeniyle 13. yüzyıla tarihlendirmektedir. Hasluck,1910,98-100; Aylward,2010,342-356. Karabiga / Pegae Kalesi, malzeme ,teknik ve bezeme özellikleri ile 12 ve 13. yüzyıllara tarihlendirilmektedir.

Kalesi'nde (Şekil 141) (Aylward, 2010, 347-351), Denizli, Tripolis Kalesi'nde görülmektedir (Şekil 168-169) (Foss, 1979, 299-302.)²⁸.

Dış kaledeki giriş yuvalarının benzerleri, İzmir, Asar Kalesinde (Foss, 1979, 314-31), Balıkesir, Akhyrous Kalesinde (Foss, Winfield, 1986, 146), Bursa, Ulubat / Lopadion surlarında görülmektedir (Hasluck, 1910, 78-83; Foss, Winfield, 1986, 145-146.)²⁹.

Tüm bu veriler ışığında Eskihisar Kalesi'nin iki yapı döneminin 12 ve 13 yüzyıllar arasında olduğu sonucuna varılabilir. Dış kalede kullanılan küçük yuvarlak giriş yuvalarının tarihlendirme için belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır. Foss tarafından önerilen yapı dönemleri tarihsel veriler ile uyumludur. Savunma yapılarında, kısıtlı araştırmalar nedeniyle, malzeme ve teknik değerlendirmeye dayalı tarihlendirme yapabilmek için yeterli veri bulunmamaktadır.

3.3. ESKİHİSAR KALESİ KAZILARINDA ORTAYA ÇIKARILAN BULUNTULARIN DEĞERLENDİRMESİ

Eskihisar Kalesi'nde 1994 ve 2000 yıllarında yapılan iki kurtarma kazısı sonucunda ortaya çıkarılan taş eserler kalenin avlusunda bulunmaktadır. Büyük oranda başka yapılardan, kalenin onarımı için kullanılmak üzere taşınmış olduğu anlaşılan eserlerden inceleyebildiğimiz on eseri kapsayan bir katalog hazırladık. Katalogda yer alan eserlerden ikisi bezeme ve yazıtlarıyla öne çıkmaktadır.

Bugün Eskihisar Kalesi, dış kale avlusunda bulunan kabartma haç bezemeli levha (Katalog No: 7), kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında konutun dışında, batıda açılan B2 açmasında ortaya çıkarılmıştır (Şekil 51-53).

²⁸ Araştırmacı, kaleyi, malzeme ve teknik özellikleri nedeniyle 13. yüzyıla tarihlendirmektedir.

²⁹ İzmir, Kiraz'daki Asar Kalesi, 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Balıkesir, Pamukçu'daki Hoca Kale'nin İmparator Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından yaptırılan Akhyrous Kalesi olduğu düşünülmektedir. Bursa, Ulubat, Lopadion surları, İmparator Ioannes Komnenos (1118-1143) tarafından yaptırılmıştır.

Haç kolları arasındaki harflerin özensiz işlenmiş olması, olasılıkla ikinci kullanım sırasında kazınmış olduklarını düşündürmektedir. Levhanın bezemeli yüzeyinde bulunan iki delik, sonraki kullanımda farklı bir işlev kazandırıldığını göstermektedir. Haç kollarının uçlarında görülen sivri çıkıntılar, tören haçları ile ilişkilendirilebilir. Tören haçlarının alt kollarında bulunan üçüncü uç, haçın asa üzerine yerleştirilmesi için kullanılmaktadır ve tören haçı motiflerinde özellikle belirtilmektedir.

Haç kolları arasında IC XC NI KA yazıtı, olasılıkla ilk olarak, İstanbul surlarında III. Leo ve IV. Konstantin dönemi onarımı sırasında tuğla ile uygulanmış bir örnekte görülmektedir (van Millingen, 1899, 98)³⁰. Aynı imparatorlar döneminde bastırılan gümüş sikke üzerinde de bulunan yazıtın, gümüş sikkelerin ön yüzünde kullanımına 11. yüzyıla kadar devam edilmiştir (Walter, 1997, 193-220)³¹. Haç, İsa ve zafer kavramının bir arada görüldüğü bu örnek, hıristiyanlığın sembollerindedir ve savunma yapılarında örnekleri bulunmaktadır.

Benzer yazıtlı levhalar, Manisa, Kula'daki Tabala Kalesi'nde (Foss, 1979, 302-304, şek.8;), İstanbul, Yoros / Hieron Kalesi'nde (S.Eyice, 1976, 90) ve İstanbul, Ahırkapı'daki deniz surlarında, İmparator Theophilos kitabeli kulede görülmektedir (van Millingen, 1899, 183.) (Şekil 170-171)³².

Bugün Eskişehir Kalesi İç Kale avlusunda bulunan yazıtlı sütun (Katalog No. 6), sarnıçta 2000 yılında yapılan kazı sırasında ortaya çıkarılmıştır.

Yazıtın son sırasındaki, altı çizili NB harfleri, Yunan rakamları ile 50 ve 2 ye karşılık gelir. Yazıt ve rakamlar birlikte değerlendirildiğinde, sütunun orijinalde

³⁰ III. Leo ve IV. Konstantin dönemine ait tuğla yazıt ve IC XC NI KA yazıtının haçla uygulanmış örneği bugün yıkılmış olan ve Porta Auera'nın kuzeyindeki 9. kule üzerinde olduğu sadece bir fotoğrafla belgelenmiştir.

³¹ Benzer örnekler ve konu hakkında ayrıntılı bir değerlendirme C.Walter tarafından yapılmıştır. C. Walter, 1997, IC XC NI KA. The Apotropaic Function of the Victorious Cross, Revue des Etudes Byzantines, 55, 193-220.

³² Manisa,Kula, Tabala Kalesi tarihsel veriler ile 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir, İstanbul, Yoros / Hieron Kalesi 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir, İstanbul, Ahırkapı Deniz Surları, Theophilos kulesi İmparator Theophilos (829-842) tarafından yaptırılmıştır.

mil taşı olduğu ya da bir manastır arazisini sınırladığı düşünülebilir³³. Gebze, Diliskelesi / Lybissa'da bulunmuş ve Roma İmparatoru Gordianus dönemine ait mil taşı yakın çevreden bir örnek olarak verilebilir. Bu mil taşı üzerinde Roma rakamları yanında Yunan rakamları ile KB (22) Roma mili uzaklık belirtilmiştir. Manastır veya hazineye ait arazilerin sınır taşlarına örnek olarak 1906 yılında J. Keil ve A. von Premerstein tarafından Manisa İli, Göl Marmara İlçesi yakınlarında bulunmuş ve harf karakterlerine göre Geç Bizans Dönemine tarihlendirilmiş olan iki yazıt verilebilir.³⁴

Haç motifinde görülen harfler, eksik olan alt koldaki harfle birlikte, soldan sağa ve yukardan aşağıya okunduğunda $H \omega C \Phi \omega C = Işığa sahip$ anlamına gelmektedir³⁵. Bu kelime, İsa'nın İncil'de geçen bir cümlesine gönderme yapmaktadır.

' *Işığa sahipken Işığa iman edin ki, Işık çocukları olasınız.*' (Yahya, 12, 36).

Bu örneğin benzerleri, Antalya, Demre Aziz Nikolaos Kilisesinin, kuzey avlusunda ortaya çıkarılan kemer aynasındaki, kazıma tekniği ile uygulanmış haç motifinde³⁶ (Şekil 172) ve Karabel Batı Asarcık Yerleşiminde, kilisenin trikonç apsisindeki kabartma haç motifinde; mezar odasında, kaçak kazı sonucu ortaya çıkarılan iki sarkofag üzerinde kazıma tekniği ile uygulanmış haç motifleri üzerinde (Şekil 173) (Harrison, 1963, 117-151, lev.XL) Muğla, Fethiye'deki Gemiler Adası'nda IV no. lu bazilikanın güney yapısında, Aydın, Karacasu'daki Aphrodisias kenti hamamında ve Afyonkarahisar, Şuhut'taki, Synnada Kilisesi

³³Mil taşı için, D.H.French, 1981, 208, Gölarmara'da bulunan sınır taşları için, J. Keil ve A. von Premerstein: *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* Hölder, Wien 1908 Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse, Cilt. 53, Abb. 2

³⁴ Bu yazıtlarda arazinin tanımı βασιλειχω olarak yapılmıştır βασιλειχω kelimesinin tam karşılığı olmamakla beraber βασιλειων : krallık şehri, krallık hazinesi anlamları verilmiştir H.G. Liddel, 1882, 277. E. A. Sophocles, 1900,301.

³⁵ $\Phi \omega C$: Işık; $H \omega C$: iyelik sıfatıdır. H.G. Liddel, 1882, $H \omega C$:508; $\Phi \omega C$: 1690.

³⁶ Y.Ötüken, (2003), 2001 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Belgeleme, Koruma-Onarım Çalışmaları, Kazı Sonuçları Toplantısı, 27-31 Mayıs 2002 Ankara: Kültür Bakanlığı dösım Basımevi,2,33, şek.2.

girişinde görülür (Ötüken, 2007, 131-136. dn.14)³⁷. Bu örneklerde, farklı olarak sol kolda Z ve sağ kolda H harfleri kazınmıştır. Yukarıdan aşağıya ve soldan sağa okunduklarında, *ışık* ve *yaşam* anlamlarına gelen $\Phi\omega C$, $z\omega H$ kelimelerini oluştururlar. Altıncı yüzyıla tarihlenen bu mimari örneklerin dışında, onuncu yüzyıla tarihlendirilen, başkent kökenli, beyaz hamurlu, sgraffito bezemeli, sırlı kase; onbirinci yüzyıla tarihlendirilen, bronz, tören haçı kaidesi ve 1335 tarihli bir İncil elyazması örnekleri bilinmektedir (Ötüken, 2007, 131-136. dn. 24)³⁸. Örnekler, dini mimariden ve liturjik kullanım amaçlıdır ve geniş bir tarih aralığına yerleştirilmektedir

3.4. ESKİHİSAR KALESİ TOPOGRAFI VE SAVUNMA TEKNİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Bizans döneminde ulaşım ağında önemli bir yeri olan İzmit Körfezi'nin başlangıcı, Yelkenkaya ve Çatalburun arası olarak kabul edilmektedir ve doğu batı yönünde yaklaşık 50 km. uzunluğa sahiptir. En geniş yeri Karamürsel ve Hereke (10km.) arasında, en dar noktaları Gölcük –Derince (2km.) ve Hersek– Diliskelesi (3km.) arasındadır. İki kıyı arasındaki mesafenin en az olduğu noktalar, karşıya geçiş için elverişlidir.

Eskihisar Kalesi, İzmit Körfezi'nin kuzey kıyısında, Diokletianus döneminden itibaren önem kazanmaya başlayan, Konstantinos dönemi ile birlikte Başkent ve Anadolu'nun bağlantısını sağlayan yol olan, ana yol güzergahı üzerindedir. İstanbul'dan İzmit'e ulaşan ve buradan doğuya, Ankara yönüne ve güneye, İznik ve Eskişehir yönüne doğru iki kola ayrılan yol dışında; güney kıyısında Hersek'ten başlayan ve güney ve batı yönlerinde iki kola ayrılan ikinci bir yol da İstanbul'un önemli Bithynia kentlerine bağlantısını sağlamaktadır (Şekil 174).

³⁷S. Tsuji (ed.), 1995, The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia-Türkey), 83,120, çiz.III.6; Aphrodisias için: H. Gregoire, 1922, Recueil des Inscriptions Grecques Cretiennes d'Asie mineure I, Paris, 92, no. 265, Synnada için: MAMA IV. 99

³⁸ Sgraffito bezemeli kase için: K. Dark,2001, Byzantine Pottery, London. 63 vd.; Tören haçı kaidesi için: S.D. Chambell (ed.), 1985, The Malcove Collection, Toronto,127,Kat. No. 179; Elyazması İncil için: Byzantine Art, 9th Exhibition of the Council of Europe, Athens, 1964, bkz. K. Weitzmann, Manuscripts Kat. No. 329 (Patmos İoannes Theologos Man. Cod. 8).

Helonopolis'ten (Hersek) başlayan, Drakon Nehri'ni (Yalakdere) takip ederek Samanlı Dağları'na tırmanan, yaklaşık 47 km. uzunluğundaki yol 4. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Amianus Marcellinus, XXVI. 8. 1.). İzleri Ayazma yakınlarında yaklaşık 2 km. uzunluğunda tespit edilebilen yol, taşkınlardan korunmak için Çobankale yakınlarından geçer. Valideköprü köyü yakınlarındaki iki köprü kalıntısından, yolun nehri geçtiği noktalar tespit edilebilmektedir. Yol üzerinde Iustinianos tarafından Drakon Nehri'ni geçen iki büyük köprü inşa edilmiştir. Bu köprülerden biri Valideköprü yakınlarındaki iki köprüden biri olmalıdır (bugünkü köprü daha eski bir köprünün üzerine yapılmış gibi görünmektedir.). Valideköprü'nün güneyinde Kızderbent mevkiindeki tepeye tırmanmadan önce (yaklaşık 250 m.uzunluğunda) bir boğaz vardır ve yol İznik Gölü'ne doğru tepeden aşağıya doğru, Kokarca yakınlarından ve Kırkmerdiven olarak adlandırılan teraslandırılmış araziye geçerek iner (Şekil 175). Buradan Kyr Georgios Kalesi'ne ve oradan haritada A2 olarak gösterilen yol ile İznik'e ulaşmaktadır (Lefort, 2003, 469-470).

İzmit Körfezinin kuzey kıyısındaki Eskihisar Köyü, Bithynia bölgesi ile İstanbul'un bağlantısını sağlayan yol üzerindeki, Diliskelesi–Hersek arasındaki önemli geçiş noktasını kontrol eden konumu ile savunma ve ulaşım açısından önemli bir noktadır. Bugün, İznik'e ulaşım, Samanlı Dağları üzerindeki en uygun geçişi sağlayan, Karamürsel'den başlayan ve Yalakdere üzerinden Boyalıca'ya ulaşan yol (D595), ile sağlanmaktadır. Hersek Burnu'nun batı kıyısında Körfeze açılan Yalakdere'nin izlediği, Ayazma'dan Valideköprü'ye ulaşan güzergah Bizans Döneminde Samanlı Dağlarını aşmak için kullanılmıştır ve Drakon'un (Yalakdere) Anadolu Selçukluları ile sınır olarak belirlendiği döneme kadar (1081) bu yol kullanılmış olmalıdır. Hersek Burnu'nun batı kıyısının karşısında Eskihisar Köyü yer almaktadır. İznik'e ulaşımı sağlayabilecek yola ulaşmak için en uygun konum Eskihisar Köyü olmalıdır³⁹.

Eskihisar Kalesi'nin inşa edildiği tepe, deniz seviyesinden 35 m. yüksekliğe sahiptir ve körfeze hakim bir konumda yer almaktadır. Güneyde körfezin girişi

³⁹ Bugün, Eskihisar'dan körfezin güney kıyısındaki Topçular köyüne feribot seferleri düzenlenmektedir.

ve karşı kıyıyı, doğuda ve batıda tepenin eteklerinden kaleye ulaşan yolları, kuzeyde Gebze'den ulaşımı sağlayan kara yolunu görebilecek konumdadır. Tepe, doğu, güney ve güneybatıda dik; batı, kuzey ve kuzeybatıda eğimli yamaçlara sahiptir. Kalenin kuzeyindeki yamacın eğimli olması, bu yönden kaleye ulaşımın kolay olmasını sağlamaktadır. Bu durum kalenin kuzeyinde savunmanın güçlü olmasını gerektirmiş olmalıdır. Kuzey yönünde, arazideki kot farkları dış surların kuzeyinde bir hendek bulunduğunu göstermektedir. Kuzeyde hendek, dış sur ve birbirine yakın yüksek kuleler ile güçlü bir savunma oluşturulmuştur. Kalenin, Dirimtekin tarafından, 1954 yılında, çizilen krokisinde, dış surun, ana giriş önünde devam ettiği ve batı ucunda, kule ya da siper olabilecek bir çıkıntının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tepenin zirvesindeki alan, İç Kalenin dikdörtgen planda inşa edilmesi için uygundur. Batı yönünde, dış kale ile arasında yaklaşık 5 m. seviye farkı vardır. Seviye farkından oluşan eğim, kuzeybatı köşede azalmaktadır. İç kalenin batı duvarında yer alan girişine, kuzeybatıdan ulaşılıyor olmalıdır. Bu yöneliş, dış kalenin inşasından önce, iç kalenin girişinin, doğrudan saldırıya açık olmasını engellemiş olmalıdır. Peyssonnel tarafından çizilen krokide, Kule 3'ün batısında, kuzey-güney yönünde, bir duvar, görülmektedir (Şekil 9). Bu duvar bizim kalıntıları tespit ettiğimiz duvar olmalıdır ve dış kalenin inşasından önce dış surun bu yönde devam ettiğini ya da dış kale avlusunun savunma amacıyla bölündüğünü göstermektedir (Şekil 176).

Güneybatıdaki Kule 3, üst katında kuzey ve batı yönlerinde birer mazgal pencereye sahiptir. Kulenin kuzeyindeki mazgal pencere, iç kalenin girişinin korunmasını sağlamaktadır. Kulenin batısındaki mazgal pencere, iç kalenin, dış kalenin inşasından önce bu yönden saldırıya açık olduğunu göstermektedir.

Kule 4'ün üst katında bir açıklık içerdiğine dair iz bulunmamaktadır ancak batısında yer alan kapı nedeniyle bu yönde bir mazgal penceresinin bulunduğu düşünülebilir.

Kule 1, alt katında batı yönünde bir mazgal pencere içermektedir ve bu yönde dış sur ile İç Kale'nin kuzey duvarı arasındaki alanı gözetlemek için kullanılmış olmalıdır. Kule 1'de bulunan bacalı ocak, dar bir nişe sahiptir (derinliği 0.65 metre) ve yüksekliği tüm kat boyunca devam etmektedir. Bu ocağın ısınma amaçlı kullanılmadığı boyutlarından anlaşılmaktadır ve olasılıkla kaleler arasındaki iletişimi sağlayan bir sistemin parçasıdır. Kule 1'in, İç Kale ile bağlantısı sağlayan tünel, İç Kalenin doğu duvarı boyunca devam ettiğini düşündüğümüz kemerli düzenlemenin kuzey ucuna açılmaktadır. Bu düzenleme girişin avlu içinden görülmesini engelliyor olmalıdır.

Kule 2'nin içindeki yıkıntılar, burada inceleme yapılmasını engellemektedir ancak boyutlarından ve yıkıntılardan anlaşıldığı kadarıyla iki katlı bir mekan içermektedir.

Kule 3 ve 4 arasındaki mesafe 45 m., Kule 4 ve 1 arasındaki mesafe 30 m., Kule 1 ve 2 arasındaki mesafe 15 m., Kule 3 ve 2'nin konuta uzaklığı 8.5 m.dir. Kuleler arasındaki uzaklıklarda orantısal bir ilişki, olduğu açıktır. Bu uzaklıklar ve Kule 3'ün güney cephesinde mazgal pencere olmaması, iç kalenin güneyinde, savunmanın, gözetleme yoluyla ve olasılıkla Kule 3 ve 4'ün savunma platformları olarak kullanılması ile sağlandığı düşünülebilir.

Duvarlar üzerine ulaşımın kulelerden sağlandığı, avluda merdiven bulunmamasından ve kulelerin duvarlar üzerine açılan açıklıklara sahip olmasından anlaşılır. Kulelerin ve konutun yüksekliği eşit olmalıdır ve duvarların kulelerden açılan kapıları koruyacak şekilde kuleler ile eş yüksekliğe sahip siperlerinin bulunması gerekir. Böyle bir siperin izi, konutun kuzeydoğu köşesinden, Duvar 1 / 2'ye açılan kapının kuzeyinde, görülmektedir.

Kulelerin içinde kat ayrımlarının, gerektiği zaman kaldırılabilir şekilde, ahşap platformlardan oluştuğu, duvarlarda giriş izleri bulunmamasından anlaşılmaktadır.

Kalelerin kapladıkları alanı, inşa edildikleri arazinin şartları belirlemektedir. Eskihisar Kalesi'nde iç kale 62 x 30 m. alanı kapsamaktadır ve bu boyutlar diğer kalelere oranla küçüktür (Tablo 1).

Eskihisar Kalesi İzmit Körfezi'ndeki Bizans döneminde inşa edilen diğer kaleler ile birlikte deniz ulaşımını ve Başkent'in Anadolu ve özellikle İznik ile olan bağıını korumaktadır. Körfezde, günümüze ulaşabilen kaleler, genel olarak birbirlerine ve denize yakın mesafelerde yer alırlar. Körfezdeki kalelerin birbirleri ile malzeme, teknik ve planlama açısından benzerlikleri sınırlıdır. Planlama açısından Eskihisar Kalesi'nin dikdörtgen planlı iç kalesi ile kare planlı olduğu bilinen, Darıca / Ritzion Kalesi, benzerdir (Şekil 181-184). Hereke / Kharax Kalesi, kuzeybatı duvarı, malzeme ve teknik açıdan ve iki aşamalı savunma sistemi ile Eskihisar Kalesi ile benzerdir (Şekil 186-189) (Foss, 1996, 61)⁴⁰.

Bizans dönemi kaleleri, savunma kolaylıkları nedeniyle, çoğunlukla tepeler üzerinde inşa edilmişlerdir. Tepeler üzerinde, yapıların planları, arazi şartlarına göre şekillenmekte, düzgün geometrik biçimlerde planlar görülmemektedir. Keskin dönüşler, savunmada kör noktalar oluşmasına neden olduğu ve duvarların zarar görmesini kolaylaştırdığı için tercih edilmemektedir. Eskihisar İç Kalesi, olasılıkla üzerinde yer aldığı tepenin uygun şartları sonucu dikdörtgen planda inşa edilmiştir. Düz arazide inşa edilen kaleler ve yerleşim surlarında, düzgün geometrik planlı örnekler görülmektedir. Bursa, Ulubat Lopadion surları bu durumun yakın çevredeki örneğidir (Şekil 135). Planlamada, birbiri ile biçimsel ve boyut olarak bütünlük, sürekli onarım görmeleri ve güçlendirilmeleri nedeniyle, kalelerde nadir görülen bir durumdur. Eskihisar İç Kalesi, eş boyutlar ve planlardaki kuleleri, oran-orantı ilişkileri ve düzenli planı ile bu nadir örneklerdendir.

Dış Kale

⁴⁰Araştırmacı, Eskihisar Kalesi'nde Palaiologoslar dönemine tarihlendirdiği, hisarpeçe ve güneybatı kulesinin malzeme ve tekniğinin Hereke/Kharax Kalesi ile benzer olduğunu belirtir.

Dış Kale içinde, zemin seviyesinin, zamanla kuzeyde azaldığı, güneyde ise yükseldiği, Kule 10'a açılan kapının eşiğinin yüksekliğinden ve batı duvarın güney ucundaki girişin, sadece kemer seviyesinde görülebilmemesinden, anlaşılmaktadır. Bu girişin orijinalde de zemin seviyesinin altında kaldığı düşünülebilir ancak bir kazı çalışması yapılmadan, bu durum, aydınlatılamaz.

Dış kalede, kuleler arasındaki uzaklık, batıdan doğuya doğru azalmaktadır ve batı cephesi, en fazla açıklığın bulunduğu cephe. Batı duvarın kuzeyinde iki, Kule 9'da üç ve cephenin güneyinde bir mazgal pencere bulunmaktadır. Bu durum, kalenin batı yönünde saldırıya açık olduğunu ve kaleye bu yönden yaklaşılabilirdiğini göstermektedir. Kule 8'in batısındaki, bugün sadece kemeri görülen giriş, savunma açısından zayıflık oluşturmaktadır ve Kule 8'in cephesinde bir açıklık bulunmaması ve batı duvarın güney ucundaki, mazgal pencere tarafından, görülemeyecek bir noktada bulunması nedeniyle savunmanın dışında, kör bir noktada, yer almaktadır.

Güney cephede, doğu uçtaki giriş dışındaki tek açıklık, Kule 6'nın güney cephesindeki mazgal penceredir. Güney cephede az sayıda açıklığın bulunması ve Kule 6 ve 7'nin üst platformları bu cephede yakın mesafeye yönelik savunma yapılmadığını göstermektedir.

Dış kaledeki, Kule 6-7 ve 9 dikdörtgen planlıdır dikdörtgen planlı kuleler, keskin köşeleri ile kör noktalar oluşmasına neden oldukları için ve daha kolay yıkılabildikleri için savunma açısından zorluklar yaratmaktadırlar. Eskihisar dış kalesindeki dikdörtgen planlı kulelerin duvarların merkezinde yer almaları bu zorlukları azaltmak için tercih edilmiş olmalıdır. At nalı planlı kuleler, köşelerde ve ana girişin iki yanında kullanılarak, daha geniş bir alanı kontrol etmeleri, sağlanmıştır.

Körfez kıyısındaki kaleler arasında dikdörtgen planlı kulelere sahip tek örnek, Hereke Kalesi'dir (Foss, 1996, 61). Sakarya, Söğütlü'deki Harmantepe Kalesi, yaklaşık olarak eş boyutlardaki, dikdörtgen planlı kuleleri ile yakın çevredeki bir örnektir (Şekil 177) (Yıldırım, 2003, 87-93; 2004, 261-275). Darıca, Hereke ve

Dil İskelesi'ndeki kaleler, orijinalde geometrik şekillerde planlara sahiptir ve köşelerinde dairesel planlı kuleleri, bulunmaktadır.

3.5. ESKİHİSAR KALESİ'NİN YAKIN ÇEVRESİNDEKİ BİZANS DÖNEMİ YAPILARININ DEĞERLENDİRMESİ

Kocaeli Körfezi'nde, kaynaklar ve kalıntılar yardımıyla, biri Nikomedia şehir surları olmak üzere, on kalenin varlığı, bilinmektedir. Bu kaleler, kuzey kıyıda, batıdan doğuya doğru, Philokrene, Darıca, Niketiaton, Dakibyza, Libyssa, Kharax; güney kıyıda, İhsaniye - Hisareyn Köyündeki (Foss tarafından tespit edilen) kale kalıntıları ve Kibotos kalesidir (Şekil 178). Aleksios Komnenos'un, İznik, Ebu'l Kasım'ın elindeyken inşa ettirdiği ve yeri belirlenemeyen bir kalenin daha varlığı bilinmektedir (Anna Komnena VI,10).

Darıca İlçesi, Bayramoğlu Mahallesi, Yelkenkaya Caddesi üzerinde bulunan İş Bankası Dinlenme Tesisleri sınırları içinde yer alan kalıntılar, Mirmiroğlu tarafından, 1940'lı yıllarda, Bayramoğlu'nun Philokrene ismi ile anılıyor olması, ve tapu kayıtlarında Filingir adıyla kaydedilmiş olması nedeniyle Philokrene Kalesi olarak belirlenmiştir (Şekil 179-181) (Mirmiroğlu, 1949, 318).

Darıca ilçesi, Zincirlikuyu Mahallesi sınırları içinde, kıyıdan yaklaşık 100 m. yükseklikteki tepe üzerinde yer alan, daire planlı güney batı kulesi ve buna bitişik güney duvarı ayakta olan kale kalıntısı, Ritzion Kalesi olarak kabul edilmektedir (Şekil 182-184) (Mimiroğlu, 1949, 318-319; Dirimtekin, 1954, 57; Foss, 1996, 49).

Ritzion'da 1078 yılında bir manastır olduğu, belki biraz farklı bir isimle 787 yılında da var olduğu bilinmektedir (Janin,1975,83)⁴¹. Kinnamos, Manuel Komnenos'un 1160 yılında, İmparatoriçe ile buluşmak için Pylai'den Ritzion'a geçtiğini kaydetmiştir (Kinnamus, 194, 1836; Dirimtekin, 1954, 57; Foss, 1996, 49). Ritzion Kalesinden, Kantakuzen 1329 yılında, Pelekanon Savaşı sırasında

⁴¹Akritas Başpiskopos'u, 1078 yılında, Aritsou'da bir manastırın varlığından bahsetmektedir. H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida, Leipzig, 1902,7; Foss, 1996,49.

Bizans kuvvetlerinin geri çekildiği dört kaleden biri olarak bahsetmektedir (Kantakuzen, I, 341-360, 1828; Dirimtekin, 1954, 45-47; Foss, 1996, 25). Evliya Çelebi, Darıca kalesini körfez yönünde bir kapısı olan, dört köşesinde birer kule ile kare planlı ve içinde yirmi ev bulunan bir kale olarak kaydetmiştir (Evliya Çelebi, C.II,60; Dirimtekin, 1954, 57).

Niketiaton, Dakibyza ve Libyssa kalelerinin yerleri tespit edilememiştir. Libyssa kalesi, 1902 yılında Diliskelesi çevresinde araştırmalar yapmış olan Wiegand tarafından, tespit edilen Ortaçağ kalesinin kalıntıları olarak kabul edilmektedir (Wiegand, 1902, 321-326). Araştırmacı, Kaba Burun da denilen, deniz seviyesinden 70 m. yükseklikteki, Geblez Tepe üzerindeki araştırmaları sonucunda, yaklaşık 40 m. genişliğe sahip ve köşelerinde yuvarlak planlı kuleleri olan, çokgen planlı bir kale krokisi yayımlamıştır (Şekil 185) (Wiegand, 1902, 324,lev.3). Wiegand'ın planında, kalenin içinde, kuzey duvarın yakınında, kayaya oyma bir sarnıç ve oval planlı bir mezar görülmektedir.

Kharax Kalesi, Kocaeli İli, Körfez İlçesi, Hacı Akif Mahallesi'nde; Cumhuriyet Caddesi, Kale Sokakta, Körfezden 100 m. içeride ve 30 m. yükseklikteki bir tepe üzerinde yer alan kale kalıntısı olarak kabul edilmektedir. Kalenin bulunduğu tepenin güney batısında, doğal bir liman, bulunmaktadır. Bugün büyük oranda yıkılmış olan kalenin, güneydeki kuleleri ve batıdaki duvarının bir bölümü, ayakta. Yapıda, 1996 yılında incelemeler yapmış olan Foss, 150 x 80 m. alanı kaplayan kalenin planını yayınlamıştır (Şekil 186) (Foss, 1996, 50-61,planVII). Foss, tepenin güney yamacı sınırında, doğuda bir kare planlı, batıda iki yarım daire planlı kule ve kuzey doğuda, trapeziodal planlı bir iç kale tespit etmiştir (Şekil 188-89).

Kharax, Geç Antik dönemde, körfezde, Nikomedia yakınlarında büyük bir *emporion* olarak kaydedilmiştir (Stephanos Byzantinos,688; Foss, 1996, 60)⁴². Burası aynı zamanda Konstantinopolis ve Nikomedia arasında uygun bir durak noktasıdır. 10. yüzyılın sonunda bir Arap coğrafyacı, Anadoludan geçen büyük

⁴²'Χάραξ ἐμπόριον μέγιστον, ἐν τῷ τῆς Νικομηδείας κόλπῳ πλησίον αὐτῆς.'

yol üzerindeki durakları veren listesine Kharax'ı dahil etmiştir (Foss, 1996, 60)⁴³. Andronikos Komnenos, İmparatorluk tahtını ele geçirmeye çalıştığı, 1182 yılında Kharax *khoriön*'unda bir savaş kazanmıştır (Khoniates, 255; 319. 1835; Foss,1996, 60). Dördüncü Haçlı Seferi'nin ardından, 1207 yılında, Macaire de Ste. Menehould, 'Körfезде, Nikomedia'dan altı leagues⁴⁴ uzaklıkta *Caracas*'da bir kale inşa etmiştir.' Aynı zamanda, başka bir şovalyenin, karşı kıyıda, Helenopolis'te bir kale inşa ettiği, Villehardouin tarafından kaydedilmiştir (Villehardouin, 122). Haçlılar, Kharax'ı, 1241'de Batatzes tarafından alınincaya kadar ellerinde tutmuşlardır (Akropolites, 59). Hereke Kalesi'nin, Matrakçı Nasuh'un '*Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn*' adlı eserinde, bir minyatürü bulunmaktadır (Şekil 187)⁴⁵.

Gölcük İlçesi'ndeki İhsaniye'den yaklaşık iki kilometre ve Hisareyn Köyünden bir kilometre uzaklıkta, Foss tarafından tespit edilen kale kalıntısı, moloz taşlar ve az miktarda tuğla kullanılarak inşa edilmiştir ve sadece bir dairesel planlı kulesi tespit edilebilecek durumdadır (Foss, 1996, 62).

Kibotos Kalesi, Yalova İli, Altınova İlçesi'nde, Karadere Köyü, Çobankale Mahallesi'nde, Altınova'dan köylere giden yolun kuzeyinde, yol seviyesinden 70 m. yükselen bir tepe üzerinde yer alan, kale kalıntısı, olarak kabul edilmektedir (Foss, 1996, 63-68). Halil İnalçık, Çoban Kalesi'ni Osmanlı tarihlerinde, 1302 yılındaki, Bapheus Savaşı hakkındaki kayıtlarda geçen Koyunhisar Kalesi, olarak belirlemiştir (Şekil 190) (İnalçık, 2003, 61-62).

Anna Komnena'nın kayıtlarına göre, Aleksios Komnenos, Süleymanşah'ın ölümünden sonra, İznik'te Ebu'l Kasım'ın hakimiyeti sırasında, körfезде bir kale inşa ettirmiştir ancak bu kalenin yeri bilinmemektedir. Fransız Kronikçi Ordericus Vitalis, Aleksios'un I. Haçlı Seferi'nden birkaç yıl önce *Chevetot*'u

⁴³E.Honigmann, Un Itineraire Arabe a Travers le Pont, Annuaire de l'Institut de Philologie et Histoire Orientales et Slaves, 4,1936,270.

⁴⁴ Leagues eski bir Fransız uzunluk birimidir.1 leagues yaklaşık 5 km.ye eşittir ve Hereke'nin İzmit'e bugünkü yol üzerinden uzaklığı 27 km.dir.

⁴⁵ Matrakçı Nasuh tarafından, altı cepheli ve köşelerde kuleler ile tasvir edilen kale, Foss tarafından tespit edilen kalıntılarla benzer görünmemektedir.

güçlendirmek için bir kale yapmaya başladığını ancak Türklerin saldırıları nedeniyle inşasının yarım kaldığını söylemektedir (Orderic Vitalis, V.38).

Birinci Haçlı Seferi sırasında, Haçlı orduları İznik'e ilerlerken, İzmit'ten geçen yolun yeterli olmaması nedeniyle, ordu, iki bölüme ayrılmıştır ve ordunun bir bölümü Kibotos'a geçmiş, oradan Drakon Vadisi'ni takip ederek, İznik'e ulaşmıştır (Anna Komnena, Sewter, XI,1). Dördüncü Haçlı Seferi sırasında, 1206 yılında İzmit'i alan Haçlılar, Charax ve Civetot'ta kaleler inşa ederek savunmalarını güçlendirmişlerdir (Villehardouin, 460-471).

Körfezin kuzey kıyısı dışında, Kocaeli İli sınırları ile İstanbul arasında Bizans döneminde başka askeri, dini ve sivil yapıların bulunduğu bilinmektedir. Bunlar arasındaki iki kaleden biri Aydos Kalesi, diğeri Samandıra Kalesidir. Dini yapılar arasında, Manuel Komnenos'un bir *khrysobullos*'unda sayılan Tuzla ve Prens Adaları'ndaki manastırlar ve ünlü Satyros Manastırı'nın bulunduğu bilinmekte; kalıntıları araştırmacılarla incelenmiş olan İstanbul sınırları içindeki Süreyyapaşa, Yakacık, Kartal, Tuzla, Değirmenaltı, Ağılaltı kiliseleri ve Kocaeli sınırları içindeki Dil İskelesi'ndeki Yılanca Bayır Kilisesi, sivil yapılar arasında Theophanes Confessor ve VII. Konstantin Porphyrogenitos'un bahsettiği, Damatris, Poleatikon, Satyros, Byras, Kartalimen, Rophenianai ve Hiereia'daki saraylar yer almaktadır.

Bugün İstanbul, Sultanbeyli Semtindeki, Aydos Ormanı içindeki Aydos Kalesi, Aetios Kalesi olarak belirlenmiştir (İnalçık, 2011, 12). Deniz seviyesinden 325 m. yükseklikte bir tepe üzerinde yer alan, Aydos Kalesi'nde, 2010 Şubat ve 2011 Eylül ayları arasında yapılan kazılar sonucunda, kalenin kuzeydoğu-güneybatı konumunda, oval planlı ve iki kademeli duvarlara sahip olduğu anlaşılmıştır. İç çemberde altı, dışta yedi, yarım daire planlı kule; iç duvarlarda doğuda, batıda ve güneyde üç kapı, tespit edilmiştir (Baran Çelik, 2011, 47-54). Kalenin üç yapı dönemine sahip olduğu düşünülmektedir. İç surun güneydoğusunda yer alan büyük kulenin, taş ve kırık tuğlalarla çerçevesi teknik uygulanarak inşa edilmiş, taşlar arasındaki boşluklarda tuğlalarla yapılmış süslemeler bulunan cephesi, İoannes Komnenos döneminde inşa edildiği

düşünülen, Balıkesir, Hoca Kale (Akhyrous) ve Bigadiç, Sultançayırı Kalesi (Pegadia) ile benzerdir (Şekil 191-192).

Aşıkpaşazade tarihinde Osman'ın ölümünden sonraki fetihler sırasında, Kandıra'da yerleşen Akçakoca ve Gazi Rahman'ın, Samandıra Kalesi'ni aldıktan sonra Aydos Kalesi'ni kuşattıkları ve kalenin, buradaki Tekfur'un kızının Gazi Rahman'a aşık olup kalenin kapısını açmasıyla fethedildiği anlatılmaktadır (Âşıkpaşazade, Bâb 26)⁴⁶. Bu destansı anlatım, Samandıra ve Aydos'un 1306 yılında alınmasıyla, 1329'da Pelekanon Savaşıyla Körfezin kuzey sahilinin ve 1337'de İzmit'in Türklerin eline geçmesinden önce, İstanbul ile bölgenin bağlantısının kesildiğini göstermektedir.

Manuel Komnenos'un 1158 tarihli, İstanbul çevresindeki manastırların sahip oldukları araziler hakkında, belgeleri olanların arazileri ellerinde tutabileceklerini belirten bir fermanında, bugün İstanbul Adalar Belediyesi'ne bağlı adalardaki ve Tuzla'daki manastırların isimleri verilmiştir. Burada sayılan on yedi manastır 12. yüzyılda Eskihisar Kalesi'nin çevresi hakkında bilgi vermektedir.

Ἐφθασε μὲν οὖν πρὸ χρόνων τινῶν χρυσόβουλλον λόγον ἐπιβραβεῦσαι ἡ βασιλεία μου τοῖς τε κατ' αὐτὴν τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων διακειμένοις εὐαγεστάτοις μοναστηρίοις, καὶ τοῖς κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ στενοῦ, ὅσον τε κατ' αἰγιαλὸν καὶ ὅσον πόρρωθεν· ὡσαύτως καὶ τοῖς περὶ τὸν κόλπον τῆς νικομηδείας καὶ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς νικομηδείας καὶ τοῖς ἐν ταῖς νήσοις, τῇ ὀξειᾷ, τῇ πρώτῃ, τῇ χάλκῃ, τῇ πλατείᾳ, τῇ ἀγία γλυκερία, τῇ πριγκίπῳ, τῇ τοῦ ἀντιγόνου, τῷ τραγονησίῳ, τῇ τερεβίνθῳ, τῷ ἀγίῳ ἀνδρέᾳ, τῷ ἀγίῳ τρύφωνι, τῷ ἀγίῳ ἐλευθερίῳ τῷ κώδωνι, τῷ πελαγίῳ, τῇ θεοτόκῳ, τῷ μεσονησιῳ, τῇ ἰάτρῳ καὶ τῷ ἀγίῳ δημητρίῳ, καὶ τοῖς ἐν ταῖς κήσεσι τῶν πορτῶν, καὶ ἄχρι τῆς περιοχῆς τοῦ ἀθύρα, καὶ ἀπλῶς τοῖς πέριξ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἀσκουμένοις μονασχοῖς, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξί· (Jus Graeco-Romanum, III, Nov.LXI, s.450).

Kanunda isimleri geçen manastırlardan, Tragonesio (τῷ τραγονησίῳ) ve Pelagio'nun (τῷ πελαγίῳ), yeri bilinmemektedir.

Oxeia (τῇ ὀξειᾷ), Sivri Ada'dır. Kelimenin kökeni *uç*, *nokta* anlamına gelir ve adanın biçimi nedeniyle verilmiştir. Burada Bizans döneminde manastır ve hapisane bulunmaktaydı. Adanın doğusunda küçük bir liman ve manastır

⁴⁶ Aşıkpaşazade, Menakıb u Tevarih-i Âl-i Osman, Bâb26,Çev.K.Yavuz-Y.Saraç,2003, 356

kalıntıları belirlenmiştir (Theophanes Omologetes, I, 397; Petrus Gyllius, 1561, 372-373; Janin, 1950, 464).

Prote (τῆ πρώτη), Kınalı Ada'dır. Kelimenin kökeni *ilk* anlamındadır, Türk döneminde toprağının rengi nedeniyle Kınalı Ada ismini almıştır. Burada Bardanes Turkos tarafından inşa ettirilmiş bir manastır bulunuyordu ve birkaç Bzans imparatoru ve prensinin eğitim aldığı iki ya da üç manastır bulunduğu bilinmektedir (Theophanes Omologetes, I, 479-480; Theophanes Sunekhistai, 9,41,47,434,437,441; Janin, 1950, 466).

Halki (τῆ χάλκη), Heybeli Ada'dır. Kelimenin kökeni *bakır* anlamına gelmektedir, Türk döneminde adanın şekli nedeniyle Heybeli Ada denmiştir. Adada Theotokos ve Agia Triada manastırları bulunmaktaydı (Theophanes Omologetes, 180, 398; Vita Ignatii, PG.CV.532; Janin, 1950, 463).

Plate (τῆ πλατεία), Yassı Ada'dır. Kelimenin kökeni *geniş* ve *düz* anlamına gelir. Adada Sebaste'nin Kırk Martyr'i Kilisesi ve bir manastır bulunuyordu (Theophanes Omologetes, I, 397; Pachymeres, II, 637; Janin, 1950, 465).

Agia Glykeria (τῆ ἁγία γλυκερία), Tuzla Burnu yakınlarındaki küçük ada üzerinde kalıntıları bulunan ve Trakya Ereğlisi'nde (Heraclea) martyr olan Glykeria'ya adanmış kilisedir (Acta Sanctorum, Mayıs, III, 188; Nisan, I, 264; Janin, 1950, 453-454; Eyice, 2001, 67-79).

Prinkipo (τῆ πριγκίπω), Büyük Ada'dır. Adada Bizans döneminde bir liman, erkekler için üç, kadınlar için bir manastır bulunmaktaydı. II. Justin'in proaesteion'unun burada olduğu düşünülmektedir (Theophanes Omologetes, I, 243; Khoniates, 326; Petrus Gyllius, 1561, 377-379; Janin, 1950, 465-466).

Antigonou (τῆ τοῦ ἀντιγόνου), Burgaz Ada'dır. Adanın antik ismi Panormos'tur (Πάνορμος), Antigonou adını, 9. yüzyılda, III. Mikhail'in dayısı, Sezar Bardas'ın oğlu Antigono'dan almış olmalıdır. Burgaz Ada ismi, 1808'de Pertusier'in adada gördüğü bir kuleden geliyor olabilir. Bizans döneminde adada Metamorphosis

manastırı bulunuyordu (Theophanes Sunekhistai, 180; Zonaras, XV, 28; Petrus Gyllius, 1561, 373-375; Janin, 1950, 462).

Terebintho (τῆ τερεβίνθω), Sedef Adası'dır, kelimenin kökeni terebentin anlamına gelmektedir ve olasılıkla adanın adı, Sakız Ağacından gelmektedir. Patrik Ignatios'un kurduğu manastırın burada olduğu bilinmektedir (Vita Ignatii, PG. CV, 496 D; Khoniates, 315; Janin, 1950, 167).

Hagios Andreas (τῷ ἁγίῳ ἀνδρέᾳ), Akritas olarak belirlenmiş olan Tuzla Burnu'nun kuzeyindeki küçük adada yer almaktadır. Adada bir manastırın ve birkaç sarnıcın kalıntıları bulunur (Theophanes Sunekhistai, 48; Janin, 1950, 446).

Hagia Triphonos (τῷ ἁγίῳ τρύφῳ), Tuzla Burnu'nda yer aldığı bilinmektedir. Kapalı bir sarnıç kalıntısı bulunur (Vita Theodore Studios PG. XCIX, 229; Janin, 1950, 461).

Hagios Eleuterios (τῷ ἁγίῳ ἐλευθερίῳ τῷ κώδῳ), Rufinanes yakınlarında olduğu bilinmektedir (Vita Hypatii, 17; Janin, 1950, 452).

Theotokos (τῆ θεοτόκῳ,) ve Hagios Demetrios (ἁγίῳ δημητρίῳ) manastırlarının Tuzla Yarımadası'nda olduğu bilinmektedir (Theophanes Omologetes, 48; Janin, 1950, 445).

Mesonesio (τῷ μεσονησιῳ), Antigonou ve Halki arasında yer alan Kaşık Adası'dır. Biçmi nedeniyle, Rum halk, Pitta; Türkler, Pide olarak adlandırmıştır. (Theodore Balsamon, Synodi VII, can.12: PG, CXXXVII, 933; Janin, 1950, 464).

Iatro (τῆ ἰάτρῳ), Tavşan Ada'sı (Neandros) 9. yüzyılda Patrik Ignatios'un mezarının burada bulunduğu bilinmektedir (Vita Ignatii, PG. CV, 495, 516; Acta SS., Ekim, X, 169; Pachymeres, II, 637; Janin, 1950, 464).

İstanbul ve Kocaeli arasında, hakkında en çok yayın yapılmış olan yapı, Satyros manastırı olduğu düşünülen Küçükyalı'daki kalıntılardır (Ricci, 1998, 148).

Maltepe İlçesi, Küçükalyalı Semtinde, Çınar Mahallesiinde, yer alan kalıntılar bir tepe oluşturmuştur ve dikdörtgen planlı bir avlu oluşturan çevre duvarlarına, batıda birleşen, dikdörtgen planlı bir sarnıç ve ona bitişik, merkezindeki sekizgen planlı, olasılıkla kubbe ile örtülü alanı çevreleyen dehlizleri ile kare planlı bir yapıdan oluşmaktadır (Şekil 193).

Satyros, 717 yılında, İstanbul'u kuşatan, Arap filosunun sığındığı bir limanı bulunan, deniz kıyısında Byras ve Kartalimen'e yakın bir yerleşimdir. Burada Konstantin Porphyrogenitos tarafından bahsedilen bir saray ve Patrik Ignatios tarafından 9. yüzyılda, inşa ettirilmiş olan Aziz Mikhail'e adanmış olan manastır bulunmaktadır (Theophanes Omologotes, 28). VII. Konstantin, Bithynia sahilinde, Konstantinopolis'e yakın altı *proasteion*'dan bahsetmektedir (Konstantin Porphyrogenitos, De Ceromonii, I, 497)⁴⁷ Bunlar; Satyros, Poleatikos, Rophenianai, Byras, Kartalimen ve Hiereia'da yer almaktadır. Kartalimen'in Kartal'da, Hiereia'nın, Fener'de; Byras'ın, Maltepe ve çevresinde; Rophenianai'in, Caddebostan ve Erenköy arasında; Poleatikos ve Satyros'un ise Caddebostan ve Maltepe arasında yer aldığı düşünülmektedir (Mamboury, 1920, 324). Kartal'da, Dragos'taki Tekel Sigara Fabrikasının bahçesinde, 1974 yılında, İstanbul Arkeoloji Müzelerinin yaptığı bir kurtarma kazısı sırasında 13 x 11 m. boyutlarında, hamam olduğu düşünülen bir kalıntı ortaya çıkarılmıştır (Pasinli ve.Soyhan,1975, 2-3). Bu kalıntıların, bahsedilen saraya ait olduğu düşünülmektedir.

İmparator II. Tiberios tarafından (578-582), Damatris'te bir konut topluluğu inşa ettirildiği ve 13. yüzyıl sonuna kadar kullanıldığı bilinmektedir. Araştırmacılar, Sultanbeyli İlçesi'ndeki Samandıra'da, Merkez Mahallesi, Osmangazi Caddesi Park Sokakta ortaya çıkarılan kalıntıların, Damatris kompleksine ait olduğunu düşünmektedir (Ricci, 2011, 77). Kalıntılar, kuzeydoğuda büyük boyutlarda, kuzeybatıda daha küçük, iki, haç planlı mekan içeren yapı ve güneyde, dikdörtgen planlı, uzun bir yapıdan oluşmaktadır (Şekil 194).

⁴⁷ Proasteion: şhrin dışında özel mülk, villa. H.G.Liddell, 1901, 1273.

Kocaeli ve İstanbul arasında, kalıntıları araştırmacılarca tespit edilmiş olan, altı adet, Bizans dönemi kilisesi, bulunmaktadır. Bunlar; Kartal'dan Yakacık'a giden yolun, Ankara Asfaltını kestiği noktanın kuzeyindeki arazide ortaya çıkarılan ve kapalı Yunan haçı plana sahip bir kilise kalıntısı (Fıratlı, 1964, 107); Maltepe İlçesi, Süreyyapaşa Senatoryumu koruluğunda ortaya çıkarılan, 12 x 8 m. boyutlarındaki kilise kalıntısı (Pasinli ve Soyhan, 1975, 2-3); Tuzla Yarımadası'nın doğusunda, denizden 110 m. içerideki Değirmenaltı denilen yerde ortaya çıkarılmış olan, kapalı Yunan haçı planlı kilise kalıntısı (Eyice, 1973, 27-78); Tuzla Yarımadası'nın karşısında bugün Koç Adası olarak tanınan adada, ana nefinin merkezinde haç planlı bir mekana sahip olan, Hagia Glykeria Kilisesinin kalıntısı (Eyice, 2001, 67-79); Burgazada'nın en yüksek tepesinde kurulmuş olan ve 12. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen, haç planlı bir naosa sahip, Metamorphosis Kilisesi kalıntısı (Ousterhout; Akyürek, 2001, 93-105) ve Kocaeli İli sınırları içindeki, Diliskelesi'nde Yılınacabayır'da Wiegand tarafından ortaya çıkartılan kapalı Yunan haçı planlı, kilise kalıntısıdır (Wiegand, 1902, 321-326).

Kaynaklarda, Körfezin kuzeyinde, genel olarak 6. yüzyıla kadar sadece Libyssa'nın adı geçerken 9. yüzyıldan sonra birçok yer ismine rastlanmaktadır. Kocaeli ve İstanbul arasında kaynaklar ve araştırmalar sonucunda, 9. yüzyıl sonrasına tarihlendirilebilecek, yonca planlı pastorforyum odaları bulunan kapalı Yunan haçı planlı ve haç planlı naosa sahip kilise örneklerinin kalıntıları ve kuruluşları 9. yüzyıla uzanan saray ve manastırlar hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Bu verilerden Arap kuşatmalarının ardından yaşanan sakin dönemde, bir yapı faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Patrik Nikephoros, *Ιστορια Συντομοσ* ya da *Breviarium* olarak tanınan eserinde, 8. yüzyılda, Trakya'da savunmanın güçlendirilmesi için bölgeye, Melitene ve Theodosiopolis'ten, Suriyelilerin ve Ermenilerin getirilerek yerleştirildiğini ve Antirrheticus adlı eserinde, bu bölgede polismata (πολισματα) olarak anılan (olasılıkla surlarla çevrili yerleşimler olan) yapı faaliyetlerini ve savunmaya olan önemli katkısını anlatmaktadır (Mango, 1990, 145; Kountoura, 1997, 279-287). Benzer bir yapı faaliyetinin körfez çevresinde de uygulandığı düşünülebilir.

4. BÖLÜM : SONUÇ

Bizans savunma sistemi, asıl olarak şehirlerin surlarına bağlıdır, küçük yerleşimlerde savunma amaçlı yapıların yerleşim sakinleri tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Giros, 2003, 209, dn.2). Bithynia, 10. yüzyıl sonrasında, Bizans ordusu için önemli bir nokta haline gelmiştir. Olympos Dağı yakınlarındaki, Atroa, 8. ve 10. yüzyılda, özellikle ordunun toplandığı yerlerden biri olarak önemlidir. Sangarius kıyısındaki Malagina, 10. yüzyılda, ordunun, Suriye yolu üzerindeki, ilk durak noktası, olmuştur. Daha sonra son olarak, 12. yüzyılda Lopadion, ordunun toplanma noktasıdır. Bithynia, 13. yüzyılın sonunda Türkler ile sınır bölgesi haline gelmiştir (Giros, 2003, 209-210).

Eskihisar Kalesi'nin yer aldığı Kocaeli Körfezi, ilk olarak Aleksios Komnenos'un tahta çıktığı dönemde Türkler ile sınır haline gelmiştir. Üsküdar'a kadar ilerleyen Türkleri, kısa ve sık saldırılarla geriye püskürten Aleksios Komnenos, 1087 yılında, Türklerle, Drakon Nehri'nin (Yalak Dere), sınır olarak kabul edildiği bir anlaşma yapmıştır. Bu tarihten sonra Körfez, 1097 yılında İznik'in Haçlı ordularının yardımı ile geri alınışında önemli bir konumdadır. Aleksios Komnenos, Haçlı ordularını Körfezin kuzey kıyısında Pelekanon'a kadar takip etmiş, burada yerleşerek savaşı izlemiştir. Eskihisar ve çevresinin karşı kıyıya geçiş için kullanıldığı bu dönem, 1204 yılında, IV. Haçlı ordusunun İstanbul'u ele geçirmesine kadar devam etmiş görünmektedir. İznik İmparatorları, uzun bir süre Trakya'da savaşmış ve bu bölgede hakimiyetlerini güçlendirmeye çalışmışlar, Trakya'ya geçiş için Çanakkale Boğazı'nı kullanmışlardır. Ioannes Batatzes, 1241 yılında körfezin kuzey kıyısına sefer düzenlemiş ve burada hakimiyet sağladıktan sonra, VIII. Mikhail Paleologos'u Mesothynia'da yönetici olarak bırakmıştır. VIII. Mikhail Paleologos, 1261 yılında, tahta geçince, tahtın varisini, iyi bildiği bu bölgedeki, Niketiaton Kalesi'ne hapsettirmiştir. Körfezin kuzey kıyısı, 1302 yılındaki Bapheus Savaşı'ndan sonra, ciddi bir tehlike haline gelen Türklerin, karşı kıyıya kadar ilerledikleri ve kuzey kıyıda, İstanbul ile İznik ve İznik'e ulaşan kara yolunu ele geçirecek saldırılar yapmaya başladıkları

dönemde, savunma açısından kritik bir konumdadır. Pelekanon Savaşı ile 1329 yılında İznik'i savunmak için yola çıkan Bizans ordusu, Türkler tarafından Körfezin kuzeyinde durdurulmuştur ve Körfezdeki hakimiyetini kaybeden Bizans, 1331 yılında İznik'in, 1337 yılında İzmit'in alınmasına engel olamamıştır (İnalçık, 2003, 78-79). Bizans, 1402 yılındaki Ankara Savaşının ardından, güçleri sarsılan Türklerin elinden Körfez'deki birçok yerleşimi geri almıştır ancak bu durum uzun sürmemiştir. Körfez kıyısındaki yerleşimler Çelebi Mehmet döneminde (1413-1421), Türklerin eline geçmiştir.

Foss, Eskihisar'ın Niketiaton olarak belirlenebileceğini düşünmektedir. Körfezde Pelekanon, Dakibyza ve Niketiaton, Eskihisar gibi karşı kıyıya geçiş için uygun bir konumda yer almaktadır ancak bu yerleşimlerin bugünkü isimleri belirlenmemektedir. Eskihisar Kalesi'ndeki konutu, taht varisinin hapsedildiği yer olarak belirlemek için yeterli bir veri yoktur. Bizans kalelerinde, devlet adamlarının, taht varislerinin hapsedildiği dönem kaynaklarından bilinmektedir ancak Eskihisar Kalesi'ndeki konutun benzeri bir yapı örneği bulunmamaktadır.

Kalenin 1. yapı dönemi iç kaleyi kapsamaktadır ve plan özellikleri açısından Bizans savunma yapılarından ayrılmaktadır. Plandaki ayrıntılar, acele ile yapılmış bir güçlendirme yapısından çok, özel olarak planlanmış bir kale görünümü yansıtmaktadır. Bu nedenle, İç Kalenin, Körfez'de yapı faaliyeti için uygun bir tarihsel aralıkta inşa edildiğini düşünmekteyiz. Konut olarak adlandırdığımız üç katlı yapının, benzerleri yaklaşık olarak 13. yüzyıla tarihlendirilen İstanbul, Tekfur Sarayı ve İzmir, Kemalpaşa'daki Nymphaion Sarayıdır. Bu iki yapı savunma yapıları ile ilişkileri ve boyutlarıyla benzer örneklerdir ancak Eskihisar Kalesi'ndeki konut, mekanlarının ve açıklıklarının boyutları açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılığın işlevden kaynaklandığı düşünülebilir. Eskihisar Kalesi'ndeki konut şehir dışında, önemli bir yol üzerinde, körfeze hakim, olasılıkla Başkent ve Anadolu arasındaki ticaret açısından önemli bir konumda yer almaktadır. Eskihisar Kalesi'nin konumu, iç kalesinin mimari özellikleri ve Körfezdeki diğer kalelerden farklı planı, savunma yapıları arasında farklı bir yeri olduğunu göstermektedir.

Bacalı ocak bizans savunma yapıları için benzersiz bir uygulamadır ve kaleler arasındaki haberleşme amacıyla yapıldığı düşünülse de böyle bir sistemin devamı ortaya çıkarılmamıştır. İç kaleye daha sonra eklenmiş olabileceği varsayıldığında, Kule 1 de böyle bir ekleme izi bulunmamaktadır. Benzerleri Anadolu dışında bulunan bacalı ocağın, Anadolu'daki ilk örneklerinin ancak 14. yüzyılda görülmeye başlaması, tarihlendirme açısından sorun yaratmaktadır.

İç kalenin planı ve mimari elemanlarının Bizans savunma yapılarında görülmemesi ve bacalı ocağın Anadolu dışı kökeni, iç kalenin Latin hakimiyeti döneminde Bizanslı ustalarca inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ioannes Batatzes'in Körfezin kuzey kıyısında tekrar hakimiyet kurduğu, 1241 yılından sonrası diğer bir tarihlendirme önerisi olabilir. Böyle bir tarihlendirme Lydia yapıları ile malzeme-teknik benzerlik ile de uyumlu olacaktır. İkinci yapı dönemi için benzer örnekler ve tarihsel arkaplan göz önünde bulundurulduğunda 13. yüzyılın sonu önerilebilir .

Eskihisar Kalesi, Körfezde karşıya geçiş noktasına yakınlığı ve çevresindeki Bayramoğlu, Darıca, Diliskelesi ve Hereke Kaleleri ile ilişkisi açısından ele alındığında, daha geç bir tarihte, acil savunma ihtiyacı dışında inşa edilmiş olmasıyla ayrılır. Dış kalenin eklendiği dönemde, Körfezin kuzey sahilindeki savunma hattının bir parçası olduğu ve diğer kaleler ile birlikte İstanbul'a ulaşan yolu koruduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmamız sırasında Anadolu'nun kuzeybatısı ve batısındaki savunma yapıları üzerine yapılan araştırmaları taradık ancak Tablo 1'de görülebileceği gibi savunma yapılarını sınıflandırmak ve tarihlendirmek için yeterli karşılaştırma verileri bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Acta Sanctorum. J.Bollandus vd. (Ed.). Antwerp, 1643.
- Ahrweiler, H. (1960). Les Fortresses Construites en Asia Mineure Face a l'Invasion Seldjoudide. *Akten des XI. Internationalen Byzantinisten kongresses München 1958*, s.182-189.
- Ahrweiler, H. (1960b). Recherches sur l'Administration de l'Empire Byzantin aux IX-XIème Siècles. *Bulletin de Correspondance Hellénique* 84 (1) s.1–111.
- Akpolat, M.S. (1979). Bodrum Kalesi, *Mimarlık*,79/1, 59-63.
- Akpolat, M.S. (2008). Kilikya Bölgesinde Bir Ortaçağ Askeri Mimarlık Örneği: Feke Kalesi, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*,25/2,1-14.
- Akpolat, M.S. (2010). *Gaziantep Kalesi/Kentli Kale*, Ankara.
- Aksoy, T. (2000). *İzmit Su Yolları*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Aksoy, T. (2001). Eskihisar Kalesi Kazı Çalışmaları. *Kültür ve Sanat Bülteni*, Kocaeli Kültür Müdürlüğü, 3, s.1-2.
- Anna Commena. *Alexiad*. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae E. B.G.Niebhrii C.F.Institutu (Ed.). Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1878.
- Anna Commena. *The Alexiade*. (E.R.A. Sewter Çev.). London: Penguin Books Ltd. 1969.
- Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*. (B.Umar Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi. 1996.
- Arel, A. (1990). Foça Bağ Evleri ve Kule-Ev Geleneği. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 18-23 Mayıs Antalya*,s.43-73. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Arı, B. (2006). Halil İnalçık'ın Keşifleri ve İki Örnek: Bafeus/Koyunhisar ve Pelekanon Muharebeleri. *Tarihte 4 Sima Halil İnalçık, İlber Ortaylı, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç. 27-28 Mayıs 2005*. İstanbul: Kültür AŞ.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*. (Çev.K. Yavuz;Y.Saraç) K Kitaplığı Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. İstanbul. 2003.
- Avcı, H., Özbay, İ. (1996). Eskihisar Kalesi 1994 Yılı Kazı Çalışmaları. *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s.415 - 449, Ankara.

- Aylward, W. (2010). The Late Byzantine Fortifications at Pegae on the Sea of Marmara. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.). (İ. Türkoğlu Çev.). *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler İstanbul 25-26 Haziran 2007*. (s.342-356). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*. C.1, İstanbul.
- Asutay-Effenberger, N. (2007), *Die Landmauer von Konstantinopel-İstanbul*. Berlin : Walter de Gruyter.
- Beylié, L. (1902). *L'Habitation Byzantine*. Paris.
- Buchwald, H. (1977). Sardis Church E-A Preliminary Report. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 16, s.265-299.
- Buchwald, H. (1979). Lascarid Architecture. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 28, s.261-296.
- Buchwald, H. (1984). Western Asia Minor as a Generator of Architectural Forms in the Byzantine Period Provincial Back-Wash or Dynamic Center of Production. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 34, s.199-234.
- Bruy, J.B. (1911), *The Imperial Administrative System in the Ninth Century- With a Revised Text of the Kletorologion of Philotheos*. London : Oxford University Press.
- Clinton, H.F. (1834). *Fasti Hellenici : The Civil and Literary Chronology of Greece*. Oxford : Oxford University Press.
- Cramer, J. A. (1832). *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*. Oxford: University Press.
- Curcic, S., Hadjistryphonos, E. (1997). *Secular Medieval Architecture in the Balkans 1300-1500 and its Preservation*. Thessaloniki.
- Çağaptay, S. (2010). How Western Is It? The Palace At Nymphaion and Its Architectural Setting. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.). (Türkoğlu Çev.). *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler İstanbul 25-26 Haziran 2007*. (s.357-362). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Çelik, G.B. (2011). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Aydos Kalesi 2010 Yılı Kazı Çalışmaları. *Aydos Kalesi ve İstanbul'un Fethi Sempozyum Bildirileri*, U. Demir, M. Kazak, (Ed.). (s.45-55). İstanbul : Sultanbeyli Belediyesi .

- Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I Erken Devir 1300-1453*. İstanbul.
- Dirimtekin, F. (1948). Anasthase Surları. *Bellekten*, s.12, 45-
- Dirimtekin, F. (1953). *Fetihten Önce Marmara Surları*. İstanbul fethi Derneği Yayınları No.10.
- Dirimtekin, F. (1954). Pelekanon, Philokrini, Nikitiaton, Ritzion, Dakibyza. *Fatih ve İstanbul : İstanbul Fethi Derneği Dergisi*, 2: s.45-78.
- Dirimtekin, F. (1960). Ayvansaray'daki (Blakhernae) İmparatorluk Sarayları Bölgesinde Yapılan Kazı. *Türk Arkeoloji Dergisi*,IX-2, s.3-16.
- Dirimtekin, F. (1963). Pınarhisar Kalesi. *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, 5, s.37-40.
- Dirimtekin, F. (1969). The Byzantine Castle of Selymbria (Silivri). *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, 8, s.35-46.
- Dirimtekin, F. (1974) Zesuthera Bizans Kalesi. *Mansel'e Armağan Melanges Mansel*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.695-698.
- Downey, G. (1955). Earthquakes at Constantinople and Vicinity A.D. 342-1454. *Speculum*, 30, s.596-600.
- Edwards, R. (1987). *The Fortifications of Armenian Cilicia*. Washington.
- Ertuğrul, Ö. (1997). 1995 Yılı Trakya Bölgesinde Yapılan Roma-Bizans Devri Yüzey Araştırması. *XIV.Araştırma Sonuçları Toplantısı, 27-31 Mayıs 1996*, 2,s.1-15. Ankara : Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname. Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)* cilt 9, İstanbul Devlet Matbaası. 1935.
- Eyice, S. (1961). İzmir Yakınlarında Kemalpaşa (Nif) 'da Laskarisler Sarayı. *Bellekten*, 25, 97, s.1-15.
- Eyice, S. (1973). Tuzla'nın Değirmenaltı Mevkiinde Bir Bizans Kalıntısı. *Sanat Tarihi Yıllığı*,5,s.27-78.
- Eyice, S. (1976).*Bizans Devrinde Boğaziçi*. İstanbul.
- Eyice, S. (1980). *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Eyice, S. (2001). Tuzla Önündeki Hagia Glykeria Kilisesi ve Manastırı. *Yıldız Demiriz'e Armağan*, B. Tanman ve U. Tükel (Ed.), (s. 67-79). İstanbul.
- Failler, A., Laurent, V. (1984) *Relations Historiques*. Paris.

- Fıratlı, N. (1953). Bithynia Araştırmalarına Birkaç İlave. *Bellekten* 17, s.15-25.
- Fıratlı, N. (1959). *İzmit: Tarihi ve Eski Eserleri*, Türkiye Turing Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Fıratlı, N. (1964). Müze Dışı Arkeolojik Faaliyet ve Buluntulara Dair Haberler. *İstanbul Ayasofya Müzeleri Yıllığı*, Sayı 11/12; s. 104-112, İstanbul.
- Foss, C. (1979). Late Byzantine Fortification in Lydia. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 28, s.297-330.
- Foss, C. (1982). Defenses of Asia Minor Against the Turks. *The Greek Orthodox Theological Review* 27, s.142-205.
- Foss, C. (1985). *Survey of Medieval Castles of Anatolia I : Kütahya*, Oxford BAR International Series 261.
- Foss, C. (1987). St. Autonomus and his Church in Bithynia. *Dumbarton Oaks Papers*, 41, s.187-189.
- Foss, C. (1990). Byzantine Malagina and the Lower Sangarius. *Anatolian Studies*, 40, s.162-183.
- Foss, C. (1995). Nicomedia and Constantinople. C. Mango ve G. Dargon (Ed.). *Constantinople and its Hinterland*. (s.181-190). Aldershot.
- Foss, C. (1995b). *Nicaea: A Byzantine Capital and its Praises*. Brookline, Massachuset.
- Foss, C. (1996). *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*. Michigan Üniversitesi Variorum.
- Foss, C. (1996b). *Survey of Medieval Castles of Anatolia II : Nicomedia*. Ankara.
- Foss, C., Winfield, D., (1986). *Byzantine Fortifications: An Introduction*. University of South Africa.
- François, V. (2003). La Ceramique Byzantine et Ottomane. B. Geyer ve J.Lefort (Ed.). *Bithynie au Moyen Age*. (s.287-310).Paris.
- French, D.H. (1981). *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*. Fasc.1: The Pilgrim's Road. Ankara.
- Gabriel, A. (?). *İstanbul Türk Kaleleri*, (A. Ilgaz Çev.). Tercüman 1001 Temel Eser 54.İstanbul.
- Geanakoplos, J. D. (1959). *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-*

1282. Massachusetts : Harvard University Press.
- Georgius Pachymeres. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. Imm. Bekker (Ed.). I-II. Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1835.
- Georgii Acropolitae. *Historia*. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. A. Heisenberg (Ed). Leipzig. 1903.
- George Akropolites: *The History*. (R.Macrides Çev.). Oxford: Universty Press. 2007.
- Georgios Akropolites. *Vekayiname* (B.Umar Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları. 2008.
- Giros, C. (2003). *Les Fortifications Medievales*. B. Geyer ve J. Lefort (Ed.). *La Bithynie au Moyen Age* (s. 209-224). Paris.
- Hammer, J. von (1818). *Umblick Auf Einer Reise von Constantinopel nach Brusse und dem Olympos und von da zurück über Nicaea und Nicomedien*. Wien: Anton Strauss.
- Hasluck, F. W. (1906-7). *Bithynica*. *The Annual of the British School at Athens*. 13, s.285-308.
- Hasluck, F. W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge: University Press.
- Hendy,M. (1985). *Studies in the Byzantine Monetary Economy*. Cambridge.
- Herodotos, *Tarih*.(M.Ökmen Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları. 2011.
- Ioannis Cantecuzeni. *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. E. Niebuhrii, Imm. Bekker vd. (Ed.). I-II. Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1828.
- Ioannes Malalas. *Kronographia*, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. E. Niebuhrii, Imm. Bekker vd. (Ed.). Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1831.
- Ioannes Malalas. *Kronographia*, (E. Jeffreys; M.Jeffreys; R.Scott,vd. Çev.). Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986.
- İnalçık, H. (1997). Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi. E. Zachariadou (Ed.). *Osmanlı Beyliği 1300-1389*. s.78-101. Ankara:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnalçık, H. (2003). İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi. I. Akbaygöl vd. (Ed.). *Tarih Boyunca İznik* (s.59-82), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, H. (2011), Aydos Kalesi Kocaeli Fethinde Kilit Noktadır. *Aydos Kalesi ve*

- İstanbul'un Fethi Sempozyum Bildirileri*, U. Demir, M. Kazak (Ed.). (s.9-19). İstanbul : Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- Jacoby, F. (1954). *Die Fragmente der Griechischen Historiker 3*. Leiden: Brill.
- Janin, R. (1975). *Les Eglises et les Monasteres des Grand Centres Byzantins*, Paris
- Janin, R. (1950). Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique, Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines.
- Kalfazade, S. (1987). Erken Osmanlı Mimarisindeki Tuğla Rozetler Hakkında. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1, s.12-17.
- Kaya, H. (1997). *The Byzantine Fortresses of Yoğuntaş, Keçikalesi and Pınarhisar in the Kırklareli Region*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kiepert, H. (1881). *A Manual of Ancient Geography*. London: Macmillan and Co.
- Kirchhoff, A. (Ed.). (1873). *Inscriptiones Graecae 1: Inscriptiones Atticae Euclidis Anno Vetustiores*. Reimer: Berlin.
- Kleonimos, M., Papadopoulos Kr. (1867). *Bithynika, Konstantinoupolei. Helenikos Philologikos Syllogos*.
- Kountoura, E. (1997), New Fortress and Bishoprics in 8th Century Thrace. *Revue des Etudes Byzantines*, 55, s.279-287.
- Kourelis, K. (2005). The Rural House in the Medieval Peloponnese, An Archaeological Reassessment of Byzantine Domestic Architecture, *Archaeology in Architecture: Studies in Honor of Cecil L. Striker*, J.J. Emerick ve D. M. Deliyannis, (Ed.) (s.119-128) Mainz.
- Le Bas, P. M. (1888). *Voyage Archéologique en Grèce et en Asie Mineure*. Paris
- Lechevalier, J. B. (1800). *Voyage de la Propontide et du Pont-Euxin*. I. Paris: Dentu Imprimeur Libraire.
- Lefort, J. (1995). Le Communications Entre Constantinople et la Bithynie. C. Mango ve G. Dargon (Ed.). *Constantinople and its Hinterland*. (s. 207-218). Aldershot.
- Lefort, J. (2003). Les Grandes Routes Medievales. B. Geyer ve J. Lefort (Ed.). *La Bithynie au Moyen Age*. (s.461-472). Paris.
- Liddell, H. G. (1882). *Greek-English Lexicon*, New York : American Book

Company.

- Mango, C. (1990), *Nikephoros Patriarch of Constantinople Short History*,
Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Mansel, A.M. (1968). Hannibal'ın Mezarı. *Bellekten*, 32, s.527-551.
- Mamboury, E. (1920), Ruines Byzantines de Mara, entre Maltepe et Bostandjik,
Echos d'Orient, s.322-330, Paris.
- Mercangöz, Z. (1987). *Batı Anadolu'da Geç Dönem Bizans Mimarisi :
Laskarisler Dönemi*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Proje No : 003.
- Mercangöz, Z. (1990). Bafa Gölü Kirselik'teki Manastır Kilisesi. *Arkeoloji ve
Sanat Tarihi Dergisi* 5, s.117-138.
- Mercangöz, Z. (1991). Batı Anadolu'daki Türk Yapılarının Duvar Tekniği ve
Tuğla Süslemelerinin Kaynağı Üzerine Düşünceler. 9. *Milletlerarası Türk
Sanatları Kongresi İstanbul*, s.485-495.
- Mercangöz, Z. (2003). Bizans Çağında Balıkesir. *Bitek Kent Balıkesir*, F. Özden
(Ed.), (s.31-49). İstanbul.
- Mercangöz, Z. (2010). Emporion ve Kommerkion Olarak Anaia'nın Değişken
Yazgısı. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), İ. Türkoğlu (Çev.),
*Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler
İstanbul 25-26 Haziran 2007*, (s.279-292), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Millet, G. (1916). *L'Ecole Grecque dans L'Architecture Byzantine*, London
- Millingen, A. (1899). *Byzantine Constantinople The Walls of the City and
Adjoining Historical Sites*. London.
- Miliopulos, İ. (1906), To Niketiaton. *Helenikos Philologikos Syllogos*, XXIX, s.283-
288, İstanbul.
- Mirmiroğlu, V. (1949). Orhan Bey ve Bizans İmparatoru III. Andronikos
Arasındaki Pelekanon Muharebesi. *Bellekten*, 13, s.309-321.
- Miranda, S. (1966). *Les Palais de Empereurs Byzantins*. Mexico.
- Müderrişoğlu, F. (1993). 16.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen
Menzil Külliyesi, 2 Cilt, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Müller-Wiener, W. (1961). Mittelalterliche Befestigungen im Südlichen Jonien.
Istanbul Mitteilungen, 11, s.5-122.

- Müller-Wiener, W (1962). Die Stadtbefestigungen von İzmir, Sığacık und Çandarlı : Bemerkungen zur Mittelealterlichen Topographie das nördlichen Ionien. *Istanbuler Mitteilungen*,12, s.59-114.
- Müller-Wiener, W (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası, 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion–Konstantinopolis–İstanbul*, (Ü. Sayın Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (1977).
- Necipoğlu, N. (2007). Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu. A. Ödekan (Ed.). *Kalanlar: 12 ve 13. Yüzyıllarda Türkiye'de Bizans*, (s.14-19). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Nicatae Choniatae. *Historia*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, İmm. Bekker (Ed.), Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1835.
- Ostrogorsky, G. (1971). Observations on the Aristocracy in Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, 25, s.1-32.
- Ousterhout, R. (1985). The Byzantine Churches at Enez Problems in Twelfth Century Architecture. *Jahrbuch der Byzantinistik*, 35, s.260-281.
- (1991).Constantinople, Bithynia, and Regional Developments in Later Palaeologian Architecture. S. Curcic ve D. Mouriki (Ed.). *The Twilight of Byzantium, Aspect of Culture and Religious History in the Late Byzantine Empire*. (s.75-110). New Jersey.
- Ousterhout, R. (1999). Imbros / Gökçeada 1998. *XVII. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, s.123-136, Ankara.
- Ousterhout, R. (2009). Symbole der Macht. Mittelalterliche Heraldik Zwischen Ost und West. M. Mersch ve U. Ritzerfeld (Ed.). *Lateinisch-griechisch-arabische Begegnungen*. (s.91-109). Berlin: Akademie Verlag.
- Ousterhout, R., Held, W. (1996). Survey of The Ancient and Byzantine Monuments on Imbros / Gökçeada 1995, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, s.55-69, Ankara.
- Ousterhout, R., Akyürek, E.(2001). Buragazada'daki Metemorphosis Kilisesi. *Yıldız Demiriz'e Armağan*, B. Tanman ve U. Tükel (Ed.).(s. 93-105). İstanbul.
- Ötügen, Y. (1978).İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri. *Vakıflar Dergisi*, XII, s.213-233.

- Ötüken, Y. (1988). Karacabey'in Tophisar Köyündeki Ortaçağa Ait Buluntular. *Ege Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, 4, s.89-99.
- Ötüken, Y. (1990). Bizans Duvar Tekniğinde Tektonik ve Estetik Çözümler. *Vakıflar Dergisi*, XXII, s.395-403.
- Ötüken, Y. (2007). Işık Yaşam PWC ZWH. C. Işık, Z. Ç. Öğün, B. Varkıvaç (Ed.). *CALBIS-Baki Öğün'e Armağan (Melanges offerts a Baki Öğün)*, VII. 226, (s.131-136). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öztüre, A. (1981). *İzmit Tarihi*. İstanbul.
- Pappadopoulos, J. B. (1908). *Théodore II. Lascaris Empereur de Nicée*. Paris: Librairie Alphonse Picard et Fils.
- Papadopoulos-Kerameus, A. (1892), Katalogos, ton en to Elleniko Philologiko Syllogo, Kheirographon Bibliion. *Ellenikos Philologikos Syllogos* 20-22, s.76-120.
- Pardoe, J. (1840). *Beauties of the Bosphorus*. London: George Virtue Press.
- Parman, E. (2003). Eskişehir, Karacahisar Kalesi, 2001 Yılı Kazı Çalışmaları. *XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara, 27-31 Mayıs 2002, Ankara : Kültür Bakanlığı Dösim Basımevi.
- Pasinli, A., Soyhan, C. (1975). Dragos'taki Hamam Kazısı. *Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni*, Sayı: 1-2; s. 2-3, İstanbul.
- Peschlow, U. (1999). Rezensionen zu Foss, C.: Nicomedia. Survey of Medieval Castles of Anatolia II; Ankara / London 1996. *Byzantinische Zeitschrift*, 92, s.118-120.
- Peyssonel, C. *1745 Yılında İzmit ve İznik'e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü* (Y. Ulugün Çev.). Kocaeli: Kocaeli Yüksek Öğrenim Derneği. 2005.
- Pogodin, P.; Wulff, O. (1897). Nikomidiya. *İzvestiya Russkago Archeologicheskago Institut v Konstantinopolie* 2, s. 77-184.
- Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, (O. Duru Çev.). İstanbul : İş Bankası Yayınları, 2008.
- Prokopios, *Historiae Arcanae*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Ed. B.G. Niebuhrii C.F. Çev. Guilielmi Dindorfii, c.III, Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1838.
- Prokopios, *The Secret History with Related Texts*, Ed. ve Çev. A. Kaldellis,

- Cambridge : Hacket Publishing Company,Inc. 2010.
- Ramsay, W.M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*. London.
- Ricci, A. (2003). Palazzo o Monastero, Islam o Occidente: il Complesso Mediobizantino a Küçükyalı, Istanbul. *Atti del III Congresso Nazionale di Archaeologia Medievale*, R. Fiorillo, P. Peduto, s. 515- 520.
- Ricci, A. (2011). Bizans'ta Kır Sevgisi: Konstantinopolis'in Asya Kıyısındaki Banliyösü. *Bizans, Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, A. Pralong (Ed.), Kitap Yayınevi, (s.71-88). İstanbul.
- Ruggieri, V., Nethercott, F. (1986). The Metropolitan City of Syllion and its Churches. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik* 36, s.133-156.
- Schneider, A.M. (1938). *Die Stadtmauer von Iznik (Nicaea)*. Istanbuler Forschungen, 9, Berlin.
- Schneider, A.M. (1943). Die Landmauer von Konstantinopel. de Gruyter, Berlin.
- Schneider, A.M. (1951). Die Blachernen. *Oriens*, 4, 1, s.82-110.
- Scylacis Periplus, *Geographica Antiqua*. B.Fabricii (Ed.), Dresdae : H.M. Gottschalcki. 1848.
- Smith, W. (1854). (Ed.). Nicomedia. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. Boston: Little, Brown and Company.
- Sophocles, E.A. (1900), Greek Lexicon of The Roman and Byzantine Periods, New York. Charles Scribner's Sons.
- Stephanus Byzantinus, *Ethnicorum quae Supersunt*. A. Meineke. Berlin. (Ed.). 1849.
- Strabon, *Geographika – Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap XII-XIII-XIV)*. (A.Pekman Çev.). İstanbul. 2000.
- Strzygowski, J., Forchheimer, P. (1893). Die Byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel. Wien: Mechitharisten Congregation Verlag.
- Tafel, G. ve Thomas, G. (1856), Urkunden zur Alteren Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig, c.I ve II, Vienna: Adolf M. Hakkert.
- Tansuğ, S. (1962). Maltepe Süreyyapaşa İşçi Senatoryumu Korusunda Bizans Eserleri. *Ayasofya Müzeleri Yıllığı*, Sayı 4; s. 33-34, İstanbul.
- Tanyeli, U. (2000), Geç Ortaçağ'da Türkiye'ye Batı'dan Bir Mimari Eleman

- Transferi: Bacalı Ocak, *Sanatta Etkileşim Sempozyumu*. Z.Y. Yaman (Haz.). Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, (s.242-247), Ankara.
- Texier, Ch. (1862). *Asie Mineure, Description Geographique, Historique et Archeologique*. Paris.
- Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, İstanbul.
- Theophanes Sunekhistai [Continuatus], *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*. (Ed.). I. Bekker, Bonn: Impensis Ed. Weberi. 1838.
- Theophanes Omologetes [Confessor], *Chronographia, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, (Ed). B.G. Niebuhrii C.F., I. Classeni (Çev.). Bonn: Impensis Ed.Weberi. 1839.
- Theophanes Omologetes, [Confessor], *The Chronicle of Theophanes, an English Translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813)*, H. Turtledove, (Çev.). Philadelphia : University of Pennsylvania Press. 1982.
- Theophanes Omologetes, [Confessor], *The Chronicle of Theophanes Confessor, Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, C. Mango ve R. Scott, (Çev). Oxford : Clarendon Press. 1997.
- Tok, E. (2010). On İkinci ve On Üçüncü Yüzyılların Sosyopolitik Ortamında Yeşeren Bir Savunma Ağı : Neokastra. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), İ. Türkoğlu (Çev.), *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler. İstanbul 25-26 Haziran 2007*, (s.303-311), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Tomascheck, W. (1891). *Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter I*. Wien: Biblio Verlag.
- Toy, S. (1984). *Castles, Their Construction and History*, London.
- Toynbee, J.M.C. (1947), Roma and Constantinopolis in Late-Antique Art from 312 to 365. *The Journal of Roman Studies*, 37, s. 135-144.
- Tunay, M. İ. (1983). (1984). *Türkiye’de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Tekniğine Göre Tarihlendirme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Türker, A.Ç. (2001). Atik Hisar Kalesi. *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, s.193-206, Ankara.
- Türker, A.Ç. (2006). The Gallipoli Castle in the Byzantine Period. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 2, s.175-198.
- Türker, A.Ç. (2010). Hellespont in the Twelfth and Thirteenth Centuries. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), İ. Türkoğlu (Çev.), *Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler İstanbul 25-26 Haziran 2007*. (s.312-323). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Vocotopoulos, P.L. (1979). The Concealed Course Technique Further Example and a Few Remarks. *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik*, 28, s.247-260.
- Villehardouin, G. de. *Memoires of the Crusades*. (F. T. Marzials Çev.) London: J.M. Dent, (1908).
- Villehardouin, G. De. Valenciennes, H. De. *IV. Haçlı Seferleri Kronikleri*. (A.Berktaş, Çev.).İstanbul: İş Bankası Yayınları. 2008.
- Waddington, W.H., Babelon, E., Reinach, T. (1908). *Recueil General des Monnaies Grecques d'Asie Mineure*.I. Paris: Ernest Leroux.
- Walter, C. (1997), IC XC NI KA. The Apotropaic Function of the Victorious Cross. *Revue des Etudes Byzantines*, 55, 193-220.
- Whittow, M., Barnes, H. (1993). The Oxford University/British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992). Mastaura Kalesi: Preliminary Report. *Anatolian Studies*, 43, s.117-135, British Institute at Ankara.
- Whittow, M., Barnes, H. (1994). The Oxford University/British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1993). Yılanlı Kalesi: Preliminary Report and New Perspectives. *Anatolian Studies*, 44, s.187-206, British Institute at Ankara.
- Whittow, M. (1995). Rural Fortifications in Western Europe and Byzantium Tenth to Twelfth Century. *Byzantinische Forschungen*, 21, s.57-74.
- Wiegand, T. (1902). Zur Lage Des Hannibalgrabes. *Athen Mitteilungen Des*

- Kaiserlich Deutschen Archaologischen Instituts. 28, s.321-326.(1904).
Reisen in Mysien. Athen Mitteilungen Des Kaiserlich Deutschen
Archaologischen Instituts. 29, s.254-339.*
- Wulzinger, K. (1913). Byzantinische Substruktionsbauten Konstantinopel.
*Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaologischen Instituts, 28,s.370-
395.*
- Yazgaç, M. (1963). *Gebze'de Eskihisar Kalesi : Dikibyza*, Basılmamış Lisans
Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Yıldırım, F. (2003). *Sakarya İlindeki Bizans Kaleleri*. Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, F. (2004). Sakarya İli Merkez Harmantepe Köyü Harmantepe Kalesi.
Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi 1-2, c.2, s.261-275.
- Yücel, E., Soyhan, C. (1976). *Gebze ve Eskihisar*, İstanbul: Türkiye Turing ve
Otomobil Kurumu.
- Zgusta, V. (1984). *Kleinasiatische Ortsnamen*. Heilderberg: Carl Winter.
- Zachariae, C.E. ve Lingenthal,A. Ed.(1862), *Jus Graeco-Romanum Pars III
Novellae Constitutiones*, Lipsiae : T.O.Weigel.
- Kadı Kalesi Anaia Kazısı Web Sitesi. Erişim: 29 Haziran 2011,
<http://www.kadikalesianaia.org/>
- Nif Olympos Dağı Araştırma ve Kazı Projesi. Erişim: 29 Haziran 2011,
<http://www.nifolympus.com/>
- The Society for Medieval Military History. Erişim: 29 Haziran 2011,
<http://www.deremilitari.org/>
- Tripolis Kazısı. Erişim: 29 Haziran 2011, <http://tripoliskazisi.com/>
- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Portalı. Erişim: 29 Haziran 2011,
<http://www.tayproject.org/trhome.html>

EKLER

EK 1. ESKİHİSAR KALESİ TAŞ ESERLER KATALOĞU

Katalog No. : 1

Türü : Sütun başlığı.

Tipi: Theodosius tipi.

Fotoğraf Tarihi : 11 Aralık 2009.

Yeri: Eskihisar Kalesi Dış Kale avlusundadır. Kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında, konutun dışında, kuzeybatıda açılan B1 açmasında, ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme: Mermer, beyaz.

Boyutlar: Ç. 33 cm., Y. 25 cm., E. 44 cm.

Tasvir: Alt sırada, ana yönler yerleştirilmiş, dört küçük Akantus yaprağı; üst sırada ara yönler yerleştirilmiş dört büyük Akantus yaprağı ile iki sıra halinde bezenmiş başlığın üst bölümü, toprak altındadır ve alt sıradaki Akantus yapraklarının uçları kırık durumdadır. Başlığın alt kısmında kenet deliği görülür.

Karşılaştırma: Başlıkta görülen işleme tekniği, İstanbul Ayasofya Kilisesi, Proplaeum'unda ortaya çıkarılan başlık (envanter no.: M18907) ile benzerdir. Başlığın yakın çevreden benzeri, Kocaeli

Arkeoloji Müzesi bahçesinde bulunan ve buluntu yeri bilinmeyen 738 envanter numaralı başlıktır.

Tarih Önerisi : 5. yüzyıl.

Yayın : Avcı ve Özbay 1996: 428, şekil 9.

Katalog No. : 2

Türü : Sütun başlığı.

Tipi : İmpost.

Fotoğraf Tarihi : 11 Aralık 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi Dış Kale avlusundadır. Kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında, konutun dışında, batıda açılan B2 açmasında, ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme: Mermer, beyaz; gri damarlı.

Boyutlar : Ç. 33 cm., Y. 15 cm., E. 44 cm.

Tasvir : İki yüzünde, bir boncukla birleşen, sivri uçlu yapraklar; iki yüzünde, sivri uçlu yapraklar arasında, merkezde, kollarının uçları genişleyen Yunan haçı motifi bulunan başlığın bir ucu, üst kısımda kırık durumdadır.

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : Avcı ve Özbay 1996 : 432, şekil 14a.

Katalog No. : 3

Türü : Sütun başlığı.

Tipi :

Fotoğraf Tarihi : 11 Aralık 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi İç Kale avlusundadır.

Malzeme: Mermer, pembe; beyaz damarlı.Bilecik Mermeri.

Boyutlar :

Tasvir :

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : -

Katalog No. : 4

Türü : Yassı paye.

Tipi : -

Fotoğraf Tarihi : 11 Aralık 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi, İç Kale kuzey girişi önündedir.

Malzeme: Mermer, beyaz.

Boyutlar : Y. 85 cm., E.16 cm.,B. 34 cm.

Tasvir : Alt kısmı kırık durumda olan payenin, üst bölümü profilli bir silmeyle ayrılmış ve sivri uçlu yaprak motifi ile bezenmiştir.

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : -

Katalog No. : 5

Türü : Yassı paye.

Tipi : -

Fotoğraf Tarihi : 1 Ocak 2013.

Yeri : Eskihisar Kalesi, Dış Kale avlusunda, Konutun doğusundadır.

Malzeme: Mermer, beyaz.

Boyutlar : Y. 107 cm., E.10 cm., B. 30 cm.

Tasvir : Tüm yüksekliği ile günümüze ulaşmış olma paye, üst bölümünde, dikdörtgen çerçeve içinde, çapraz köşeler arasına yerleştirilmiş sivri uçlu yaprak motifinden oluşan bir bezemeye sahiptir. Arkasında, 3 cm. içeriden başlayan, 10 cm. derinliğinde, 4 cm. eninde, payenin alt ucunda 4 cm çıkıntı yapan bir bölüme sahiptir. Payenin yan yüzünde, 25 cm. aralıklarla açılmış, 3 yuvarlak oyuk bulunmaktadır.

Karşılaştırma : No. 4 ile benzerdir.

Tarih Önerisi :

Katalog No. : 6

Türü : Sütun.

Tipi : -

Fotoğraf Tarihi : 04 Şubat 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi İç Kale avlusundadır. Sarnıçta 2000 yılında yapılan kazı sırasında ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme: Mermer, beyaz, gri damarlı. Prokonnesos Mermeri.

Boyutlar : Ç. 40 cm. Y. 77 cm.

Tasvir : Sütunun üst bölümünde bezemesiz bir blezik bulunur. Alt ucu kırıktır, üst ucunda kısmen kırıklar vardır. Üst ucunda, 5.5 cm çapında, 5 cm. derinliğinde, yuvarlak kenet oyuğu bulunur. Tüm yüzeyi düzgün işlenmiştir. Sütunun üzerine, 7 satır Yunanca yazıt ve yazıtın altında, alt kolu, sütunun diğer parçasında olan bir Latin haçının üç kolu kazınmıştır. Haçın üst kolunda Φ , sağ kolunda H, merkezinde ω , sol kolunda C harfleri görülmektedir.

Yazıt ve Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından yapılan çevirisi şöyledir¹.

ΩΡΥ / ΔΙΑ / ΦΕΡΟΝΤ
 ΕC / TIC / ΔΕCΠΥΝIC
 ΕΙ / ΜΟΝ / ΘΕΟΤΟΚΟΥ
 ΠΛΙCΙΟΝ / TIC / ΕΥCΤΑ
 ΘΙΟΥ / ΓΕΦΥΡΙC / ΜΟΝΙ
 C / ΙΟΑΝΝ Ο/ΤΟ/ΚΡΑ
 ΝΒ / ΑΕΝΚΛΙΤΟ

'Çekilen sınırlar Tanrı doğuran efendimizin (Meryem Anamızın) Eustathios köprüsü yakınındaki manastırına (ve) Bahçıvan (?) Iohannes'in Enkletos'una aittir.'

Diğer bir okuma önerisi olarak :

'Çekilen sınırlar Tanrı doğuran efendimizin (Meryem Anamızın) Eustathios köprüsü yakınındaki Manastırına (ve) dava edilmiş olan (ΑΕΝΚΛΙΤΟ) Kranbas oğlu Iohannes'in (manastırına ?) aittir (Aksoy,2001,2).

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi : -

Yayın : Aksoy 2001: 2.

¹ Yazıtta yer alan kelimeler tarafımızdan ayrılmıştır ve çeviri ile uyumlu değildir. Altıncı satırın farklı okunabileceği görüşündeyiz.

Katalog No. : 7

Türü : Levha.

Tipi : -

Fotoğraf Tarihi : 17 Eylül 2010.

Yeri : Eskihisar Kalesi, Dış Kale avlusundadır. Kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında konutun dışında batıda açılan B2 açmasında ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme : Mermer.

Boyutlar : E. 54 cm., B. 87 cm. K. 27 cm.

Tasvir : Sağ kenarı ve sol alt köşesi kırık olan levhanın diğer kenarları ve ön yüzeyi düzgün işlenmiştir, arka yüzeyi incelenememiştir. Levhanın üzerinde, kabartma tekniğinde yapılmış, dikdörtgen düz çerçeve içinde, alttaki dışındaki uçları iki, alt ucu üç sivri çıkıntı ile sonlanan latin haçı motifi bulunmaktadır. Haçın kolları arasında, üstte solda IC, sağda XC; altta, solda NI, sağda KA, harfleri kazınmıştır. Bu harfler soldan sağa okunduğunda, iki sıra olarak, *İsa* ve *Zafer* anlamına

gelmektedir. Haçın sağında üstte ve altta iki yuvarlak delik bulunmaktadır.

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : Avcı ve Özbay 1996 : 431, şekil 14.

Katalog No. : 8

Türü : Tekne.

Tipi : -

Fotoğraf Tarihi : 04 Şubat 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi, Dış Kale avlusundadır. Kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında konutun dışında batıda açılan B2 açmasında ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme: Mermer, beyaz.

Boyutlar : Ç. 180 cm. Y. 51 cm. K. 6 cm.

Tasvir : Kısmen kırık durumdaki teknenin gövdesinde, biri zemine yakın olmak üzere üç adet yuvarlak delik bulunmaktadır.

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : Avcı ve Özbay 1996 : 431, şekil 13.

Katalog No. : 9

Türü : Tekne.

Tipi :

Fotoğraf Tarihi : 04 Şubat 2009.

Yeri : Eskihisar Kalesi, İç Kale avlusundadır.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar : Ç. 107 cm. Y. 26 cm. K. 9 cm.

Tasvir : Teknenin zemini ve 17 cm. yüksekliğinde daire biçimli kaidesi sağlam kalmıştır. Zeminde gövdenin kalıntıları görülmektedir.

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : -

Katalog No. : 10 ve 11

Türü : Templon Arşitravı.

Tipi : -

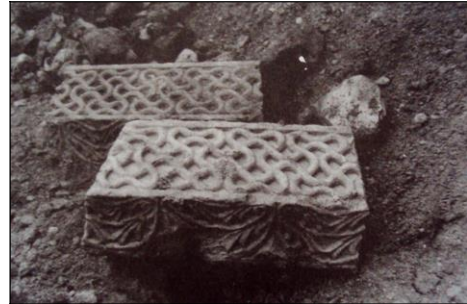
Fotoğraf Tarihi : -

Yeri : Kalede 1994 yılında yapılan kazı çalışması sırasında konutun dışında güneyde açılan C açmasında ortaya çıkarılmıştır.

Malzeme: Mermer.

Boyutlar : Görülmedi.

Tasvir : Kabartma tekniği ile işlenmiş arşitravın dar yüzeyinde alt yüzeyinde girift

Karşılaştırma :

Tarih Önerisi :

Yayın : Avcı ve Özbay 1996 : 436, şekil 21.

EK 2. Tablo 1. Kuzeybatı ve Batı Anadolu'da 11.-14. Yüzyıllara Tarihendirilen Savunma Yapılarının Mimari Özellikleri										
İl, İlçe	İsim	İsim	Tarih	Boyut	Plan	Kule	Malzeme	Bezeme / Teknik	Tarihendirme	Bibliyografya
1	Kocaeli	Bayramoğlu	Philokrene	11.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş; Dolgu Tuğla	Cant.I 341-363	Dirimekin,1954,52-54;Foss,1996,46-49.
2	Kocaeli	Hereke	Charax	13.yüzyıl	150x80m.		Y. Daire, Kare	Arazi Taşı; Dolgu Tuğla		Foss, 1996, 59-61. Dirimekin,1954,57.
3	Kocaeli	Darica	Ritizion	12. ve 13. yüzyıl		Kare	Atnalı plan	Arazi Taşı 6-9; Tuğla 4	Gizli Hatlı	Cant.I 341-363
4	Kocaeli	Eskihisar	Niketiaton		30x62, 120x80	Dikdörtgen	Daire, Kare, Dikdörtgen	Tuğla 1,2,3	Çerçevesi, Rozet, Zikzak, Balıksırtı.	
5	Kocaeli	Izmit	Nikomedia	3. ve 12.yüzyıl			Y. Daire, Kare	Arazi Taşı 1; Tuğla 1,2,3	Dikey Tuğla	Foss, 1996,29-43.
6	Yalova	Çobankale	Xerigordos	11. ve 13.yüzyıl	120x160 m.	Oval	Y.Daire	Kaba Yonu Taş		Foss, 1996,63-68.
7	Sakarya,Söğütü	Harmantepe		13.yüzyıl		Çokgen	Kare	Moloz Taş		Gros,2003,220;Yıldırım,2003,8 393-2004,82
8	Sakarya, Pamukova	Paşalar	Metabole	7. ve 12. yüzyıl		Düzensiz	Üçgen, Dikdörtgen	Moloz Taş	Cinn.36;Chon.52	Winfield,1986,140;Foss,1990,1 70;Yıldırım,2003,45-67.
9	Sakarya, Ferizli	Seyifler		12.-13.yüzyıl	110x80m.		Y.Daire	Kaba Yonu Taş		Gros,2003,220;Foss,1990,176; Yıldırım,2003,84-87.
10	Sakarya, Pamukova	Mekece		13.-14.yüzyıl				Moloz Taş; Dolgu Tuğla		Foss, 1990, 168;Yıldırım, 2003,40-44.
11	Sakarya,Geyve	Büyükkale		13.yüzyıl	100x80m.			Moloz Taş		Gros, 2003, 220.
12	Eskişehir	Karacahisar		11-12.yüzyıl	320x200m.		Y.Daire	Moloz Taş; Tuğla 3,4		Parmam,2002,69-80.
13	Bilecik	Kuleler		13.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş 1; Pembe Mermer 1	Seramik, Radyokarbon	François,2003,301-302;Gros,2003,217; Foss-Winfield,1986,156.
14	Bursa	Bursa Kalesi	Prussa	7. ve 13.yüzyıl			Y.Daire, Beşgen, Kare	Kesme Taş; Devşirme; Moloz Taş.	Kitabe	Foss-Winfield,1986,139-139;Pralong-Grelois,2003,139-149.
15	Bursa,Gemlik	Cingyan		13.yüzyıl	85x45m.	Dikdörtgen?	Y.Daire	Moloz Taş		Mango-Sevcenko,1973,248 249.
16	Bursa,Karacabey	Karaağaç					Y.Daire	Taş ; Tuğla 3		Gros, 2003, 223.
17	Bursa,Orhaneli	Adranos		13.yüzyıl	100x70m.	Dikdörtgen	Y.Daire	Moloz Taş;Tuğla		Gros,2003,224.
18	Bursa	Kestel		13.yüzyıl			Y.Daire	Moloz taş 1;Tuğla 1		Gros, 2003, 221.
19	Bursa,Yenişehir	Köprühisar	Pithekas	12.yüzyıl					Chon.52.	Gros,2003,127;İnalık,1997,89-90.
20	Bursa,	Çiftkayalar	Poladaron/ Filadar	13-14.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş;Tuğla		Gros,2003,221.
21	Bursa,Nilüfer	Kite	Katoikia	12.yüzyıl ya da 13. ve 14.yüzyıl	140x105m.	Altıgen	Altıgen, Üçgen, Kare,Atnalı	Moloz Taş ;	Pach.IV,455-457	François,2003,297-298.
22	Bursa,Iznik	Kaletepe		13.yüzyıl	50x30		Y.Daire, Kare	Düzensiz Tuğla	417	Hasluck,1906-7,300;Gros,2003,222;Foss-Winfield,1986,156.
23	Bursa	Ulubat	Lopadion	1180	475x150m.	Dikdörtgen	Beşgen,Y. Daire	Moloz Taş Tuğla 1; Kaba Yonu Taş 1	Haç, Rozet(?), Çerçevesi	Cinn.II,5(388);Nic.Chon.24B, İdrisi
24	Bursa,Yenişehir.	Yarhisar		13.yüzyıl				Moloz Taş; Tuğla	Seramik	Gros,2003,215-216.
25	Bursa,Nilüfer	Tahtalı		13.-14.yüzyıl				Moloz Taş; Tuğla 4	Seramik	Gros,2003,222;François 2003,301.
26	Bursa, Karacabey	Tophisar	Lentiana	13.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş 1;Tuğla 1,2	Çerçevesi	Ötügen,1988,93; Hasluck,1910,118-119;Mercangöz,2003,41.
27	Balıkesir, Pamukçu/Etefe	Hoca Kale	Akhryous	1139/1140	En geniş 200m.	Düzensiz	Y.Daire	Moloz ve Kesme Taş 1; Tuğla 1	Zikzak;Çerçevesi	Gros,2003,213; Foss-Winfield,1986,146; Mercangöz, 2003, 36-38.
28	Balıkesir	Eskimanyas	Poimannenon	13.yüzyıl			Kare	Kesme Taş; Devşirme	Chon.33;	Hasluck,1910,119-123;Mercangöz,2003,41-44.
29	Balıkesir	Babakale								Mercangöz,2003,41.
30	Balıkesir	Çınarçınar								Mercangöz,2003,41.
31	Balıkesir	Ovacık								Mercangöz,2003,40-41.
32	Balıkesir	Ovabayındır					Y.Daire	Arazi Taşı		Mercangöz,2003,40.
33	Balıkesir, Susurluk	Sultançayırı	Pegadia	1118-1143				Moloz Taş 1;Tuğla 1	Kısmi Çerçevesi,Zikzak	Foss,1982,191-192,1986,146; Mercangöz, 2003, 40.
34	İzmir	Kadifekale	Smyrna	1222/3			Y.Daire, Kare	Moloz Taş; Tuğla band 3.dolgu	Pach.I149.	Foss,1979,317;Foss-Winfield,1986,151-152. Müller-Wiener,1982,60-84.
35	İzmir	Kemalpaşa	Nymphaion	13.yüzyıl			Beşgen	Moloz Taş 1;Tuğla 1	Zikzak	Foss, 1979,309-312.
36	İzmir,Beydağ/ Balyanbolu	Paleopolis		13.yüzyıl			Y.Daire	Arazi Taşı; Tuğla	Çerçevesi	Foss, 1979,314.
37	İzmir,Ödemiş	Yılanlı		7.-8.ve11-12.yüzyıl?	75x160m.		Y.Daire, Üçgen	Arazi Taşı	Tuğla Haç	Barnes-Whitlow,1994,193-200.
38	İzmir,Bergama	Pergamon		1143-1180			Y.Daire, Kare, Atnalı plan	Arazi Taşı; Devşirme; Düzensiz Tuğla	Kısmi Çerçevesi	Foss-Winfield,1986,147.
39	İzmir,Kiraz	Asar	Koloe?	13.yüzyıl		Beşgen	Y.Daire	Arazi Taşı; Düzensiz Tuğla	Kısmi Çerçevesi	Foss, 1979,314-316.
40	İzmir,Kınık	Kızlasar		1143-1180						Tok,2010,307.
41	İzmir,Menemen	Yanıkköy	Neonteikhos	1143-1180						Tok,2010,309.
42	Denizli,Buldan	Trıpolis		1222-1254			Y.Daire	Kaba Yonu Taş 1; Tuğla 1,2,3	Kısmi Çerçeve,Devşirme	Foss, 1979,299-302.
43	Manisa,Kula	Tabata		9.,12. ve 13.yüzyıl				Moloz Taş; Dolgu Tuğla	Haçlı Levha	Foss, 1979,302-304.
44	Manisa,Menye	Maeonia		13.yüzyıl		Çokgen		Moloz Taş; Dolgu Tuğla	Kısmi Çerçeve	Foss, 1979,304-305.
45	Manisa,Kula	Satala		13.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş; Düzensiz Tuğla	Diagonal Tuğla	Foss, 1979,305-306.
46	Manisa	Magnesia	Magnesia	1222-1254			Dikdörtgen	Kaba Yonu Taş ; Zikzak band,Meander,Kısmi Çerçevesi		Foss, 1979,306-309; Foss-Winfield,1986,152.
47	Manisa,Gördes	Kharakıpolis		1143-1180				Düzensiz Tuğla	Kısmi Çerçevesi	Tok,2010,307.
48	Manisa	Yoğurtçu		1143-1180	110x80m.		Y.Daire, Kare	Moloz Taş		Tok,2010,308-309.
49	Manisa,Soma	Tarhala		1143-1180						Tok,2010,307.
50	Manisa,Kırkağaç	Gördük Kale	Khliara	1143-1180						Tok,2010,307.
51	Aydın,Kuşadası	Kadıkalesi	Anaia	13.yüzyıl			Atnalı plan	Kaba Yonu Taş 1;Tuğla 1,2		Mercangöz,2010,279-292.
52	Aydın,Nazilli	Mastaura		12.-13.yüzyıl			Y.Daire, Dikdörtgen	Arazi Taşı; Düzensiz Tuğla	Ahşap Hatlı	Barnes-Whitlow,1993,118-130.
53	Çanakkale	Maltepe	Abydos	1143-1180			Y.Daire			Ç.Türker,2010,313-314.
54	Çanakkale,Biga	Karabiga	Pegae	12 ve 13. yüzyıl	75x50m.; 100x75 m.		Beşgen, Y.Daire	Arazi Taşı 1;Tuğla 1,2;	Zikzak,Kısmi Çerçevesi	Hasluck,1910,98-100;Aylward,2010,342-356.
55	Çanakkale	Atikhisar		13.yüzyıl			Y.Daire	Arazi Taşı 1;Tuğla 1,2;	Zikzak band,	Ç.Türker,2010,314.
56	Çanakkale, Göççeada	Kaleköy Kalesi	İmbros-Palapolis	13.-14.yüzyıl			Dikdörtgen	Kesme Taş; Devşirme;Moloz Taş.	Kitabe, 1442;Manuel Asanes Laskares	Ousterhout-Held,1996,55-69; Fredrich,1908,AM. 33,91-92.
57	Çanakkale	Gelibolu	Kallipolis			Dikdörtgen	Beşgen	Kaba Yonu Taş 3,4; Tuğla 6		Ç.Türker,2006,175-198.
58	İstanbul	Yoros	Hieron	12.yüzyıl			Y.Daire, Kare	Kesme Taş 4; Devşirme; Tuğla 7- Moloz taş 1; Tuğla 1,2	Haçlı Levha,Dikey Tuğla.Yürek ve Üçgen motifli, Tuğla Yazıtı	Eyice,1976,83-89;Gabriel,115-
59	İstanbul	Kartal	Aetios	13-14.yüzyıl			Y.Daire	Moloz Taş	Katip Celebi,1732,663	119;Foss-Winfield,1986,148.
60	Kırklareli	Pınarhisar	Brysis	1143-1180			Daire	Kesme Taş 7,8; Tuğla 5,	Gizli Hatlı	Eyice,1969,325-358;Ötügen-Ousterhout,1969,121-149; Dirimekin,1963,37; 40;Kaya,1997,89-96.
61	Kırklareli	Yoğuntaş	Skopelos	12.yüzyıl	390x140m.	Dikdörtgen?	Y.Daire, Üçgen, Dikdörtgen, Çokgen	Moloz taş; Tuğla		Kaya,1997,35-66.
62	Kırklareli,Dereköy	Koyva				Kare		düzensiz		Ertuğrul,1997,1-2.
63	Kırklareli,Dereköy	Düzorman K.						Moloz Taş	Zikzak	Ertuğrul,1997,2.

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOĞRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÖÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.

**KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ**

GEZBE ESKİHİSAR KALESİ
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI
DEPREM ANALİZLERİ

MİM YAPI MİMARLIK LTD.
Plaj Yolu Petek Apt. No:4/A Sütlüce - İSTANBUL
Tel: 0216 - 3869027 - 3869028

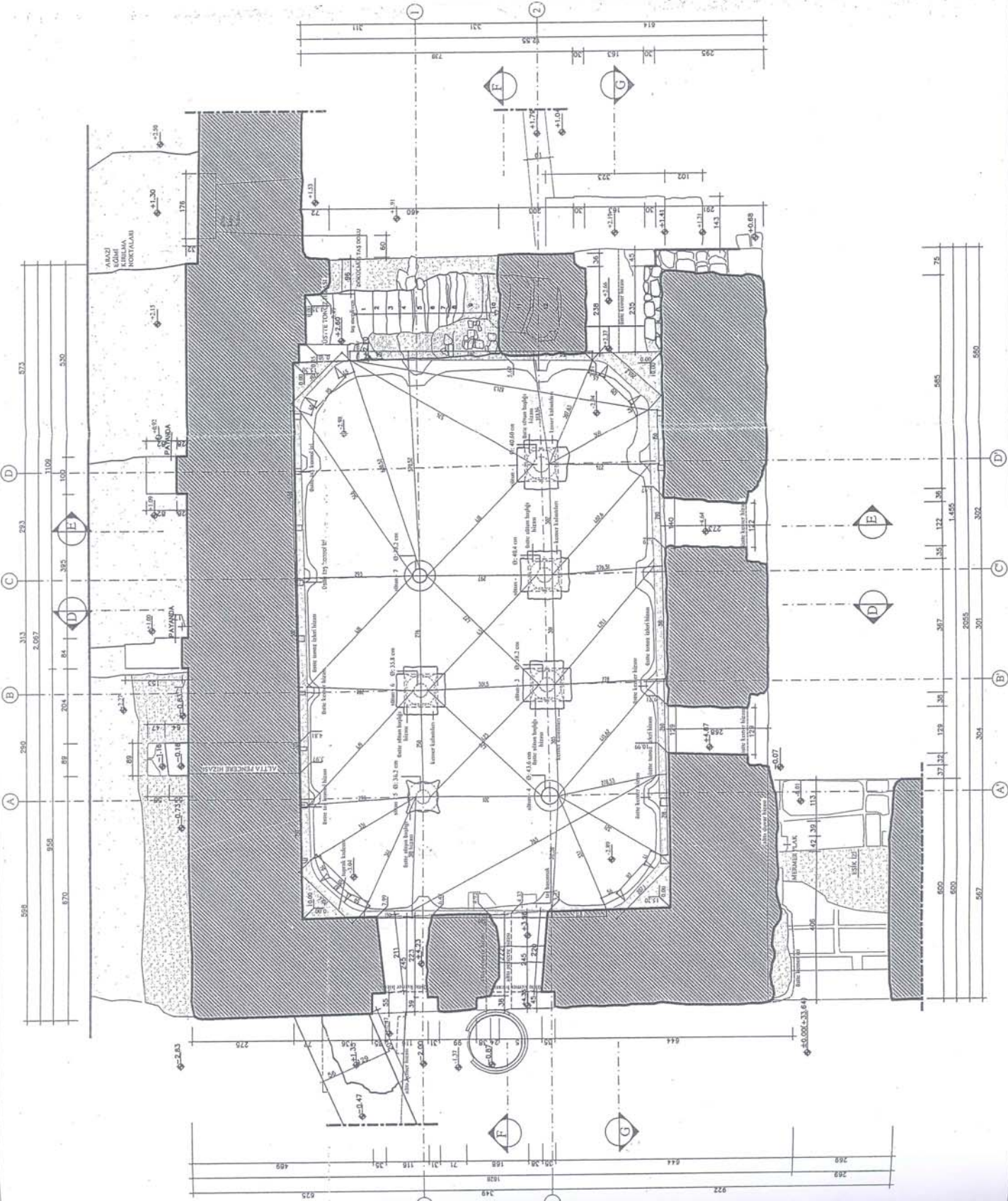
MECTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
M.Kemal Mah. Sütlüce C. Fethi İle H. No: 116/3
Ormanlıyolu - İSTANBUL
Tel: 0216 - 5212306 - 4124208

Ü
ÖLKER MÖH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD.
Şemsaddin Güneşli C. Gökyay S. No: 12/Koşuk
81080 Erenköy - İSTANBUL
Tel: 0216 - 366 7541 - 42

PAFTA ADI: C - C KESİTİ + 5.50 KOTU PLANI RÖLÖVE

Revizyon: Tarih: Açıklama:

Ölçek: 1/50 Pafta No: GE - 006

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK
BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME
KARŞI ÖNLEM ALINMASI
AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR
KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR,
FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.

KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ

GEZBE ESKİHİSAR KALESİ
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI
DEPREM ANALİZLERİ

MİM YAPI MİMARLIK LTD.
Plaj Yolu Petek Apt. No:4/4 Suadiye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 3869027 - 3869028

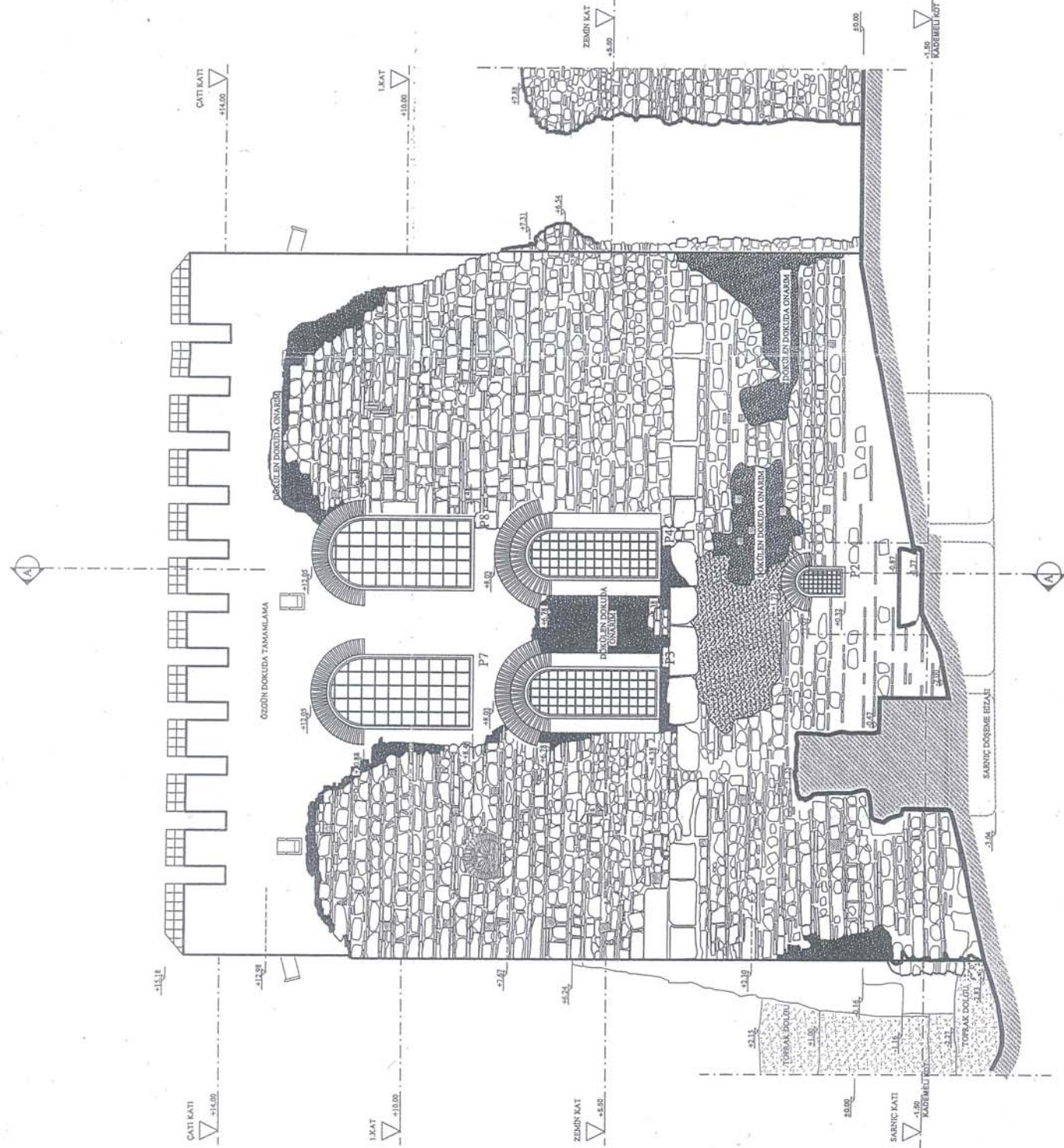
MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
M.Kemal Mah. Sütçü C. Fatih İş H. No: 116/3
Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 5212306 - 4124208

ÖLKER MÜH. MÜŞ. İNŞ. ve San. Tic. LTD.
Şemsettin Günaltay C. Gökyay S. No: 12/Köşk
81080 Erenköy - İSTANBUL
Tel: 0216 - 368 7541 - 42

BATI CEPHESİ RESTORASYON 1.
ALTERNATİF

Tarih: Açıklama:

Revizyon:

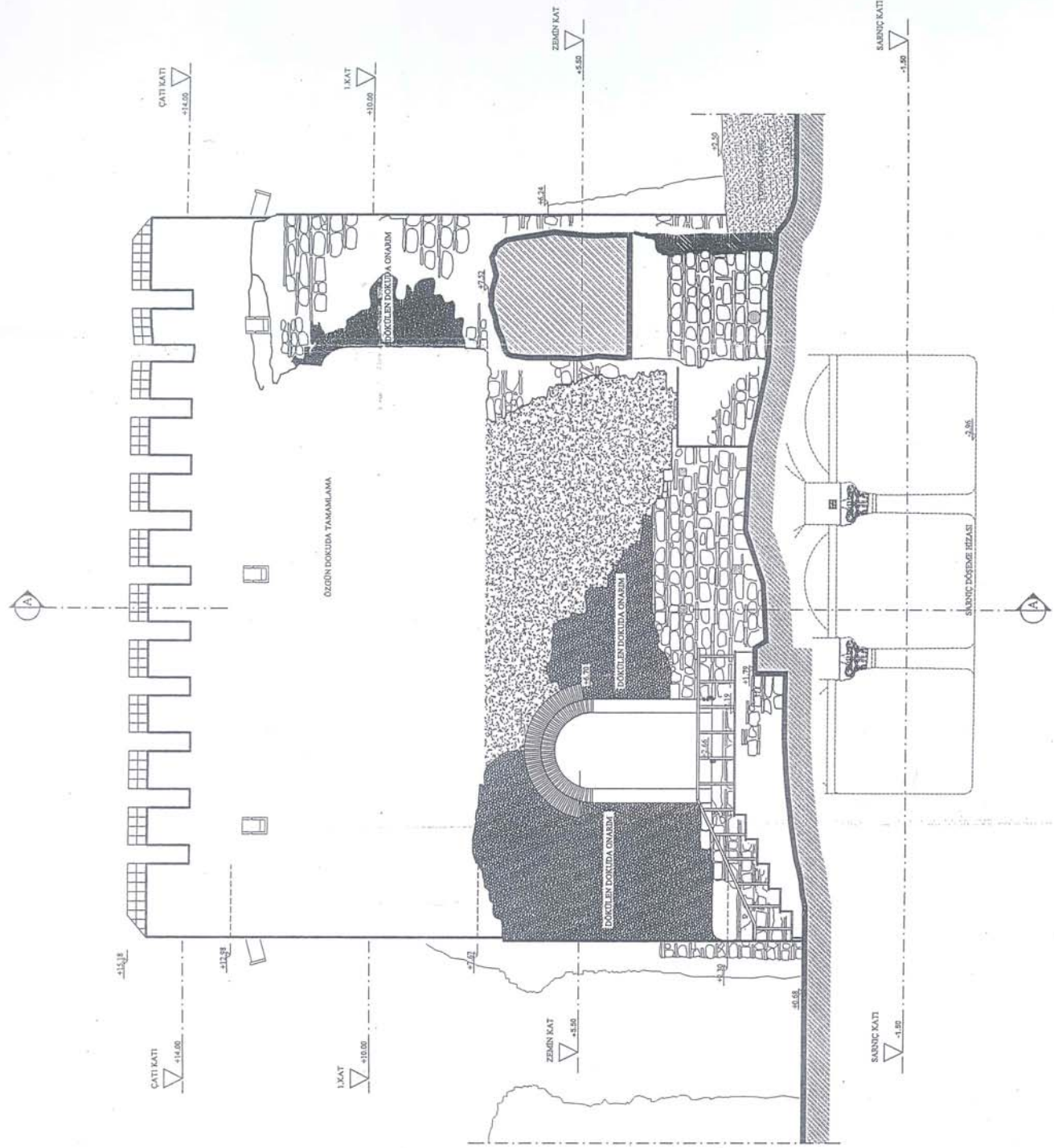
NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK
BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME
KARŞI ÖNLEM ALINMASI
AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR
KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR,
FOTOGRAFOMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ

İŞİN ADI:	GEBZE ESKİHİSAR KALESİ DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI DEPREM ANALİZLERİ	
RÖLÖVE RESTORASYON PROJELERİ:	MİM YAPI MİMARLIK LTD. Pisli Yolu Peşek Apt. No:4/4 Suadiye - İSTANBUL Tel: 0216 - 3669027 - 3669028	
MÜTEAHHİT:	MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. M.Kemal Mah. Süğüç C. Fatih İş H. No: 116/3 Ümraniye - İSTANBUL Tel: 0216 - 5212306 - 4124208	
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ PROJESİ ve ZEMİN ETÜTLERİ:	ÖLKER MÜH. MÜŞ. İNŞ. ve San. Tic. LTD. Şemsaddin Günaltay C. Gökye S. No: 12/KGŞK 81080 Erenköy - İSTANBUL Tel: 0216 - 368 7541 - 42	
PAFTA ADI:	DOĞU CEPHESİ RESTORASYON 1. ALTERNATİF	
Revizyon:	Tarih:	Açıklama:
Ölçek:	1/50	Pafta No: GE - 017

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK
BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME
KARŞI ÖNLEM ALINMASI
AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR
KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR,
FOTOGRAFOMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ

GEBZE ESKİHİSAR KALESİ
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI
DEPREM ANALİZLERİ

MİM YAPI MİMARLIK LTD.
Plaj Yolu Peşek Apt. No:4/4 Suadiye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 3869027 - 3869028

MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
M.Kemal Mah. Sütlüçü C. Fatih İŞ. H. No: 116/3
Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 5212306 - 4124208

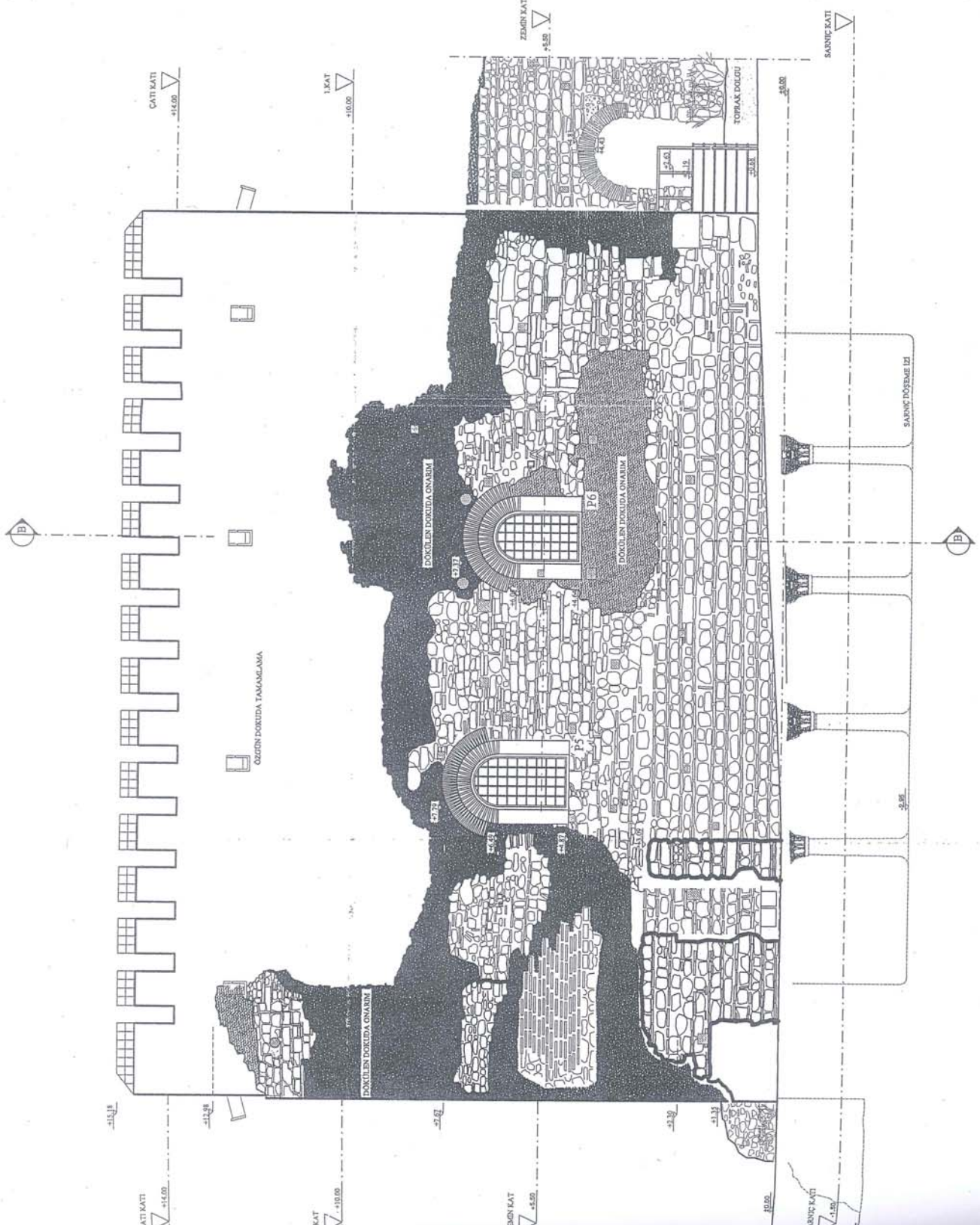
ÖLKER MÖH. MÜS. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD.
Şemsattin Güneşliçay C. Gökyay S. No: 12/Köşk
B1080 Erenköy - İSTANBUL
Tel: 0216 - 368 7541 - 42

GÜNEY CEPHESİ RESTORASYON 1.
ALTERNATİF

Revizyon: Açıklama:

Tarih: Ölçek: 1/500

Pafta No: CE 010

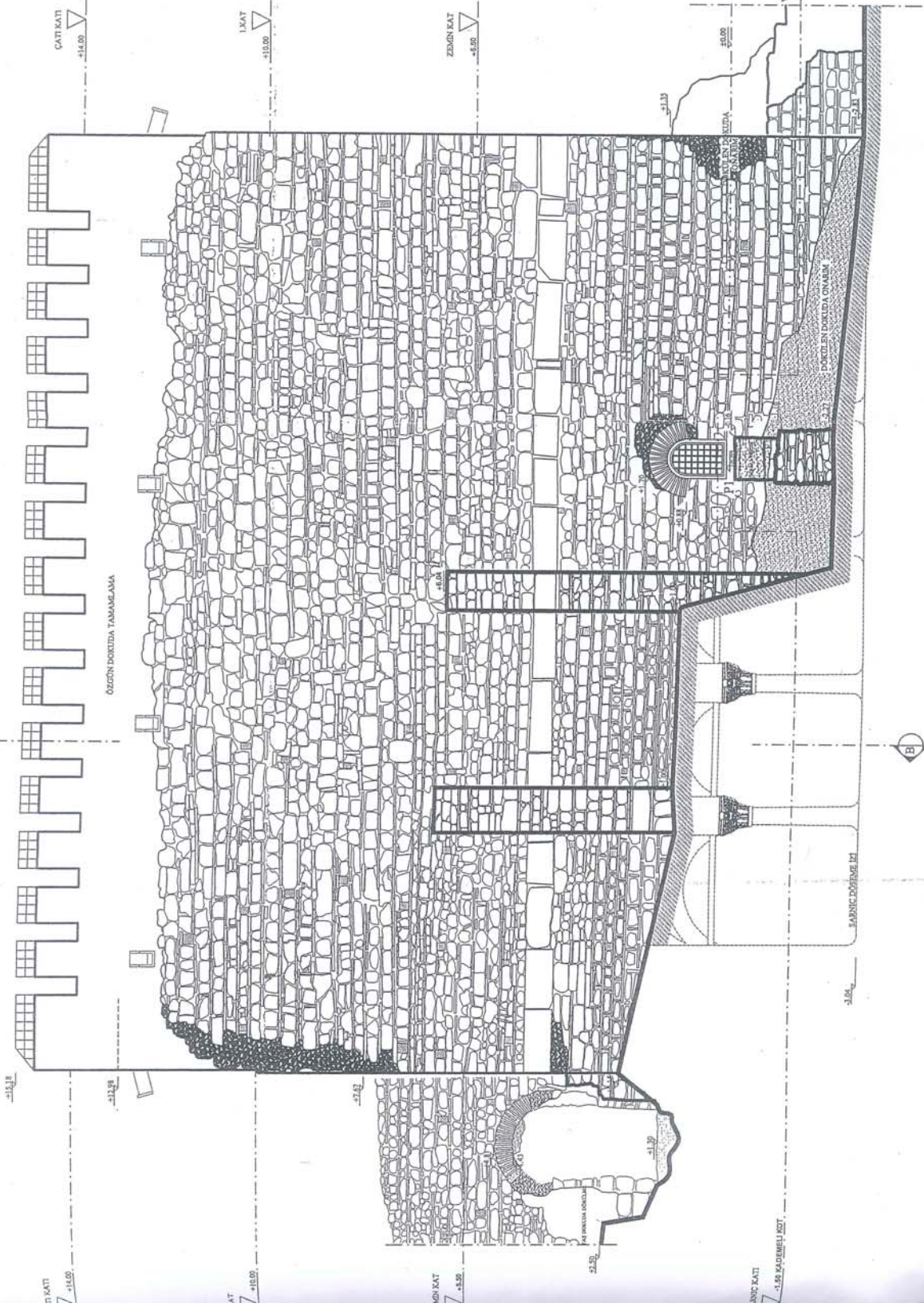

NOT:

A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK
BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME
KARŞI ÖNLEM ALINMASI
AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.

B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR
KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR,
FOTOGRAMETRİK DEĞİLDİR.

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.

KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ

GEBZE ESKİHİSAR KALESİ
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI
DEPREM ANALİZLERİ

RÖLÖVE
RESTORASYON
PROJELERİ:

MİM YAPI MİMARLIK LTD.
Plaj Yolu Petek Apt. No:4/4 Sudaş - İSTANBUL
Tel: 0216 - 3869027 - 3869028

MÜTEAHHİT:

MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
M.Kemal Mah. Sütlüç C. Fatih İş. H. No: 116/3
Ümraniye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 5212306 - 4126208

DEPREM GÜVENLİĞİ
TESPİTİ PROJESİ ve
ZEMİN ETÜTLERİ:

ÜLKER MOH. MÜŞ. İNŞ. ve San. Tic. LTD.
Şişli Mah. Güneşli C. Gökyay S. No: 12/Köşk
81080 Erenköy - İSTANBUL
Tel: 0216 - 368 7541 - 42

PAFTA ADI:

KUZAY CEPHESİ RESTORASYON 1.
ALTERNATİF

Revizyon:

Tarih:

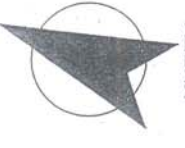
Açıklama:

Ölçek:

1/50

Pafta No:

GE - 013

KUZEY

NOT:

- A) ESKİHİSAR KALESİ BAŞKOMUTANLIK BİNASININ RÖLÖVESİ DEPREME KARŞI ÖNLEM ALINMASI AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR.
- B) DUVAR ÖRGÜSÜ FOTOĞRAFLAR KULLANILARAK İFADE EDİLMİŞTİR, FOTOGRAFİ METRİK DEĞİLDİR.
- C) RESTİTÜSYONA VERİ TEŞKİL EDEN İZLER YAZI İLE BELİRTİLMİŞTİR.

MEKANİK ETKİLER

SU - NEM ETKİSİ

FİZİKO - KİMYASAL ETKİLER

KULLANIM ETKİLERİ

NOT: KÜÇÜLTÜLMÜŞ MİM PAFTASIDIR.

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANITLAR ve MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
İSTANBUL RÖLÖVE ve ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ
KOCAELİ VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR MÜDÜRLÜĞÜ

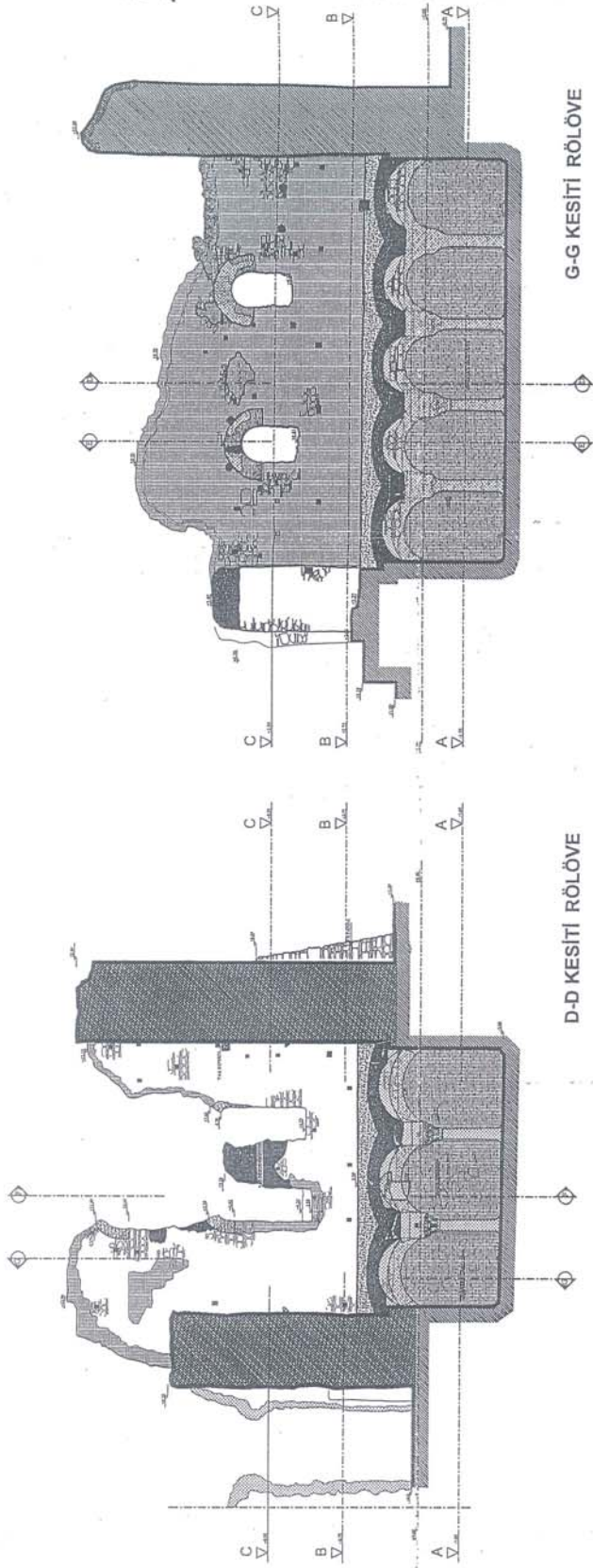
GEBZE ESKİHİSAR KALESİ
DEPREM GÜVENLİĞİ TESPİTİ ÇALIŞMASI
DEPREM ANALİZLERİ

MİM YAPI MİMARLIK LTD.
Piy. Yolu Peşkek Apt. No:4/A Sudaş - İSTANBUL
Tel: 0216 - 3869027 - 3869028

MECİTLER İNŞAAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
M. Kemal Mah. Sütiçe C. Fatih İ. H. No: 116/3
Umranıye - İSTANBUL
Tel: 0216 - 5212306 - 4124208

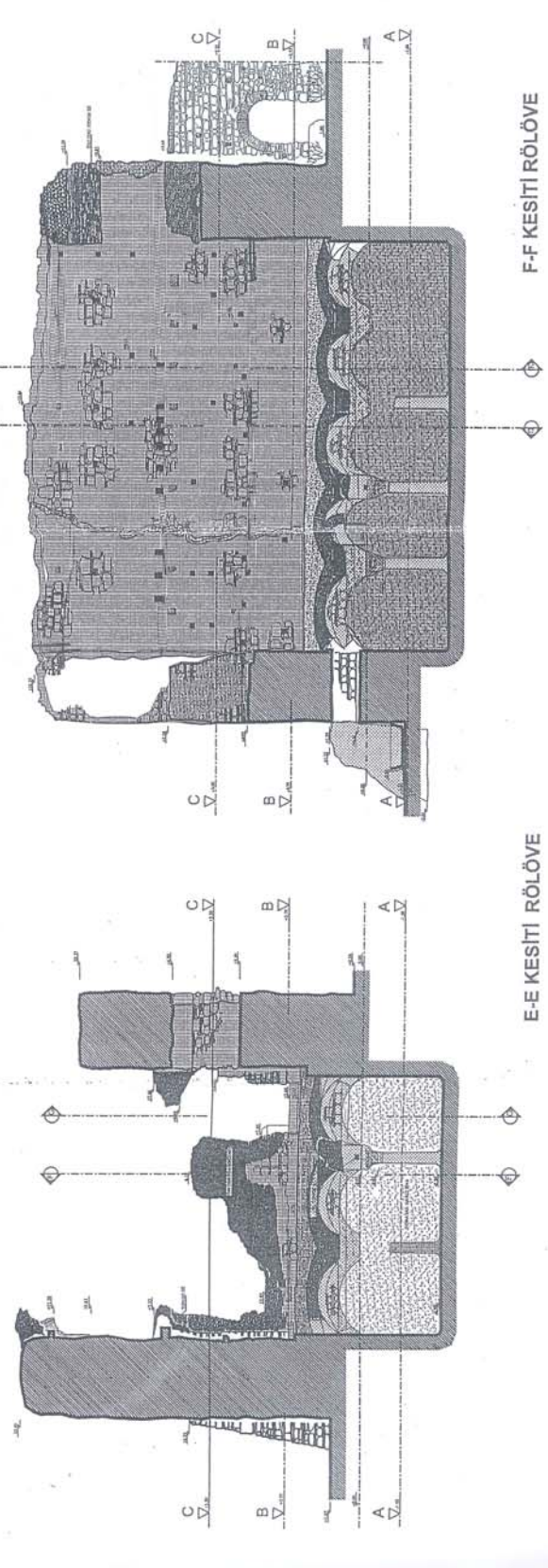
OLKER MÜH. MÜŞ. İNŞ. ve SAN. TİC. LTD.
Şemsettin Günaltay C. Gökay S. No: 12/Kişek
81080 Erenköy - İSTANBUL
Tel: 0216 - 368 7641 - 42

PAFTA ADI:	ANALİTİK RÖLÖVE - KESİTLER	
Revizyon:	Tarih:	Açıklama:
Ölçek:	1/100	Pafta No: GE - 003

D-D KESİTİ RÖLÖVE

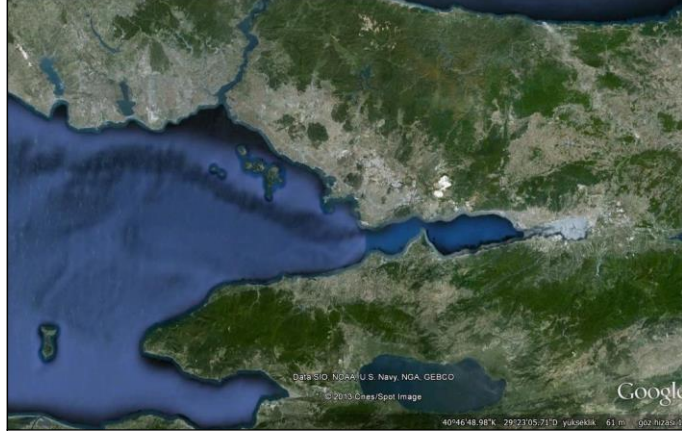
G-G KESİTİ RÖLÖVE

E-E KESİTİ RÖLÖVE

F-F KESİTİ RÖLÖVE

EK 4. ŞEKİLLER

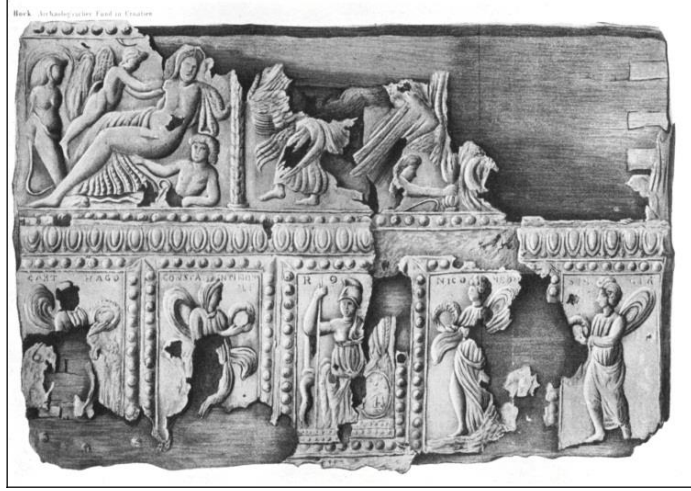
Şekil 1 :Kocaeli Körfezi'nin uydu fotoğrafı (Google Earth,2013).

Şekil 2 : M.Ö. 5. yüzyıla tarihlendirilen Astakos sikkesi (Waddington ve Reinach, 1908, 266, pl XLI).

Şekil 3 : Paşasuyu su kaynağından, kente doğru inşa edilmiş olan su kemerlerinin, Malta Mahallesi'ndeki, Bizans döneminde inşa edilen bölümü.

Şekil 4 :Hırvatistan'da ortaya çıkarılan kabartma levha (Toynbee,1947,142).

Şekil 5 : Eskihisar Kalesi, Hava Fotoğrafı (Kocaeli Koruma Kurulu 2010).

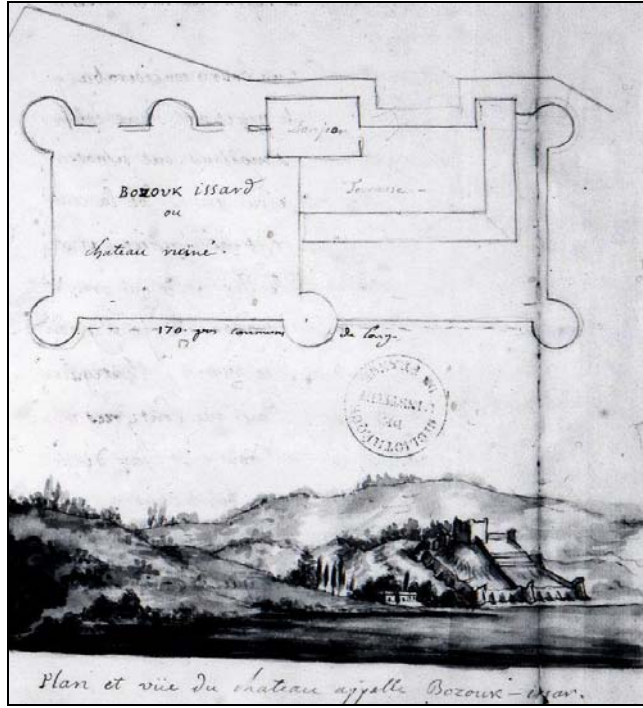
Şekil 6 : Eskihsar Kalesi, doğudan genel görünüm (The Gertrude Bell Archive, Newcastle University,1907).

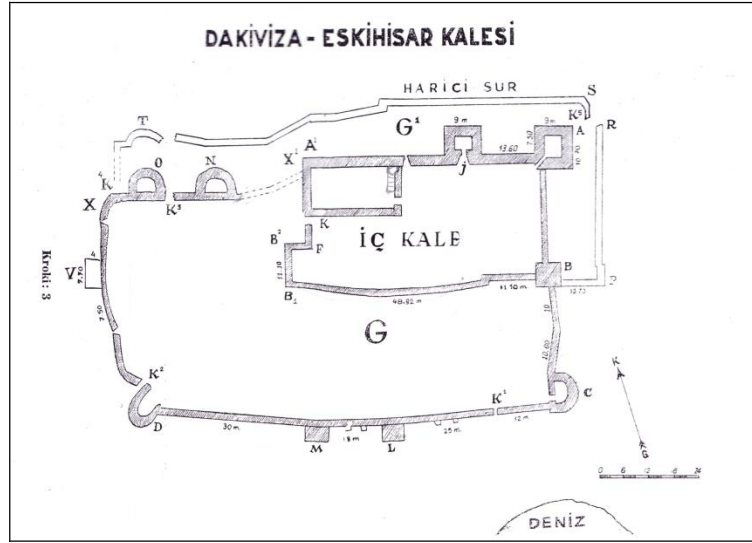
Şekil 7 : Eskihsar Kalesi, güneydoğudan genel görünüm (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 1930'lar).

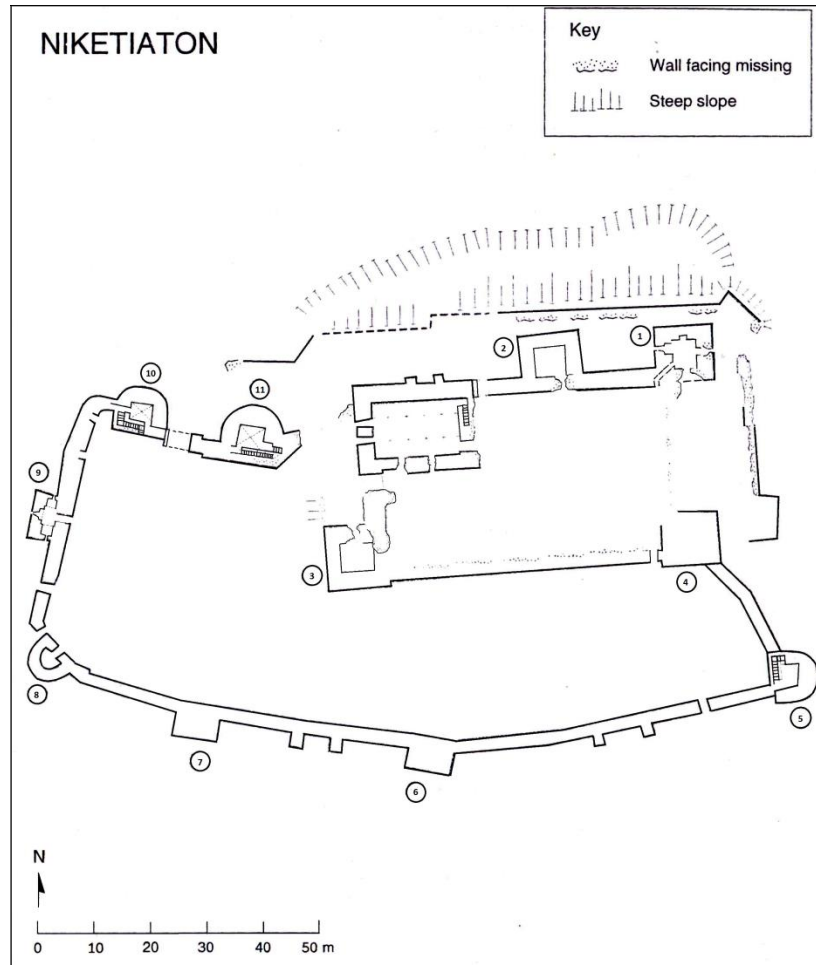
Şekil 8 : Eskihsar Kalesi, hava fotoğrafı (Google Earth,2011)

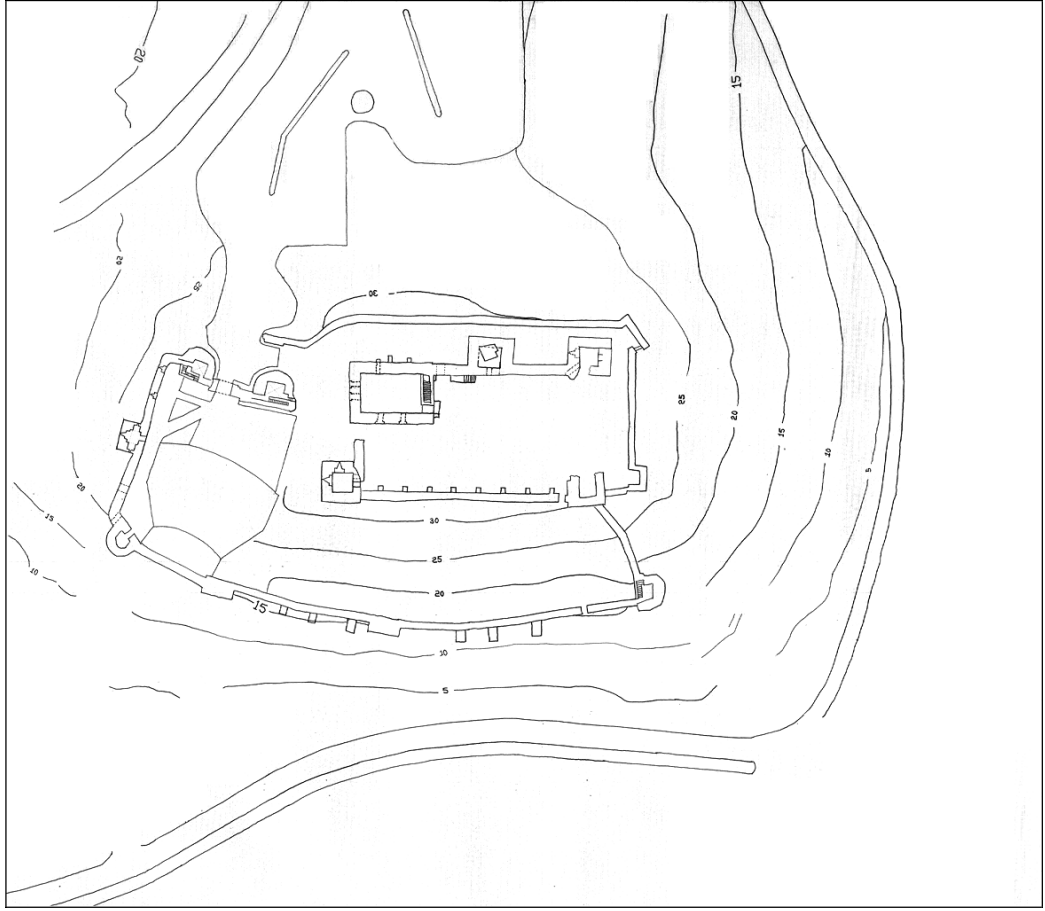
Şekil 9 : Eskihsar Kalesi'nin, Peyssonnel tarafından 1745 yılında çizilen krokisi (Peyssonnel, Çev.Ulugün. 2005,26).

Şekil 10 : Eskihsar Kalesi'nin F. Dirimtekin tarafından çizilen krokisi (Dirimtekin,1954,60,kroki 3).

Şekil 11 : Eskihsar Kalesi, plan (Foss, 1996, 51'den değiştirilerek).

Şekil 12 : Eskihsar Kalesi konum planı (Mim Yapı Mimarlık,2001'den değiştirilerek).

Şekil 13 : Eskihsar Kalesi, iç kale, güney doğudan görünüm.

Şekil 14 : Eskihsar Kalesi, kule 1, güneydoğudan genel görünüm.

Şekil 15 : Eskihsar Kalesi, kule 1'in giriş koridoru güneybatıdan görünüm.

Şekil 16 : Eskihsar Kalesi, kule 1'in doğu duvarında, eksenin kuzeyindeki mazgal pencere ve güneyindeki giriş açıklığı

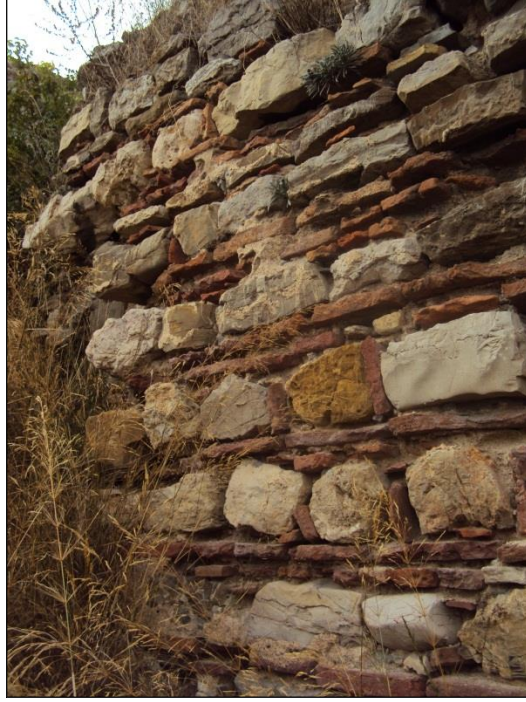
Şekil 17 : Eskihsar Kalesi, kule 1'in kuzey duvarındaki bacalı ocak.

Şekil 18 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in kuzey duvarındaki bacalı ocak nişindeki bezeme.

Şekil 19 : Eskihisar Kalesi, kule 1'in batıdan genel görünümü.

Şekil 20 : Eskihsar Kalesi, kule 1'in güney cephesinden, malzeme ve teknik detay.

Şekil 21 : Eskihsar Kalesi, duvar1/2'nin güneyden genel görünümü.

Şekil 22 : Eskihsar Kalesi, duvar1/2'nin kuzeyden genel görünümü.

Şekil 23 : Eskihsar Kalesi, duvar1/2'nin batıdan genel görünümü.

Şekil 24 : Eskihsar Kalesi, kule 2'nin güneyden genel görünümü.

Şekil 25 : Eskihsar Kalesi, kule 2'nin güneyindeki iki açıklık.

Şekil 26 : Eskihsar Kalesi, duvar 2 / Konut'un batıdan genel görünümü.

Şekil 27 : Eskihsar Kalesi, duvar 2 / Konut'un batı ucundaki giriş açıklığı.

Şekil 28 : Eskihsar Kalesi,arkosolyum, güneybatı üst görünüm.

Şekil 29 : Eskihsar Kalesi,arkosolyumun kazı sonrasında durumu (Avcı;Özbay,1996, Resim 24).

Şekil 30 : Eskihsar Kalesi, arkosolyumun güneydoğudan görünümü.

Şekil 31 : Eskihsar Kalesi, arkosolyuma doğuda birleşen merdiven (İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1994).

Şekil 32 : Eskihsar Kalesi, arkosolyumun batı cephesinden malzeme, teknik detay.

Şekil 33 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzeydoğu cephesine bitişik duvar payesinden malzeme, teknik detay.

Şekil 34 : Eskihsar Kalesi, konutun güney cephesi, genel görünüm.

Şekil 35 : Eskihsar Kalesi, konutun doğu cephesi genel görünüm.

Şekil 36 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzey cephesi genel görünüm.

Şekil 37 : Eskihsar Kalesi, konutun batı cephesi genel görünüm.

Şekil 38 : Eskihsar Kalesi, konutun batı cephesindeki pencereler.

Şekil 39 : Eskihsar Kalesi, konutun batı duvarındaki pencereler, iç görünüm.

Şekil 40 : Eskihisar Kalesi, konutun güneybatı köşesindeki tonoz kalıntısı.

Şekil 41 : Eskihisar Kalesi, konutun kuzeydoğu köşesindeki giriş açıklığı.

Şekil 42 : Eskihsar Kalesi, konutun doğusunda ikinci kata ulaşan merdiven.

Şekil 43 : Eskihsar Kalesi, merdivenin girişindeki tonoz kalıntısı.

Şekil 44 : Eskihsar Kalesi, merdivenin kuzeyden genel görünümü.

Şekil 45 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki konsol sirları

Şekil 46 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki 2. konsol sırası.

Şekil 47 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzey duvarındaki 1.konsol sırası

Şekil 48 : Eskihsar Kalesi, konutun güney duvarı genel görünüm.

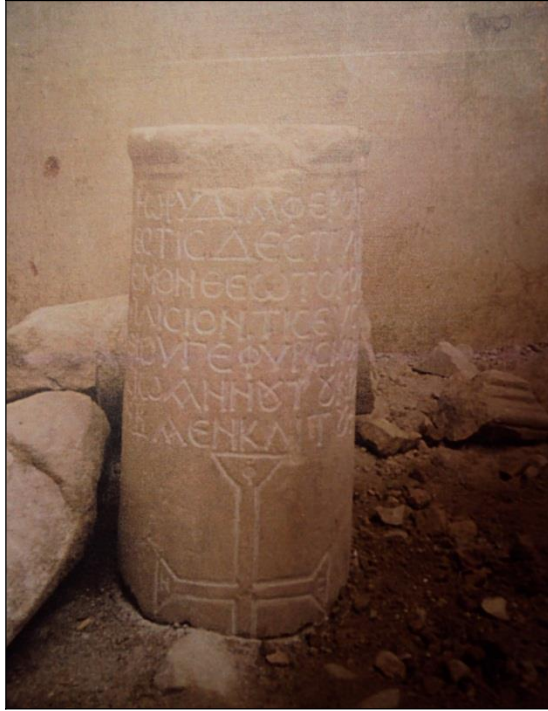
Şekil 49 : Eskihsar Kalesi, sarnıç kurtarma kazısı (Aksoy,2000, İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi).

Şekil 50 : Eskihsar Kalesi, sarnıçın konut içinden görünümü.

Şekil 51 : Eskihsar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütun (Aksoy,2000, İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi).

Şekil 52 : Eskihsar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütun (Aksoy,2000, İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi).

Şekil 53 : Eskihsar Kalesi, sarnıç kazısı sırasında ortaya çıkarılan sütundan detay.

Şekil 54 : Eskihisar Kalesi, sarnıcın batı duvarındaki açıklık ve basamaklar (Aksoy, 2000, İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi).

Şekil 55 : Eskihisar Kalesi, sarnıcın kuzeybatı köşesindeki kanal (Aksoy, 2000, İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi).

Şekil 56 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzeybatı cephesinde sarnıca açılan açıklık ve kare planlı yapı.

Şekil 57 : Eskihsar Kalesi, konutun kuzey batı cephesindeki mermer tekne ve ek yapı (İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1994).

Şekil 58 : Eskihisar Kalesi, konutun kuzeyindeki su kanalı (Avcı, Özbay,1996, Resim 8a).

Şekil 59 : Eskihisar Kalesi, konutun batı cephesindeki tuğla bezemeler.

Şekil 60 : Eskihsar Kalesi, konutun batı cephesinde, kuzeydeki tuğla bezeme, detay.

Şekil 61 : Eskihsar Kalesi, konutun batı cephesinde, güneydeki tuğla bezeme, detay.

Şekil 62 : Eskihsar Kalesi, konutun güney cephesindeki tuğla bezemeler.

Şekil 63 : Eskihsar Kalesi, konutun batı cephesindeki tuğla bezemeler, detay.

Şekil 64 : Eskihsar Kalesi, konutun güney cephesinde sıvalı duvar yüzeyi.

Şekil 65 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / konut, doğudan genel görünüm.

Şekil 66 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / konut, güneydoğudan genel görünüm.

Şekil 67 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / konut, batıdan genel görünüm.

Şekil 68 : Eskihsar Kalesi, kule 3, batıdan genel görünüm.

Şekil 69 : Eskihsar Kalesi, kule 3, birinci kataki giriş açıklığı.

Şekil 70 : Eskihsar Kalesi, kule 3, birinci kat kuzeyden genel görünüm.

Şekil 71 : Eskihsar Kalesi, kule 3, ikinci kat, batıdaki mazgal pencere.

Şekil 72 : Eskihsar Kalesi, kule 3, ikinci kat, doğudaki giriş açıklığı.

Şekil 73 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / 4 doğudan genel görünüm.

Şekil 74 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / 4, güneybatıdaki açıklık.

Şekil 75 : Eskihsar Kalesi, duvar 3 / 4 güneybatıdan genel görünüm.

Şekil 76 : Eskihsar Kalesi, kule 4 güneydoğudan genel görünüm.

Şekil 77 : Eskihsar Kalesi, kule 4 kuzeyden genel görünüm.

Şekil 78 : Eskihsar Kalesi, dış kalenin kuzeydoğudan genel görünümü.

Şekil 79 : Eskihsar Kalesi, duvar 4 / 5 kuzeybatıdan genel görünüm.

Şekil 80 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in kuzey cephesi ve duvar 4/5'in doğu cephesinin onarım öncesi durumu (İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1994).

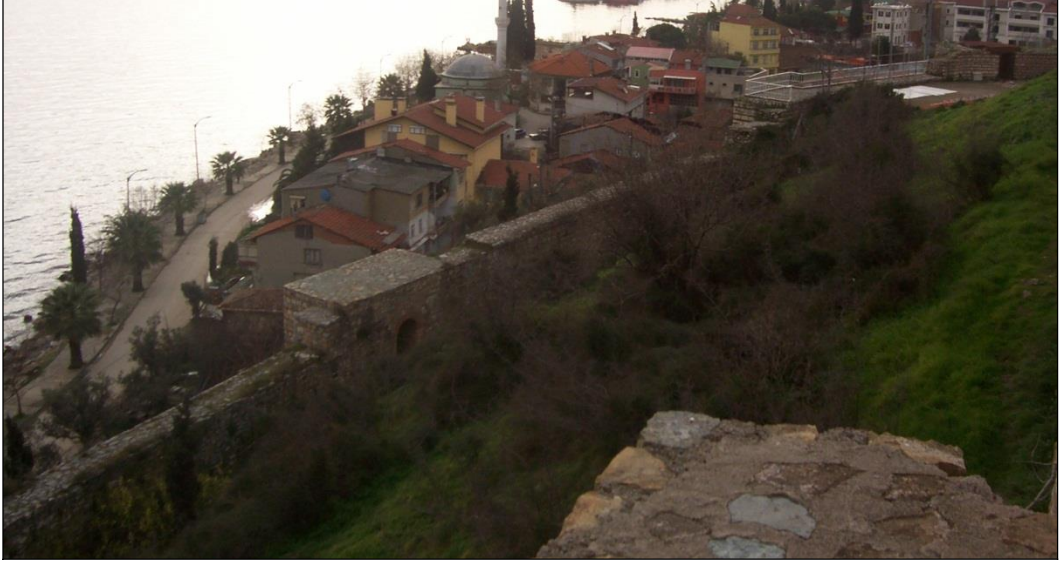
Şekil 81 : Eskihisar Kalesi, kule 5'in güneyden genel görünümü.

Şekil 82 : Eskihsar Kalesi, kule 5'in kuzeyden genel görünümü.

Şekil 83 : Eskihsar Kalesi, kule 5'in güney cephesindeki tuğla bezeme.

Şekil 84 : Eskihsar Kalesi, duvar 5 / 6'nın kuzeydoğudan genel görünümü.

Şekil 85 : Eskihsar Kalesi, kule 5 ve duvar 5 / 6'nın güneydoğudan genel görünümü.

Şekil 86 : Eskihisar Kalesi, kule 6'nın güney cephesi.

Şekil 87 : Eskihisar Kalesi, kule 6'nın onarım öncesi durumu (İzmit Arkeoloji Müzesi Arşivi, 1999).

Şekil 88 : Eskihsar Kalesi, duvar 6 /7. güneyden genel görünüm.

Şekil 89 : Eskihsar Kalesi, kule 7, güneyden genel görünüm.

Şekil 90 : Eskihisar Kalesi, kule 8'in kuzey cephesi.

Şekil 91 : Eskihisar Kalesi, kule 8, güneyden görünümü.

Şekil 92 : Eskihsar Kalesi, kule 8'in güneybatıdan görünümü.

Şekil 93 : Eskihsar Kalesi, duvar 8 / 9 üzerindeki iki açıklığın kuzeyden görünümü.

Şekil 94 : Eskihsar Kalesi, kule 9 ve duvar 9 / 10'un kuzeyden görünümü.

Şekil 95 : Eskihsar Kalesi, dış kalenin kuzeybatısı, genel görünüm.

Şekil 96 : Eskihisar Kalesi, duvar 9 / 10, güneyden genel görünüm.

Şekil 97 : Eskihisar Kalesi, ana giriş, güneydoğudan genel görünüm.

Şekil 98 : Eskihsar Kalesi, ana giriş, kuzeyden genel görünüm.

Şekil 99 : Eskihsar Kalesi, kule 10, kuzeyden genel görünüm.

Şekil 100 ve 101 : Eskihişar Kalesi, kule 10, merdiven ve onarılmış olan tonozu.

Şekil 102 : Eskihişar Kalesi, kule 10'nun dikdörtgen planlı mekanını örten eliptik tonoz.

Şekil 103 : Eskihsar Kalesi, kule 10'un, dışkalenin batı duvarına açılan girişi.

Şekil 104 : Eskihsar Kalesi, duvar 10 / 11 ve ana girişin kuzeyden genel görünümü.

Şekil 105 : Eskihsar Kalesi, kule 11, güneydoğudan genel görünüm.

Şekil 106 : Eskihsar Kalesi, kule 11, duvar 11 /konut üzerine açılan kapı.

Şekil 107 : Eskihisar Kalesi, kule 11'in mekanını örten tonoz.

Şekil 108 : Eskihisar Kalesi, duvar 11 / konut, batıdan genel görünüm.

Şekil 109 : Eskihsar Kalesi, duvar 11 / konut, kuzeyden genel görünüm.

Şekil 110 : Eskihsar Kalesi, duvar 11 / konut, üzerindeki giriş açıklığı.

Şekil 111 : Eskihisar Kalesi, dış surun güneydoğudan görünümü.

Şekil 112 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeydoğusu, güneyden görünüm.

Şekil 113 : Eskihişar Kalesi, dış surun kuzey doğusundaki duvar kalıntıları.

Şekil 114 : Eskihişar Kalesi, dış surun kuzey bölümü.

Şekil 115 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatı bölümü.

Şekil 116 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatıdan görünümü.

Şekil 117 : Eskihisar Kalesi, dış surun kuzeybatı ucunda, kule 10 önündeki kalıntısı.

Şekil 118 : İznik, dış surları, Lefke kapısı batı kulesi.

Şekil 119 : Nymphaeum Kalesi, İç Kaleyi ayıran duvardaki kule (Foss,1979, fig.19).

Şekil 120 : Çanakkale, Atikhisar Kalesi, kule detay (Türker,2010,314).

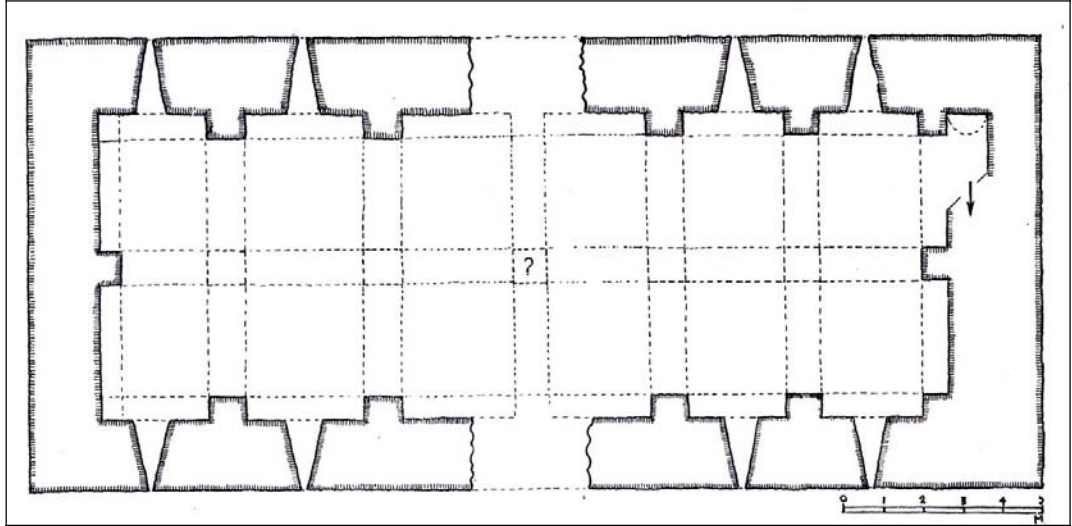
Şekil 121 : İstanbul, Anadolu Hisarı, kuzey batı kule bezeme detay.

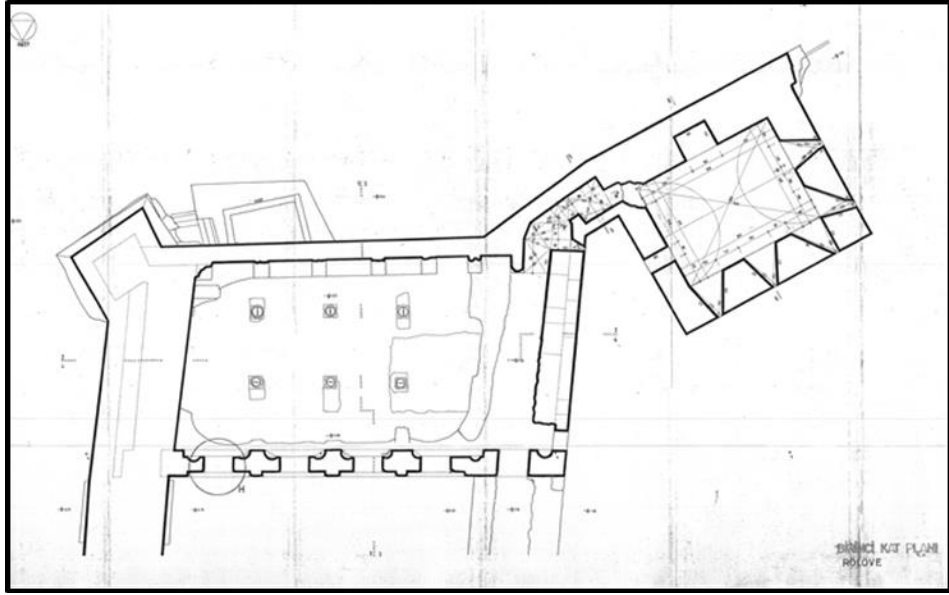
Şekil 122 : Konutun kuzey duvarındaki, onarım sırasında kapatılan giriş yuvaları.

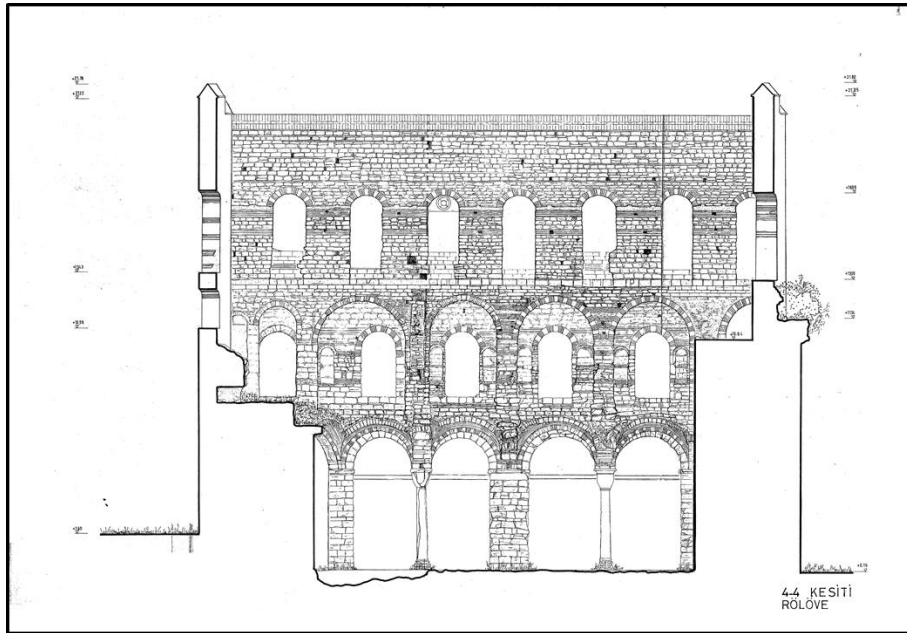
Şekil 123 : İzmir, Kemalpaşa, Nymphaion sarayı genel görünüm.

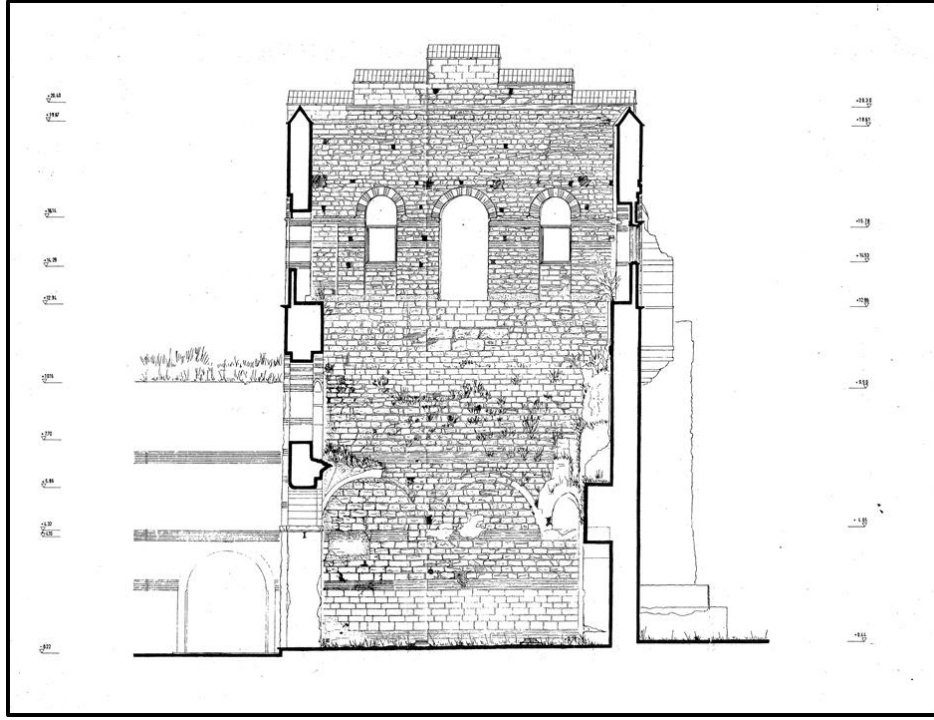
Şekil 124 : İzmir, Kemalpaşa, Nymphaion sarayı, plan (Eyice,1961,11,şek.6).

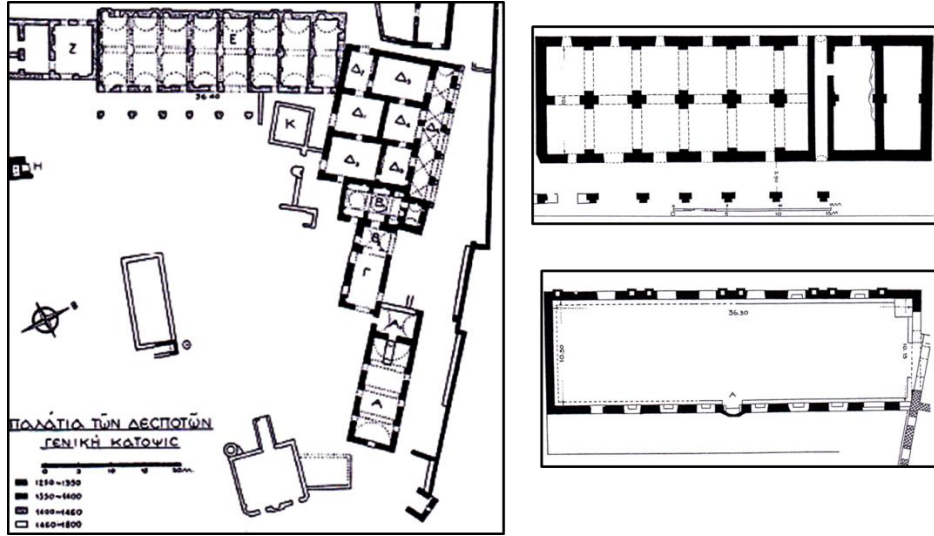
Şekil 125 : İstanbul, Tekfur Sarayı, birinci kat planı.

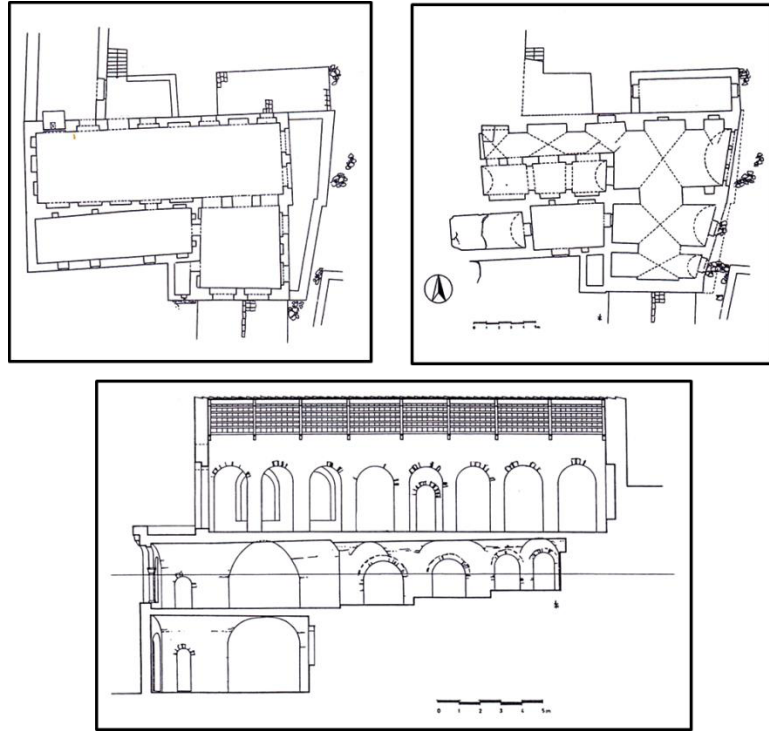
Şekil 126 : İstanbul, Tekfur Sarayı, enine kesit.

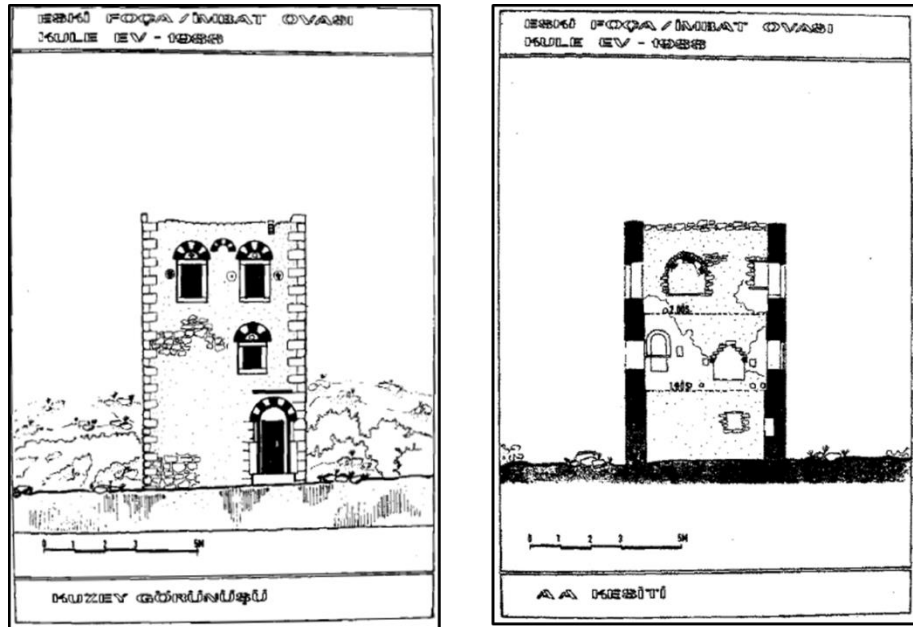
Şekil 127 : İstanbul, Tekfur Sarayı, boyuna kesit.

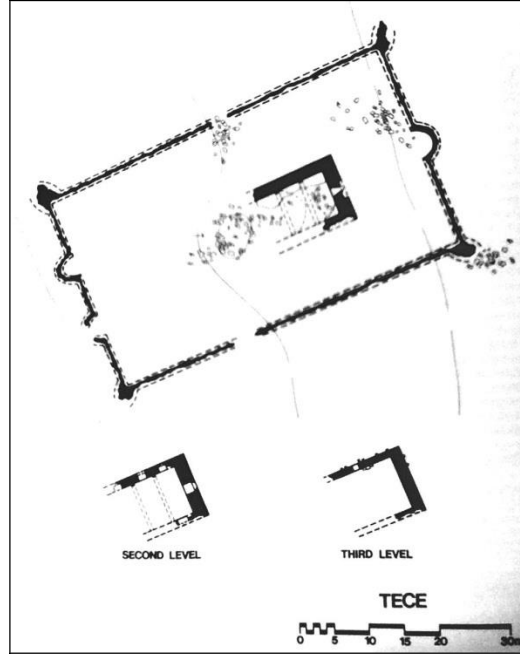
Şekil 128 : Mistra, Despotlar Sarayı konum planı ve kuzeybatı kanadı kat planları (Bouras, 1997, 242-243).

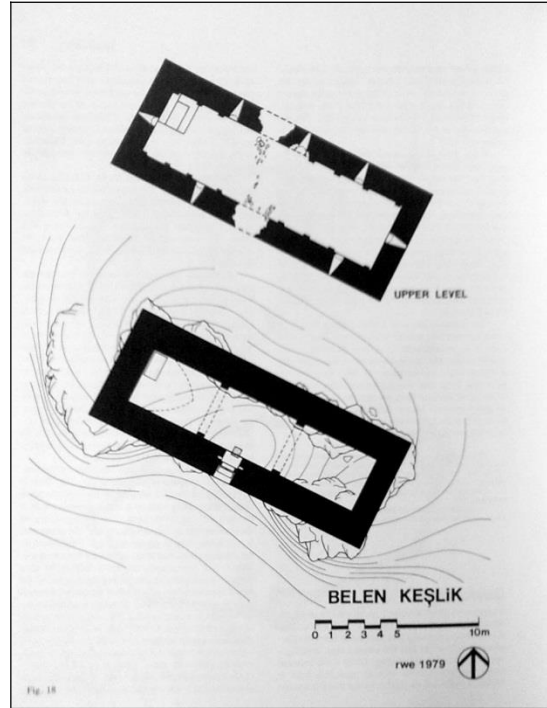
Şekil 129 : Mistra, Laskarisler Evi, kat planları ve kesit (A.G.;H. Kalligas, 1997, 244-245).

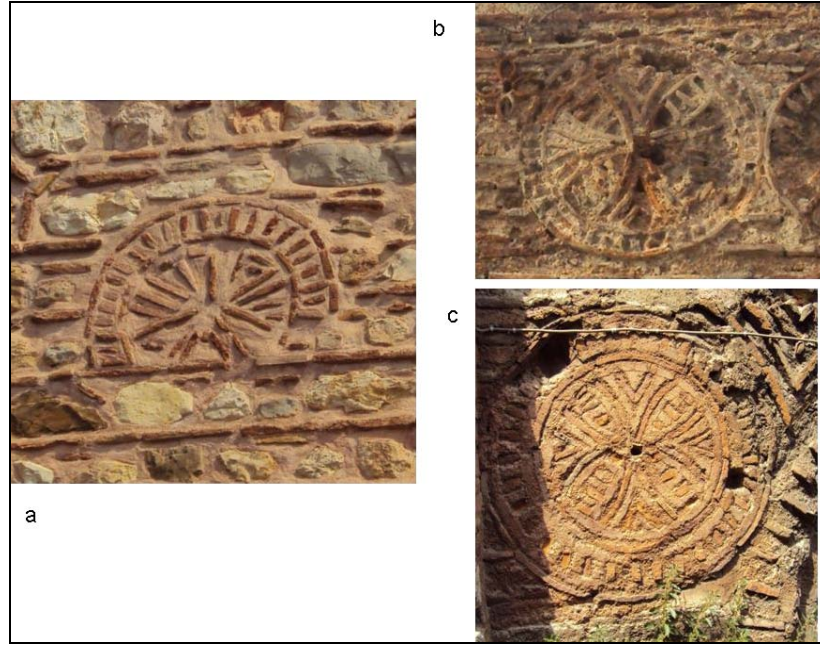
Şekil 130 : İzmir, Foça, İmbat Ovası (Kartderesi Köyü) Kule Ev, kesit ve cephe (Arel, 1989, şek.1)

Şekil 131 : Mersin, Silifke, Tece Kalesi, plan (Edwards, 1987, fig.71).

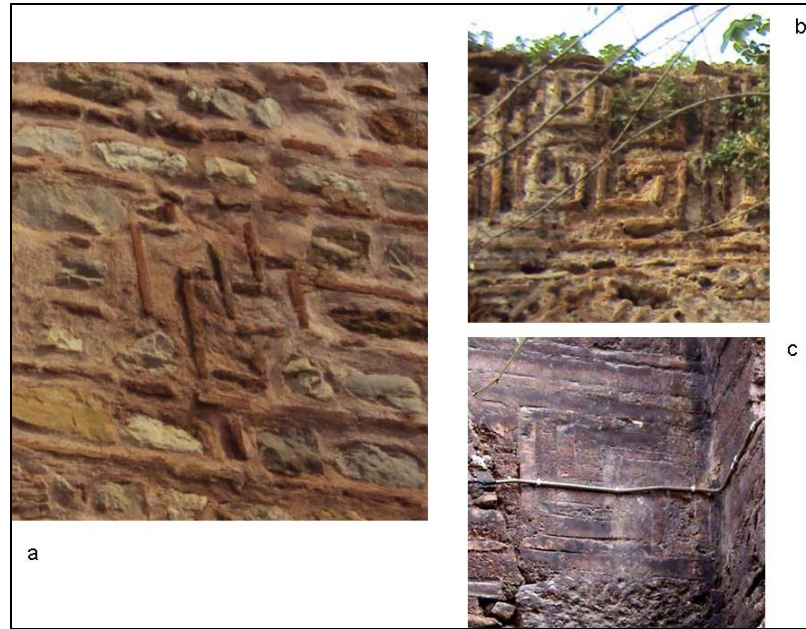
Şekil 132 : Mersin, Belen Keşlik Kalesi, kat planları (Edwards, 1987,fig.18).

Şekil 133 : a : Eskihsar Kalesindeki yapıda bulunan tuğla bezeme.

b : İstanbul, Philantrophos Kilisesi doğu duvarında bulunan tuğla bezeme.

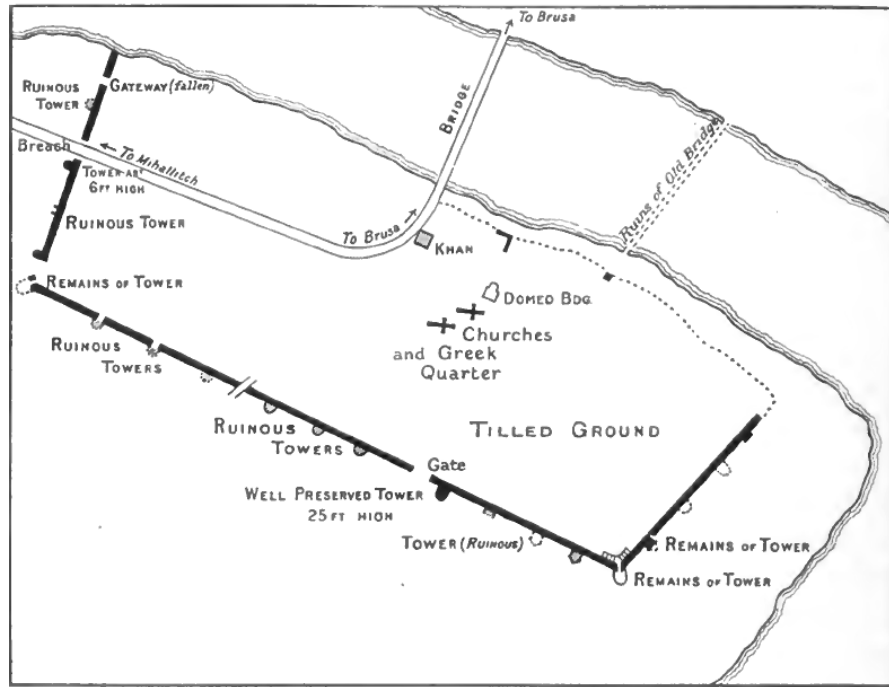
c : İstanbul, Pantepoptes Kilisesi güney duvarında bulunan bezeme.

Şekil 134 : a : Eskihsar Kalesindeki yapıda bulunan tuğla bezeme.

b : İstanbul, Philantrophos Kilisesi doğu duvarında bulunan tuğla bezeme.

c : İstanbul, Pantepoptes Kilisesi güney duvarında bulunan bezeme.

Şekil 135 : Bursa,Ulubat / Lopadion surları krokisi (Hasluck, 1910, şek.5).

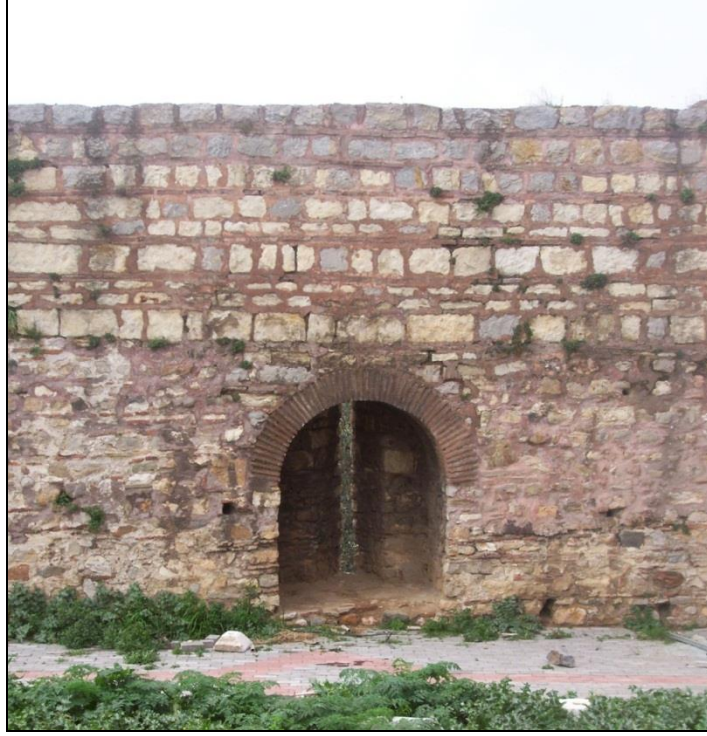
Şekil 136 : İstanbul, Yoros Kalesi, giriş kuleleri.

Şekil 137 :İstanbul, Yoros Kalesi, dörtgen planlı kulenin kuzey cephesindeki üçgen motifi (Eyice, 1976).

Şekil 138 : Eskihisar Kalesi, dış kaleye 1998 yılında eklenen oturma sıraları.

Şekil 139 : Eskihsar Kalesi, Duvar 9 / 10, doğu cephe.

Şekil 140 : Eskihsar Kalesi, Kule 11, güneyden görünüm (Foss, 1996,fig. 53).

Şekil 141 ve 142 : Çanakkale, Karabiga/Pegae Kalesi batı arkad (Aylward, 2010, s.349) ve Eskihisar Kalesi, Kule 1, doğu cephe.

Şekil 143 ve 144 : Eskihisar Kalesi, Kule 1, güney cephe, genel görünüm ve detay.

Şekil 145 : Eskihsar Kalesi, Duvar 2 / Konut, batı bölüm,güney cephe.

Şekil 146 ve 147 : Eskihsar Kalesi, Konutun dışında kuzeydoğu köşedeki duvar payesi, genel görünüm ve detay.

Şekil 148 : Eskihisar Kalesi, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum, genel görünüm.

Şekil 149 ve 150 : Eskihisar Kalesi, iç kalenin kuzey duvarına bitişik arkosolyum, malzeme-teknik detay.

Şekil 151 ve 152 :Eskihişar Kalesi, Duvar 11 / Konut, kuzey cephe, doğu ve batı uçtan malzeme-teknik detay.

Şekil 153 ve 154 : Eskihişar Kalesi, konutun kuzeybatı cephesine bitişi kare planlı yapıdan malzeme-teknik detay.

Şekil 155 ve 156 : Eskihişar Kalesi, İç Kale, kuzey kapı ve Kule 1'in batı cephesinden çerçevesel teknik detayları

Şekil 157 ve 158 : Eskihişar Kalesi, Konut, güney cephe, tuğla bezeme detayı.

Şekil 159 : Eskihsar Kalesi, Kule 1, bacalı ocak nişinde tuğla bezeme detayı.

Şekil 160 : Nymphaeum Kalesi, iç kaleyi ayıran duvardaki kule (Foss,1979, fig.19).

Şekil 161 : İzmir, Kadifekale, iç surlarda tuğla bezemeli kule (Foss, 1979, fig.30).

Şekil 162 : Manisa, Magnesia surları alt duvarlar, malzeme-tekniğ detay (Foss, 1979, fig.14).

Şekil 163 : İstanbul, Kara Surları, Edirne Kapı Manuel Komnenos surlarından kule.

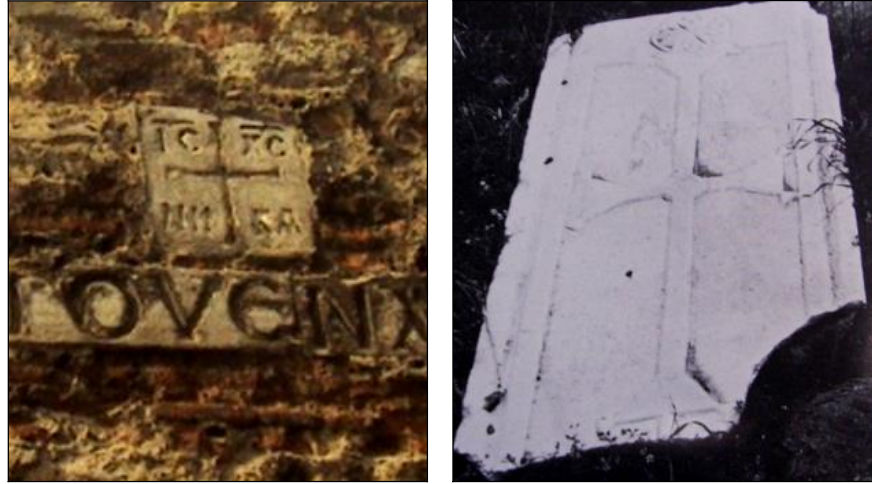
Şekil 164 ve 165 : İzmit Surları, Kule 9, kuzeybatıdan genel görünüm ve detay.

Şekil 166 ve 167 : İstanbul, Yoros Kalesi, bölme suru, kule ve malzeme-teknik detay.

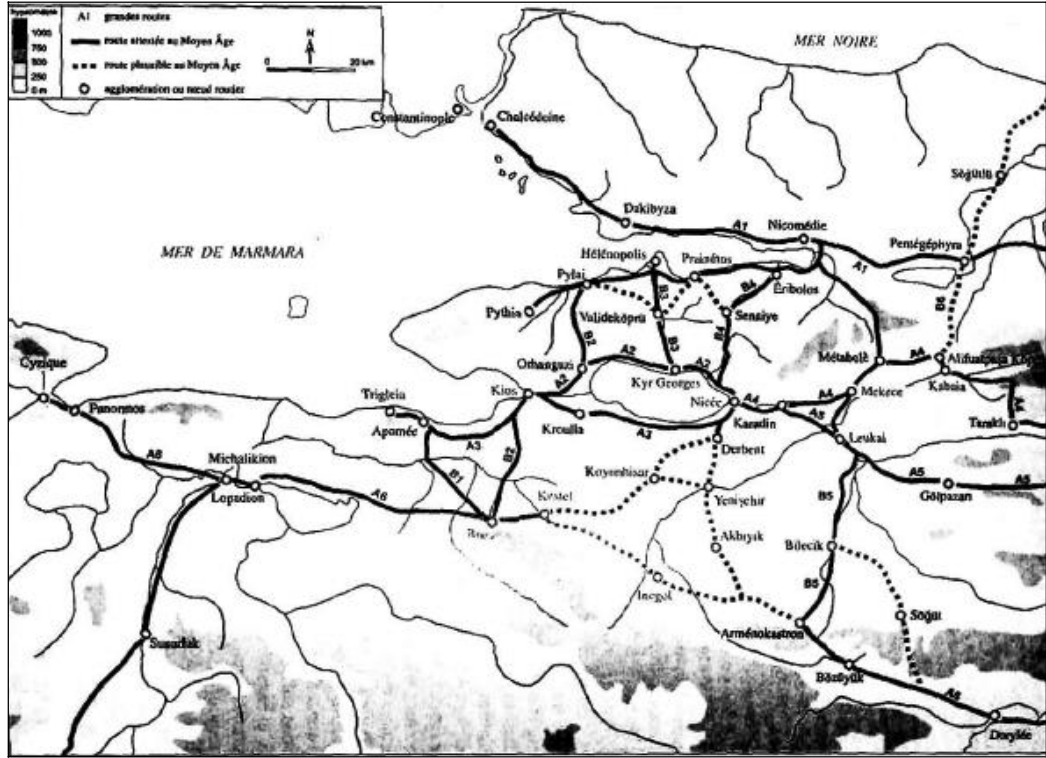
Şekil 168 ve 169: Denizli, Tripolis Kalesi, Kule (Foss,1979, fig. 2 ve 3).

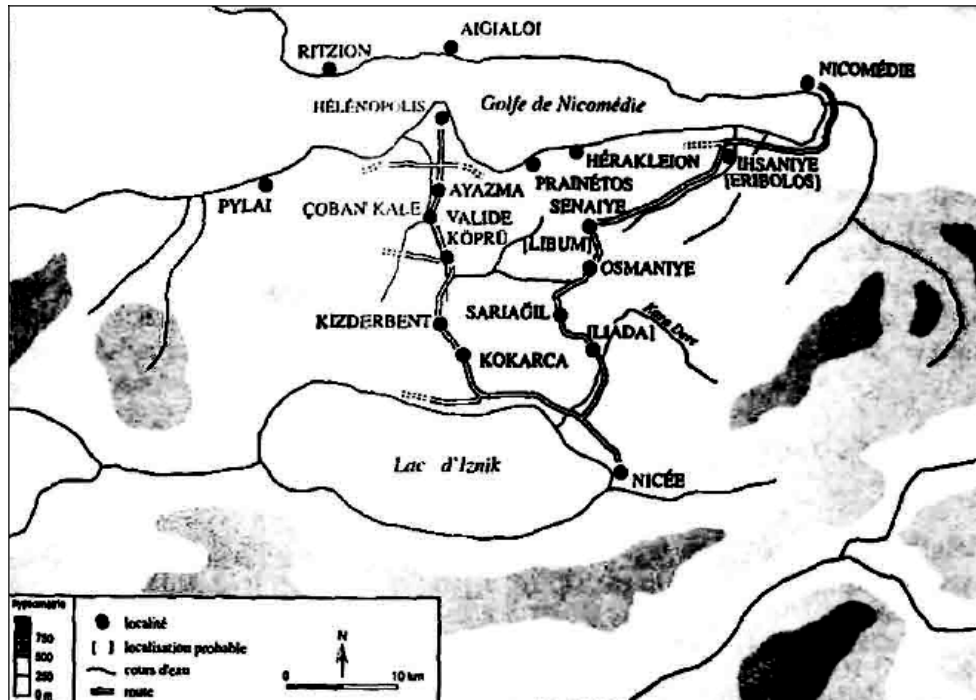
Şekil 170 ve 171 : İstanbul Ahırkapı, Deniz Surlarındaki ve Manisa, Tabala Kalesi'ndeki, haçlı levhalar.

Şekil 172 ve 173 : Antalya, Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, kuzey avlusunda orataya çıkarılan, kemer alınlığı (Ötüken, 2003, 233, şek.2) ve Antalya, Karabel, Asarcık batı kilisesi mezar odasında ortaya çıkarılan lahitten detay.

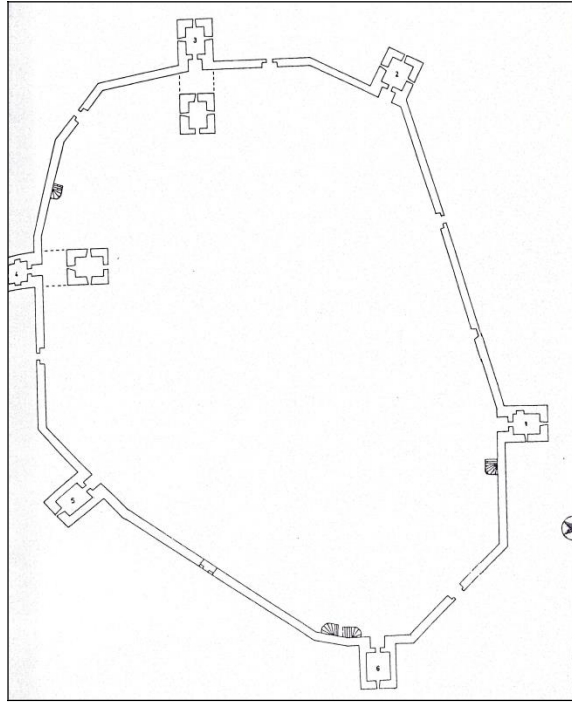
Şekil 174 : Bithynia Bölgesi yol ağı haritası (Lefort,2003,fig.1).

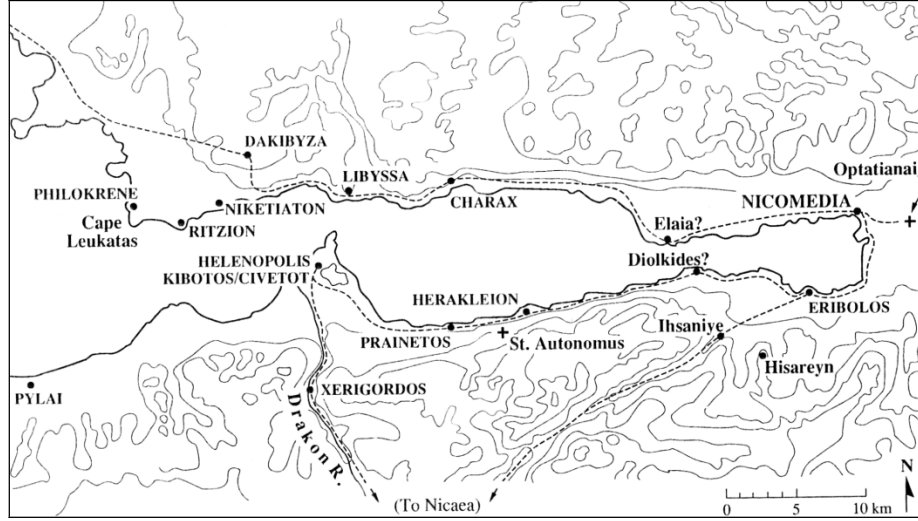
Şekil 175 : Helenopolis – İznik ve İzmit arasındaki yol güzergahı (Lefort,2003,fig.7).

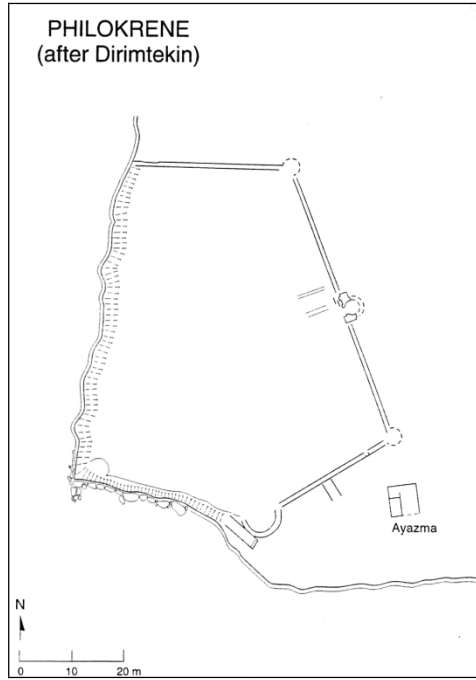
Şekil 176 : Kule 3'ün batısındaki, kuzey-güney doğrultusundaki duvar kalıntısı.

Şekil 177 : Sakarya, Harmantepe Kalesi planı (Yıldırım, 2003, Şek.3).

Şekil 178 : Kocael Körfezi, kalelerin konumu (Foss,1996, X).

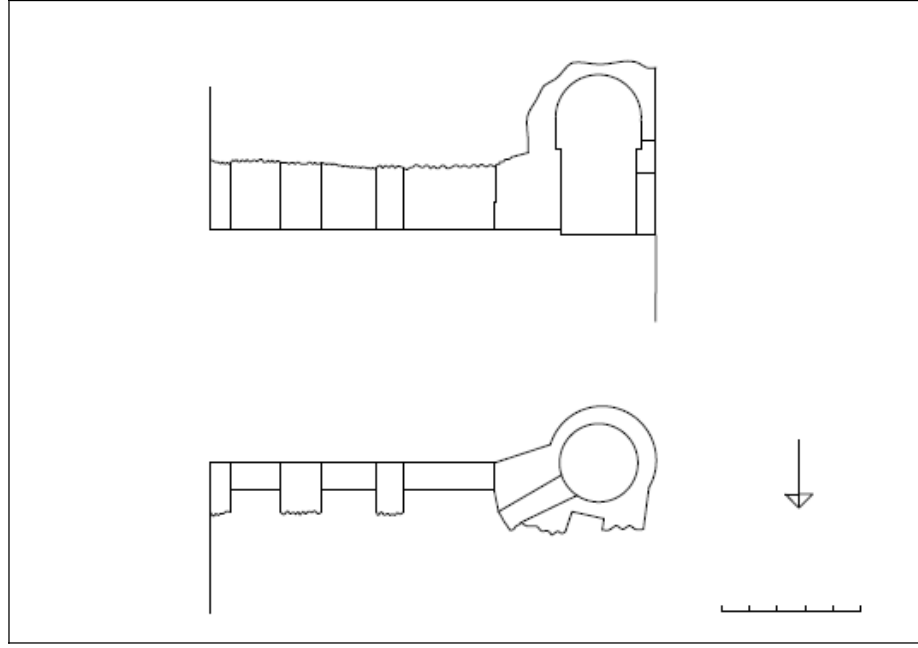
Şekil 179 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi planı (Foss,1996,s.47,Plan IV).

Şekil 180 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi, doğudan genel görünüm.

Şekil 181 : Bayramoğlu / Philokrene Kalesi, doğudan genel görünüm.

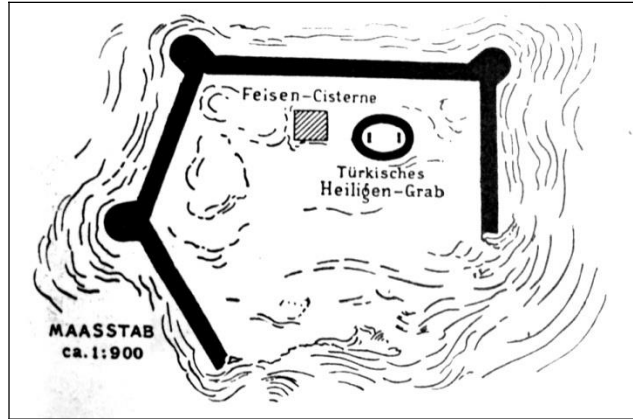
Şekil 182 :Darıca / Ritzion Kalesi, plan ve kesit.

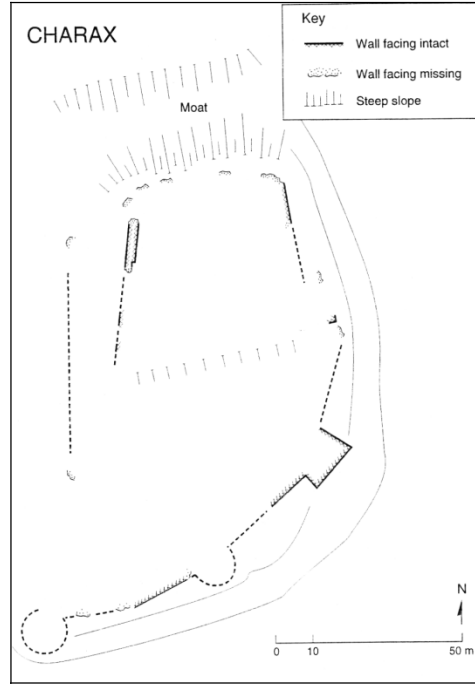
Şekil 183 : Darıca / Ritzion Kalesi, kuzeybatıdan görünüm.

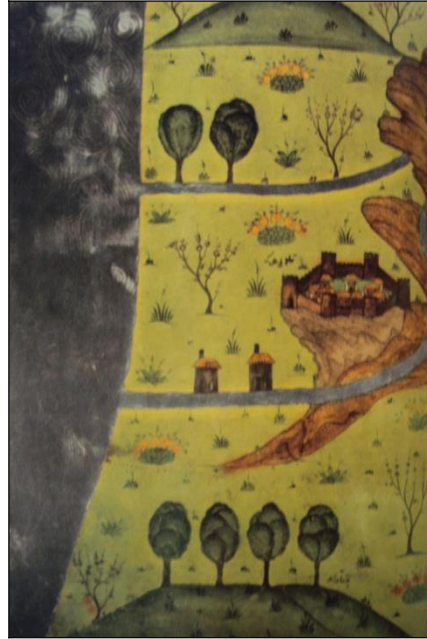
Şekil 184 : Darica / Ritzion Kalesi, güney batı kulesi ve duvarın kuzeyden görünümü.

Şekil 185 : Diliskelesi / Libyssa Kalesi planı (Wiegand, 1902, 324, Abb.3).

Şekil 186 : Hereke / Kharax Kalesi,planı (Foss, 1996, 60, Plan VII).

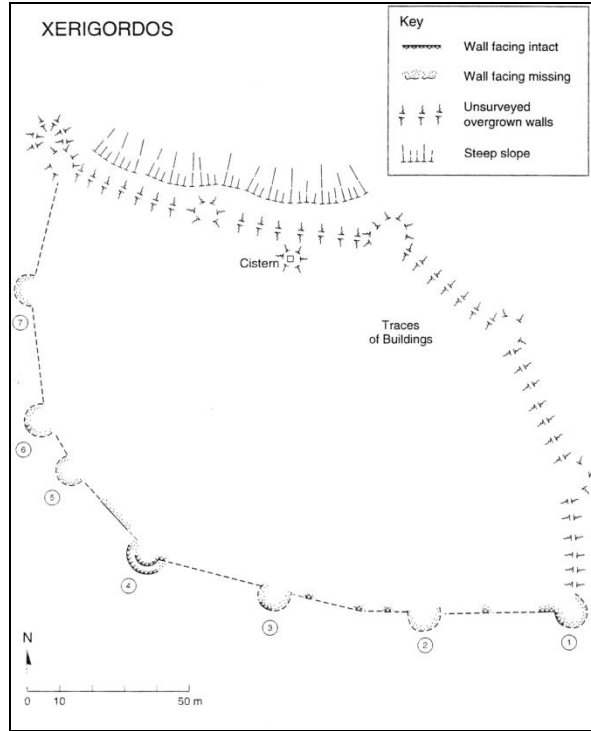
Şekil 187 : Matrakçı Nasuh'un Hereke Kalesi minyatürü (Lefort, 2003, PL.IV).

Şekil 188 : Hereke / Charax Kalesi, doğudan genel görünüm.

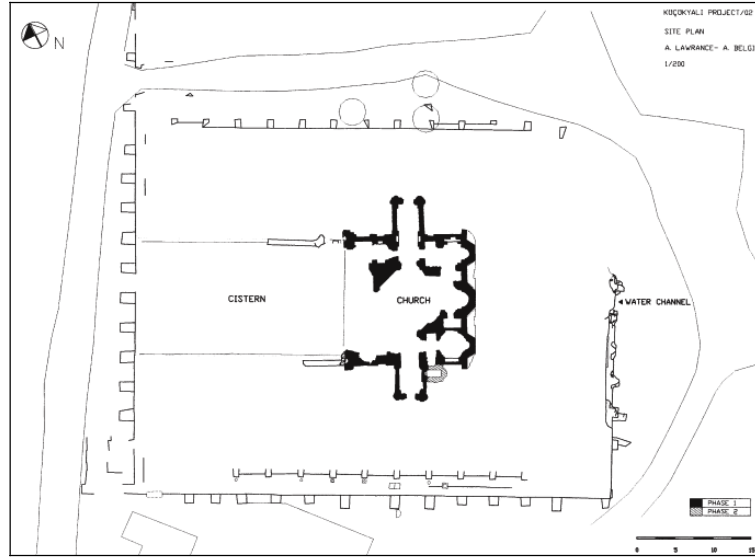
Şekil 189 : Hereke Kalesi, güneydoğudan genel görünüm (Foss, 1996, 60, fig. 56).

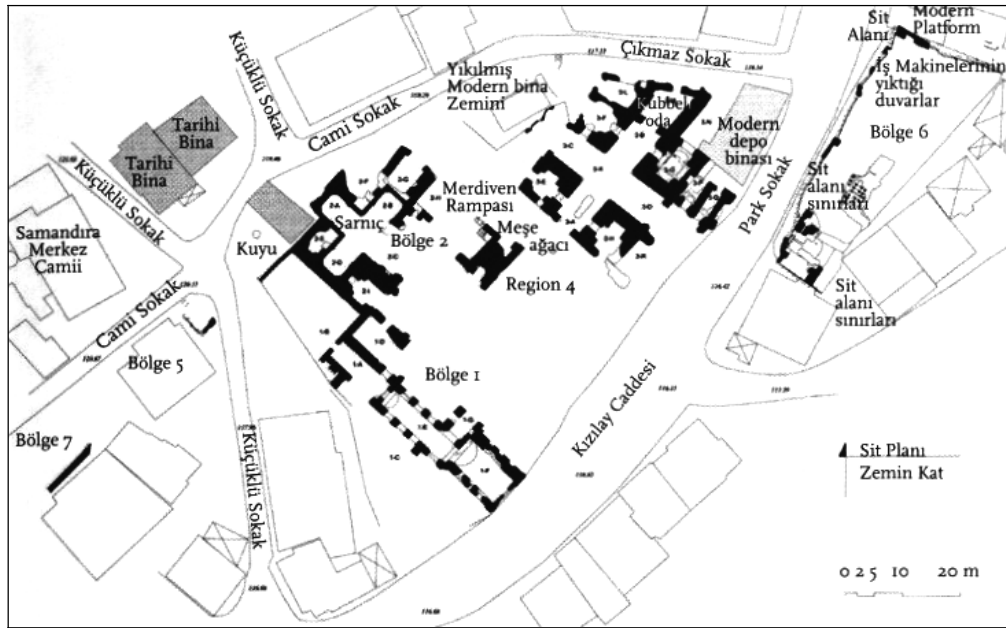
Şekil 190 : Çoban Kalesi planı (Foss, 1996, 66, Plan VIII).

Şekil 191 ve 192 :Aydos Kalesi güneydoğu kulesi (Çelik, 2011, 49, resim 3) ve İznik dış surları, Lefke Kapısı kulelerinden detay.

Şekil 193 : Küçükyalı'daki kalıntıların planı (Ricci, 2003, 518, Fig.6).

Şekil 194 : Samandıra'da ortaya çıkarılan yapı kompleksinin planı (Ricci, 2011, 80, Resim 4).

EK 5. SÖZLÜK

Arkosolyum: (Latince arcosolium) Katakombalarda, üstü kemerli, mezar hücreleri (Sözen ve Tanyeli, 2011, 31).

Basileikon: (βασιλειον), krallık konutu, saray, daha yaygın olarak çoğul halde - İmparatorluk ikametgahı, başkent, krallık şehri, Krallık hazinesi, Taç, Diadem, (Liddell,1901, 277).

Domestikos: (δομέστικός,ου,ό), Latince domesticus = οἰκεῖος, imparatorluk muhafızlarından biri-ικός. τῆς βασιλικῆς τραπεζῆς., τῶν σχολῶν = μέγας δομέστικός II. Domesticus, bir kilise memuru (Sophocles,1900, 392).

Terim, dini, sivil ve askeri geniş bir memur sınıfını tanımlamaktadır. Prokopios (Savaşlar, 3.4.7) terimi Yunanca *ortaklık'ın (koinonos)* Latince biçimi olarak açıklar. Kilise hiyerarşisinde düzen ve tören ile bağlantılı özel bir grubun başıdır (anagnostai,subdeakonlar vb.) özellikle koronun yöneticileri olarak (Darrouzès, Offikia,596). Sivil hizmette terim 355'ten itibaren bir büronun şefi, *Primikerios* ile eş olarak bilinir; *sekreton domestikoi* ya da *ephoros* daha geç tarihli mühürlerde geçmektedir. *Domestikoi'lerin* bazıları imparatora yakındır, bazıları önemli görevlilerin yardımcısıdır (O. Seeck, RE. 5 [1905] 1296). Geç 9. yüzyıl ile birlikte Philotheos *Kletorologion'u* derlediğinde iki tür askeri *domestikoi* vardır : Tagmata'nın komutanı, özellikle *domestikos ton scholon'dur* ve taktikler üzerine anonim kitaba (ed. Dennis, Military Treatises 252.139-46) göre bunların ikincil memurları, *komes'lerin* komutası altında yer alırlar. 11. yüzyılın sonundan itibaren themaların domestikosları da bilinmektedir (Guilland, Institutions 1:588-93), bunlar, öncelikli görevleri themaların finansları ile uğraşmak olan göreceli olarak daha alt memurlardır (A. Kazhdan, 1991, ODB., 646).

Emporion: (ἐμπόριον,τό) Latince emporium, ticaret merkezi, market, fabrika. Finikelilerin ve Kartacalıların Sicilya ve İspanya'da, Yunanlıların Ege Adaları ve Karadeniz'de kurdukları gibi ticari antrepo II. ἐμπόρια, τά, (Liddell,1901, 466).

Antik kökenli terim, sınırlarda, kıyılarda ve ticaret yollarındaki bir ticaret merkezini belirtir. Öncelikli olarak limanlarla ilişkilendirilmiştir, ayrıca Trakya ve Bithynia gibi iç bölgeleri de tanımlamaktadır. Niketas Khoniates (Niketas Khoniates, 75.56-57) Korint *emporionunu* 'aşağı şehir' olarak tanımlar. Kontratlarda *emporion* (genellikle *kastra* ile yan yana) gemilerin yanaşabileceği kent türünde küçük yerleşimlerdir (Lavra 1, no. 55.59-60, a. 1102). Lemnos Adası'ndaki *emporion tou Kotzinou*, aynı isimli kastrondur (Dionys. No. 25.12-15, a.1430) ve Athanasios Lavra'sı *kastron Kotzinou*'da bir ev ve *emporion*'da diğer ikisine sahip olduğunu belirtir (Lavra 3, no. 164.4-5, a.1415), diğer bir belgeye göre (Lavra 2, no.77.108, a.12284?) deniz kıyısında yer almaktadır. Terim bir kentin ticaret meydanını, şehir surları dışındaki bir pazarı tanımlayabilir (örn., *Andrianople emporionu*), ya da Bera'daki Kosmosoteira Manastırına, *sebastokrator* Isaak Komnenos tarafından bağışlanmış olan, Sagoudaous örneğinde olduğu gibi kendisi bir pazar olan yerleşimi tanımlayabilir. Akademik metinlerde terim çeşitli anlamlara sahiptir-Batıdaki erken ortaçağ ticari yerleşimlerinden (R.Hodges, Dark age Economics [New York 1982] 47-64) küçük Bizans şehirlerine (Litvarin, *VizObščestvo* 122-24) büyük kıyı kentlerine kadar (M. Sjuzumov, *VizVrem* 8 [1956] 26-41). (A. Kazhdan, 1991, ODB., 694).

Kastron: (κάστρον,ου,τό), Latince castrum = φρούριον kale, II. Castra = στρατόπεδον, παρεμβολή, kamp, genel olarak çoğul kullanılır (Sophocles, 1900, 632).

Kastellion ve *phrourion*, kale ya da hisar. Savunma yapıları şehirlerin asıl işaretleri haline geldiğinde *kastron* terimi tamamen şehir anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Göreceli olarak Ephesos gibi daha büyük yerler için de kullanılmış ancak hiçbir zaman İstanbul için kullanılmamıştır. Özel anlamda *kastron*, genellikle tepe üzerinde, aşağıdaki açık kentten ya da *emporion*'dan ayrı, surlarla çevrili yerleşimi tanımlamaktadır. Daha küçük olsa da *kastra*, Bizans'ın savunmasında önemli bir rol oynamıştır; devlet, inşa edilmesi ve koruması için bir topluluğu barındırması gereken *kastron*'lara özel ilgi göstermiştir. 11. yüzyılda Türklere karşı bir savunma oluşturmak ön planda olduğunda, *kastra*'ları koruma

ve savunmayla yükümlü bireylerin yaşamı için ayrılmıştır. Normalde *kastrophylax*'ın kontrolü altında olan *kastron*, imtiyaz sahibinin ölümünde, imparatorluk kontrolüne geri dönerdi (Foss, ODB, 1991, 1112).

Kommerkion: (κομμερκιον,ου,τό), Latince commercium = ἐμπορια, ἐμπόλησις, 1. Ticaret tirafiği, ticaret, 2. Gümrük, gümrük dairesi görevi 3. Herhangi bir takas süreci, gelir κουμέρκιον (Sophocles, 1900, 678).

Bizans için iki anlamı olan terim. 1. Commercium : yabancı tüccarlarla alışveriş iznine sahip bazı sınır şehirlerinin geç Roma dönemi ismi, bunların aktiviteleri *comes commerciorum*'lar tarafından yönetilirdi. 2. Kommerkion : yaklaşık 800 yılından kaynaklarda tüccarlara uygulanan vergiydi. Bu dolaşım ve satış vergisi olarak anlaşılırdı, gümrükte ödenirdi ve *Octava* ile yer değiştirmiştir; imparatorluğa ihrac edilen tüm mallar üzerinden (köle olarak satılmak üzere ayrılmış bazı savaş esirlerini de kapsayan) ve imparatorluk içinde Konstantinopolis'e deniz yoluyla ulaşan mallar üzerinden toplanmaktaydı. Oranı VI. Ioannes tarafından %2'ye indirildiği 14. yüzyıl ortalarına kadar her ad valorem (lat. değere göre, gayri menkul yada özel mülk üzerinden değerine göre alınan vergi) üzerinden %10'dur (ayrıca *dekate* de denir). (Oikonomides, 1991, ODB., 1141-1142).

Oikos: (οἶκος), bir çok anlamı olan terim, öncelikli olarak ev ve aile anlamı taşır ancak ilahi yazımı bağlamında da kullanılmaktadır.

1. Mali ve ekonomik terim olarak *Oikos*. Ev'in temel anlamı geniş bir kapsamla genellikle praktika ve diğer belgelerde köylü konutları için kullanılan terim *oikema*'nın aksine (Digenes Akritas'ın *oikos*'unda olduğu gibi) kentlerde ve kırsal alanlardaki aristokratik malikane olarak kullanılmıştır. Bu anlamda kullanıldığında *oikos*, *proasterion* ile eşdeğerde olmuştur. Gasco (TM.9 [1985] 28-37), 5.-6. yüzyıl Mısır *oikos*'larını, devletin mali otoritesinin temsilcisi olarak 'yarıkamusal kurumlar' olarak kabul ederken geç Bizans yasaları *oikos*'un mahremiyetini vurgular: tefsirci *Synopsis Basilicorum* K. II:45 için 'hiç kimse kendi özel *oikos*'undan zorla çıkarılamaz' bildirmektedir (Zepos, Jus 5:323.17).

Oikos aynı zamanda Tanrının evinin (i.e.kilise) sakinleri ya da imparatorluk (*theios*) mülkünün sakinleri anlamına da gelebilir. *Euageis Oikoi* vakıf kurumudur. Mecazi olarak kelime, tüm inananlar topluluğu olarak kullanılabilir : Teolog Symeon 'Biz tek bir *oiko*'uz' demektedir (Hymn 15:127), 'Davud'un evi' (15:118).

2. Astrolojik bağlamda *Oikos*. Bu anlamda *oikos*, bir gezegenin evi ya da gezegensel evdir. Malalas'a göre (Malalas,175.6-9), mitsel Erichthonios, kosmosun yapısını yansıtan bir hippodrom oluşturmaktadır, bu gökyüzünü, Dünyayı ve denizi kapsar; 12 kapısı Zodiak'ın 12 *oiko*'nu gösterir. Mısırlı Hephaistion, sıklıkla gezegenlerin (Venus,Mars gibi) *oiko*'undan Zodiak'ın işaretleri ile uyumlarına vurgu yaparak bahseder.

3. İlahi yazımında terim olarak *Oikos*. Son olarak *oikos* bir *kontakion*'un bir kıtası anlamına gelir; her *oikos*'un tüm *kontakion*'da aynı metrik biçimde oluşturulmuş olan ilk harfi, alfabetik ya da yazarın ismini verecek şekilde akrostik biçimdedir. Orijinalde 20-30 taneden herhangi bir kıta, tam bir metin biçimindedir, sonuç olarak terim, *kontakion*'un indirgenmiş biçiminin ikinci elemanını tanımlamaktadır. *Kontakion*'un bu kombinasyonu ve *oikos*, Orthros sırasında altıncı kasideden sonra söylenir (Kazhdan,ODB. 1991,1517-1518).

Polysmata: (πόλισμα,τό) (πολίζο) bir kentin yapıları, kent, şehir (Liddell, 1901, 1240)

Proasteion: (προάστειον), şehrin hemen önündeki ya da yakın çevresindeki yerler, dış mahalle. II. Şehirin dışında özel mülk ya da villa (Liddell, 1901, 1273).

Klasik ve patristik sözlüğe göre şehir dışı ya da şehir dışında ev; Prokopios (Historia Arcana 15:36) İstanbul'un soylularının neredeyse yılın tamamını sahil *proasteria*'larında, olasılıkla şehir dışındaki malikanelerinde geçirdiklerini kaydetmiştir. 6. ve 7. yüzyıldan bir papirüsde *proasterion* şehir dışı ile hiçbir ilişki kurulmadan, kırsal konut olarak tanımlanmıştır (Husson, Recherches de papyrologie 4 [1967] 192-96). Terimin bu anlamı 8. yüzyılın başında, şehir

merkezinden uzakta yer alan *proasteria*'dan bahsedilmesi ile öne çıkmaya başlamıştır (Kazhdan, Derevnja i gorod 60, n.13): örnek olarak Eustathios Boilas, terkedilmiş bir bölgede (olasılıkla Kappadokia'da) birkaç khorion ve *proasteion* kurmuştur (Lemerle, Cinq études 22.66). Bir vergilendirme üzerine eser (ed. Dölger, Beitäge 115.39-43) *proasterion*'un tanımını vermektedir: bir köyün merkezinden uzak bir konumda çiftlik; *agridion*'dan farklı, genel bir dış çiftlik, *proasterion*'un sahibi burada ikamet etmez ancak köleleri buraya yerleşmiştir, *misthioi* ve benzeri. Genç Basileos'un Hagiografı Gregory, her yıl ziyaret ettiği ve *misthios*'un çalışıp yaşadığı bu tür bir *proasterion* sahibidir. Paphlogonia'daki Amnia köyünden zengin bir köylünün oğlu olan Merhametli Philaretos, 48 ya da 50 adet *proasteria* sahibi olduğunu söyler (olasılıkla sadece tek bir köyün arazisi içinde) ve dul Danelis Peloponnesos'ta 80 *proasteria* sahibidir.

Proasterion terimi 10. yüzyılın sonunda *paroikoi* ile yerleşim gören mülk olarak tanımlanmaktadır: Balsamon (rhalles-Potles, Syntagma 2: 595.15-16) genel olarak *paroikoi* ile yerleşim gören dış *proasterion* olarak bahsetmekte ve manastır kontratlarındaki genel anlamı, kırsal ya da *polis*'in karşıt anlamı olmalıdır ('şehirlerde heryere tapınaklar ve *proasteria*'lar inşa ettiler'-Lavra 3,no.167.10,a.1429). *Idiostata* (ayrılmış anlamında) *proasteria* ya da *agridia*, *khorion*'un asıl bünyesinde, finans memurlarınca hizmet verilen ve ayrı, çiftliklerdir. M. Ja. Sjuzjumov, kelimenin klasik anlamını korumuş, *Proasteria – taşrası* endüstriyel ve ticari aktivitelerin ana merkezi olarak görmüştür (Batusis, ODB, 1991, 1724).

Pronoia: (πρόνοια), kavrayış, öngörü, önbilgi. Bizans Yunancasında teolojik ve yönetimsel-ekonomik terim.

Teolojik Anlam: Pronoia, Tanrısal inayet anlamına gelir, pagan, özellikle Epikürcü anlayışa, determinizmine karşıt olarak Bizans teolojisince geliştirilmiş bir kavramdır. Problem, savunma ve tartışma metinlerinde, erotapokriseis'de ve monografilerde tartışılmıştır, bunlardan en önemlisi II. Genadios Scholarios tarafından izlenen beş yoldur. *Pronoia* ve *tyche* arasında fark her zaman kesin

değilse de İlahi önceden bilme inancı, kişisel uluhiyette, Tanrı, insanlığı iyi olarak, fakat özgür iradeye ve iyilik ya da kötülük yolunu seçebilme yeteneğine sahip olarak yaratmıştır. İnsanın seçebilme özgürlüğü (*proairesis*) ile kutsal Tanrı ilişkisini derin olarak ilk inceleyen Mikhael Psellus'tur.

Patristik terminolojide öngörü sıklıkla tanrının iyiliği ile eşanlamda görülür; örnek olarak Kaesarea'lı Eusebios (HE 2.14.6), havari Petrus'tan 'bütünüyle iyi *pronoia*, herkese karşı yardımsever' olarak bahseder. Tanrısal inayet fikri, dualistik öğretilerin tipik varlıkbilimsel şeytan kavramına karşı en önemli tezlerinden biri olarak, Damaskus'lu Ioannes ve takipçilerinde vardı. Ancak bu başka bir sorunu ortaya çıkarmıştır: Beck (infra 262), geç Bizans'taki Tanrının takdiri (*proorismos*) ile öngörü kavramları arasındaki ve Tanrının seçilmiş kişisine şefkati kavramı ile çevresindeki 'barbarlarca' ezilen ve sonunda yıkılan Bizans'ın topraklarının gittikçe küçülmesi gerçekliği arasındaki 'trajik çatışma'ya vurgu yapar. Bu çelişki için günahkar davranışları için geçici ilahi cezalandırma şeklinde bir gerekçelendirme, Bizans'ın yıkma doğru ilerleyişi açısından gittikçe inandırıcılığını kaybetmiştir. Geç Bizans felsefesi tarihi, tanrısal inayetin Bizanstan yüzünü çevirdiği gerçeği üzerine hiçbir gerekçe önermemektedir (C.I.G. Turner, BZ 57 [1964] 346-73).

Ekonomik Anlam: 12. yüzyıl başından itibaren teknik anlamda kullanılmıştır, *pronoia* Uspenskij ve ardından Ostrogorsky tarafından Batıdaki fief (tımar sistemi) ile eş görülmüştür ve Bizansın feodalizmi teorisinin temellerinden biri olarak şekillenmiştir. *Pronoia* üzerine 12. yüzyıl verileri az ve tartışmalıdır (Hohlweg, BZ 60 [1967] 288-308; Jocoby, Soci  t  , pt.VI [1967],479-81). Niketas Khoniates'in tanıklığı (Khoniates 208.23-24) I. Manuel'in askerlere *paroikoi* bağışları çoğu kez *pronoia* olarak tercüme edilmiştir ancak Khoniates *pronoia* terimini kullanmamış, sadece pasajın Theodore Skoutariotes'e atfedilen *scholion* gözden geçirmesinde görülmektedir (Sathas, MB 7:301,n.1). Latinceleşmiş terim *pronoarios* sadece 15. yüzyılda kullanılmış ve modern terim *pronoiar* akademik bağlamda kullanılmıştır.

13.-15. yüzyıl belgelerinde *pronoia* (bazen *oikonomia* terimi ile tanımlanmıştır) teknik olarak *paroikos* mülklerinden ve bazı özel mülklerden toplanan vergi gelirinin belirli bir miktar bağışdır. Aslında *pronoia* sahibi, *paroikoi* iş gücünden yararlanma hakkı olduğu gibi ona tahsis edilen bazı mülklerden kira alma hakkına da sahiptir. Bazen balık avlama hakları gibi şeyler *pronoia* olarak verilmiştir. *Pronoia* koşullu bir bağıştır, askeri hizmet karşılığı olabilir ancak bu koşulların doğası net değildir. VIII. Mikhael, *pronoia*'yı miras yolu ile aktarılmasını sağlayan ilk imparator olmuştur, bağışlanmış olan askerler ya hayatlarını verirler ya da *pronoia*'larını oğullarına bırakabilme hakkı için uzun süre hizmet ederlerdi (Oikonomides, Docheiar.125). 14.-15. yüzyıllarda *pronoia*'nın bir ya da daha fazla nesil arasında aktarılma hakkı, gittikçe yaygınlaşmıştı ve hizmet karşılığı ya da hizmetsiz olarak veriliyordu ancak hiçbir zaman kanun olmamıştı.

Pronoia'ların statüsü sorunu da tartışmalıdır: Uspenskij, bunları feodal şövalyeler olarak tanımlar ve Ostrogorsky toprak sahibi aristokratlar olarak kabul ederken Lemerle (*Agr.Hist.* 222-41), en azından erken *pronoia*'ların alt grup olarak kökeni üzerinde durmuştur. Her durumda, bazı kaynaklar, kadınların ve kilise kurumlarının *pronoia-oikonomia* sahibi olabileceklerine işaret eder. 14. yüzyılın ilk yarısıyla birlikte (ve olasılıkla geç 12. yüzyılda dahi) her biri kendisine ait, daha çok bir *pronoia* içindeki bir *posotes*'den oluşan payına sahip, bir çok kişiyi kapsayan, özellikle bir asker topluluğuna ait kolektif (müşterek) *pronoia*'lar görülür (Oikonomides, TM 8 [1981] 353-71). Terim ve *pronoia* kavramı Balkanlardaki Latin ve Sırp otoriteler tarafından kullanılmıştır.

Teknik olmayan anlamıyla *pronoia* terimi, çeşitli türlerde, imparatorluk mülklerinin ya da kurumlarının yönetimi gibi (örn. Mangana Manastırı) ve özellikle eyaletlerdekilere (örn. Bulgaristan, Samos gibi) bakım işlerini karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Böyle bir *pronoia*'nın yöneticisine *pronoetes* denirdi, bu terim en azından 10. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. (Bartusis, ODB. 1991, 1733-1734)

Proteikhisma: (προτείχισμα,τό) ileri savunma sistemi katmanı, dış duvar (Liddell, 1901, 1328).

Pyrgos: (πυρῳσις,εῳς,ή), bir kulenin yapısı, binası (Sophocles, 1900, 963).

Πυργός kule, özellikle bir şehir suruna bağlı kule, çoğul olarak kuleleri ile bir şehrin surları. Kentleri güçlendirmek için kullanılan taşınabilir kule,

Pyrgos (πυργος), kale kulesi; ancak terimin diğer kullanımları da bilinmektedir. *Pyrgoi* surlarla çevrili kırsal konut olarak (örn. Selanik yakınlarındaki Koronia Gölü kıyısındaki Hagios Basileios) ya da kent yerleşimi içindeki surlarla çevrili konut olarak kullanılabilir (örn. Galatista'daki Chalkidike –I.A. Papangelos, Chronika Chakidikess 33-34 [1978] 70). En yaygın haliyle, Athos Dağında olduğu gibi (Orlandos, Monast.Arch.134-38) *pyrgoi* manastır surları içindeki bir bölüm olarak kullanılır. Kısa süreli olarak (ibid.127-34) ya da yüksek bir şapel için bir platform olarak hizmet verebilir (D. Piguet-Panayotova, Byzantion 49 [1979] 363-84). Çoğu *pyrgoi* kare planı ve bezemesiz cephesi ile karakterize olmuştur. 1300'lerde Balkanlarda belirgin bir tip ortaya çıkmıştır: dört cephesinde de dışa çıkıntı yapan duvarlarıyla, Fransız ortaçağ *donjon*'larının bir türü ile ilişkili gibi görünür fakat bu ikisi arasındaki bağlantının gelişimi yeterince araştırılmamıştır.

Kaynaklardaki *pyrgoi* atıfları: Metinlerde 14. yüzyıl öncesindeki manastır belgeleri arasında, *pyrgoi*'lere sadece dolaylı atıflar bulunmaktadır; bunlar öncelikli olarak antik *pyrgoi*'den bahseder (örn.Ivir.nos.4.49,29.11). 14. ve 15. yüzyılda karşıt olarak manastır arazileri çifte işlevli *pyrgoi*'lerle donatılmıştır. Bunlar savunma amaçlıydılar (bazen düşman saldırısından zarar görüyorlardı fakat yeniden, hatta 'daha güçlü ve güzel' şekilde inşa ediliyorlardı: Pantel., no.13.3-7) ve aynı zamanda manastır mülklerinin merkezidiler. 1338 yılından bir *praktikon*, *pyrgoi* yakınlarındaki *metokhion*'dan (Xenoph., no.25.25), ve Docheiariou'nun *metokhia* ve *ktemata*'ları arasında Perigardikeia *pyrgoi*'sinin ve Ermeleia *pyrgoi*'sinin yarısının 1409 listelerinden keşfinden bahsetmektedir. *Khoria* gibi *pyrgoi* köylüler tarafından iskan edilmiş olarak tanımlanmaktadır

(Docheiar.,no.53.2-16) ve neredeyse *metochia* ayırdedilemez (Ćurčić ve Kazhdan, ODB,1991, 1760-1761).

Strategos: (στρατηγός,οὐ,ός), Roma konsülü *praetor* ya da *praefectus* ὁ ἐπὶ τῆς πόλεως, *praefectus urbi* (Sophocles, 1900, 1014).

General için antik terim; terim Maurice'in Strategikon'unda aynı anlamda kullanılmaktadır. 8. yüzyılda ya da daha erken bir tarihte *thema*'nın yerel ekonomisini ve adli işlerini yöneten askeri valisini tanımlıyordu. 8. yüzyılda, İstanbul'daki taht için birbirleri ile savaşan, ana themaların strategoileri, imparatorlukta en güçlü figürlerdir. Zaman içinde güçleri giderek azaltılmıştır ve büyük *thema*'lar bölünmüştür : 9. yüzyılın ortasında *Uspenskij Taktikonu* 18 *strategoï*'nin listesini içerirken *Kletorologion Philotheos* 26 tanesini içermektedir. *Strategoï*'ler üzerine diğer kısıtlamalar 3 ya da 4 yıl için atanmaları ve kendi bölgelerinden toprak almalarına sınırlandırma getirilmesidir. Mühürlerde ve kaynaklarda *strategoï* ünvanları *spatharios*'tan *patrikios*'a çeşitlenmektedir (Sokolova, Bülgarskoto srednovekovie [Sophia 1980] 137-41), ender olarak *magitros* olarak geçer. *Strategos* memurları, askeri memurlardan (*tourmarkhes* ve diğerleri) olduğu kadar sivilerden ve polislerden oluşurdu. 10. yüzyılın sonunda bir çok yeni *strategoï* asıl olarak küçük arazileri ve askeri birlikleri komuta ettikleri, Doğu sınırında oluşturulmuştur (Oikonomides, Listes 345 vd.); *Escorial Taktikon'u* (yaklaşık 971-75) 90 *strategoï*'nin listesini verir. 11. yüzyıla doğru rolleri azaltılmış: sivil yönetim *thema* yargıçlarına verilmiş ve *strategoï*'ler, *douke*'lerin kontrolü altında garnizonları ve küçük birlikleri yönetmeye başlamıştır. Sonraları terim teknik anlamını kaybetmiştir.

Strategetes terimi zaman zaman *strategos* yerine kullanılmıştır (Guilland, Institutions 1:395); 8.-9. yüzyıllarda *monostrategos* birkaç *strategoï*'nin genel komutanı olarak tanımlanmıştır (Laurent,BZ 60 [1967] 186), Bizans'ın '*marquis*'i ya da geniş sınır arazilerinin valisi değildir (Lopez, Mélanges offerts à René Crozet, vol.1 [Poitiers 1966] 77-80). *Strategos-autokrator* terimi ana kumandan anlamında 6. yüzyılda kullanımdadır ve 10.- 11. yüzyıllarda yeniden görülür (Guilland, Institutions 1:382-84); *arkhistrategos* ya da *protostrategos* gibi teknik

olmayan kullanımları aynı anlama sahiptir. Ancak *Hypostrategos*, subay-generalin tanımları ve *strategos* olarak imparator'un aksine *strategos* için kullanılabilir. (Kazhdan, ODB, 1991, 1964).

Tagma: (τάγμα, ατος, τά), 1. Sınıf, topluluk. 2. Düzen, rütbe. 3. Ordunun bir bölümü, 4. Uşak, Piyade eri. 5. Yemin. 6. Bağlılık, sadakat (Sophocles, 1900, 1067).

Klasik kelime bir alayı belirtmek için kullanılıyordu; 4. yüzyılda *arithmos*'a ya da Latince *numerus*'a eş anlamdaydı (F. Lamert, RE. 2. R. 4 [1932] 2023). Teknik anlamda 8. yüzyılda, V.Konstantin, *thema*'ların güçlü *stratego*'lerinin hizmetindeki birliklerin düzenlemesi amacıyla doğrudan imparatorun emri altındaki uzmanlaşmış *tagmata* birliğini oluşturduğunda görülmektedir; reform I. Nikephoros tarafından tamamlanmıştır. İlk *tagmata* saygın *domestiko*'leri yönetimi altındaki *scholai* ve *exkoubitoi*'lerdir, *vigla* (ya da *arithmos*) ve *hikanatoi* 8. yüzyılın sonunda görülmeye başlar. 9. yüzyılın başında kısa bir dönem için *foederati* de *tagma* olarak düzenlenmiştir. Özel Konstantinopolis birliği – duvar sur bölüğü ve *noumera* şehir surlarının bir bölümünün ve bazı imparatorluk hapisanelerinin muhafızlarıdır- ayrıca asıl *tagmataya* eklenmişlerdir. Qudama İbn Ja'far'a göre her biri 4000 adama sahip, toplamda 24000 asker eden, dört süvari birliği ve iki piyade bölüğü alayı Konstantinopolis'te yer almaktadır. Haldon, bu sayının abartıldığını düşünmektedir ancak Treadgold, Qudama'nın haklı olduğu sonucuna varmıştır (GRBS,21, 1980], 270-277). Oikonomides (TM, 6, [1976], 143f.), 10. yüzyılın sonunda, *tagma* odusunun çöküşte oluşunu; *tagmata*'lar eyaletlerde yerleşmiş oldukları için ve *stratelatai*, *athanatoi*, *megathymoi* (Skyl.413.18) ve *archontopouloi tagmata*'larından kaynaklarda bahsedildiğini söylemekte ve terimin askeri bölük manasında değeri olduğunu düşünmektedir. 11. yüzyıldan sonra *thema* ve imparatorluk birlikleri arasındaki ayrım kaybolduğu gibi terim de kullanılmamaktadır (Kazhdan, ODB, 1991, 2006-2007).

Thema: (θέμα, ατος, τό), yerleştirilmiş olan, parsel, herhangi bir şeyden topar, bölüm, τῆς Ἀφροδίτης, 2. Artan, para üstü. 3. Ödül, mükafat. 4. Tabut, kutu=θήκη.

Bizans Yunancasında askeri birliğin bir kolu, antik *legion*'un benzeri, 5. Askeri bölge (Sophocles, 1900, 573).

Askeri bölümlenme ve askeri ve sivil otoriteye sahip *strategos* tarafından yönetilen arazi bölümü için terim. Terimin etimolojisi ve kökeni tartışmalıdır. J. Haward-Johnston (Maistor içinde 189-97) kelime için *Altaik* kökeni önermiş – 'on bin adam' anlamındaki *tümân* kelimesinden geldiğini öne sürmüştür; VII. Konstantin bu kelimenin *thesis* kökenli Yunanca kelime olduğunu öne sürmektedir. Oikonomides (ZRVI 16 [1975] 5f) askerlerin listesi anlamındaki *katalogos* kelimesine eş değerde olduğunu düşünmektedir. *Thema* teriminin ortaya çıktığı tarih de ayrıca tartışmalara yol açmıştır: Ostrogorsky (Byzantion 23 [1953/4] 55), terimin, Theophanes, Herakleios'un 'thema topraklarından (*Khorai*) gelişini' tasvir ederken; 622 yılında var olduğunu iddia etmektedir. Pertusi'ye göre güneydeki *thema*'lar 634 yılından sonra, kuzeydekiler 679 yılından sonra oluşturulmuştur. Bu yönetsel değişikliklerin doğası ve sosyal karakteri de açık olmaktan uzaktır: Ostrogorsky, Herakleios'un *thema*'yı yeni bir ordu sistemi kurduğu sırada oluşturduğunu, *stratitotika ktemata* bağışlanmış olan çiftçi-askerlerin; 11. yüzyılın feodal gelişmeleri Karayannopulos tarafından yıkılana kadar Bizans'ın iskeletini oluşturduklarını ileri sürmüştür; diğer taraftan bunun tek taraflı bir reform olmadığı, 6. yüzyıldan gelen, sadece yönetsel olan, sosyal eklemlenmeleri olmayan, 'organik bir gelişme' olduğu konusunda ısrarcı olmuştur. Lillie, organik gelişme fikrini kabul etmiştir fakat kritik adımlarının 8. yüzyılın ortasında atılmış olduğunu düşünmektedir.

Her durumda 7. yüzyılın sonunda, Bizans topraklarının asıl bölümünde, askeri komutanın aynı anda sivil ve adli yönetici olarak sorumlu olduğu, (küçük eyaletler sistemi olan Iustinianos sisteminden farklı olarak) büyük birlikler şeklinde organize olmuş görünmektedir ve *exarkhetes* örneği kesin olarak bu süreç içinde bir role sahiptir. En erken *thema*'lar *Armeniakon*, *Opsikion*, *Anatolikon* ve *Thrakhe*'dir. W. Kaegi (JÖB 16 [1967] 39-53), *thema* sisteminin, 8. yüzyılda başlaması nedeniyle Araplar ve Bulgarlara karşı savunmanın güçlendirilmesinde katkısı olmadığını; *thema*'ların ayaklanmaların merkezi olduğunu ve *thema*'ların *stratego*'lerinin tahta talip olduklarını öne sürmüştür. 8-

9. yüzyılda merkezi yönetimin görevi geniş themaların gücünü bölmektir; küçük parçalara bölünmüşlerdir. Erken 9. yüzyıl, Slav Thomas'ın isyanı sırasında son geniş *thema*'nın bölüdüğü zamandır. 11. yüzyılla *thema* yönetimi bütünlüğü çözülmüştür ve sivil valiler (*kritai*, sonra *praitors*), yavaş yavaş askeri komutanlarla yer değiştirmişlerdir. *Thema*'ların çöküşü 12. yüzyılın son çeyreğinde bir gerçek haline gelmiştir (J. Herrin, DOP 29 [1975] 253-84). *Thema* sistemi Nikaia ve Epiros imparatorluğunda da var olmuştur (Angold, Byz. Government 243-49; D. Angelov, BS 12 [1951] 56-74) ve terim İmparatorluğun sonuna kadar, özellikle ekonomik arazi birlikleri için kullanılmaya devam etmiştir (örn. Docheiar., no.56.5-6 [a.1418]; Lavra 3, no.165.9-10 [1420]) (Kazhdan, ODB, 1991, 2034-2035).

Vita: Bir azizin hayatı, yaşam öyküsü ya da biyografisi. Hıristiyanların destansı ölümlerini anlatan *matyriion*'un aksine *vita*, ideal Hıristiyan davranışlarını betimler. Türü, Kaiseria'lı Eusebios, Büyük Konstantin'in biyografisini ele aldığı, Vita Konstantini ile yaratmıştır aynı şekilde Alexandria'lı Athanasios'un Büyük Anthony'nin Vitası da Hıristiyan biyografisinin çerçevesinin tanımlanmasında etkili olmuştur. Antik biyografi belirli geleneklerini korusa da yeni davranış idealleri ile belirlenmiş olan (gelecekteki kazanımlar uğruna dünyevi değerleri reddeden), azizle kıyasla kendi mütevazı konumunu kabul etmiş ve anlamış olan yeni bir anlatıcı tipi, efsanevi ve mucizevi olanın normal ve sıradan olarak (azizin etkisi çevresinde) yeni bir bakış açısıyla ve herhangi bir iddia ya da bütünlük olmadan bağımsız episodlar serisi olarak yeni bir zaman anlayışı ile Vita, yeni bir türdü. Gerçek yaşam (bazı vitaları politik, sosyal ve ekonomik verileri çok değerli hale getirmektedir) ile mucizeler, görüngüler, mucizevi diyarlar ve göksel krallığın canlı detaylarla birarada var olduğu, azizin biyografisi kalıpsaldır. Delehaye, altı tür Hagiografiyi, özgün kaynaklardan hagiografik romanslara kadar güvenilirlikleri açısından ele almıştır. Ayrım aslında daha karmaşıktır : vita, ideoloji, dil, Hagiografi yazarının rolü ve detaylara yaklaşımı vs. Vitalar Menologia'da biraraya getirilmiştir.

Vitaların betimlenmesi : Sadece elyazmalarında düzenli olarak betimlemeli olan Symeon Metaphrastes'in menologion'undaki vitaları kapsar; bu metinler

çoğunlukla portrelerle birlikte ve canlandırma döngüsü neredeyse göreceli olarak kısadır. Vita ikonları (Hagiografi İkonları olarak da bilinir) ve fresko döngülerinde çeşitli kaynaklardan çizildikleri için azizin yaşamından bir düzine ya da daha fazla bölüm betimlenebilir, yazılı ve görsel olabilir ve ender olarak tek bir vita metninin etkisi belirlenebilir. (A. Kazhdan; N.P. Ševčenko, 1991, ODB., 2180)